C. GANE

DOMNIȚA ALEXANDRINA GHICA ȘI CONTELE D'ANTRAIGUES

UNIVERSUL
1937

www.dacoromanica.ro

C. GANE

DOMNIȚA ALEXANDRINA GHICA ȘI CONTELE D'ANTRAIGUES

BUCUREȘTI
EDITURA ZIARULUI „UNIVERSUL"
1927

www.dacoromanica.ro

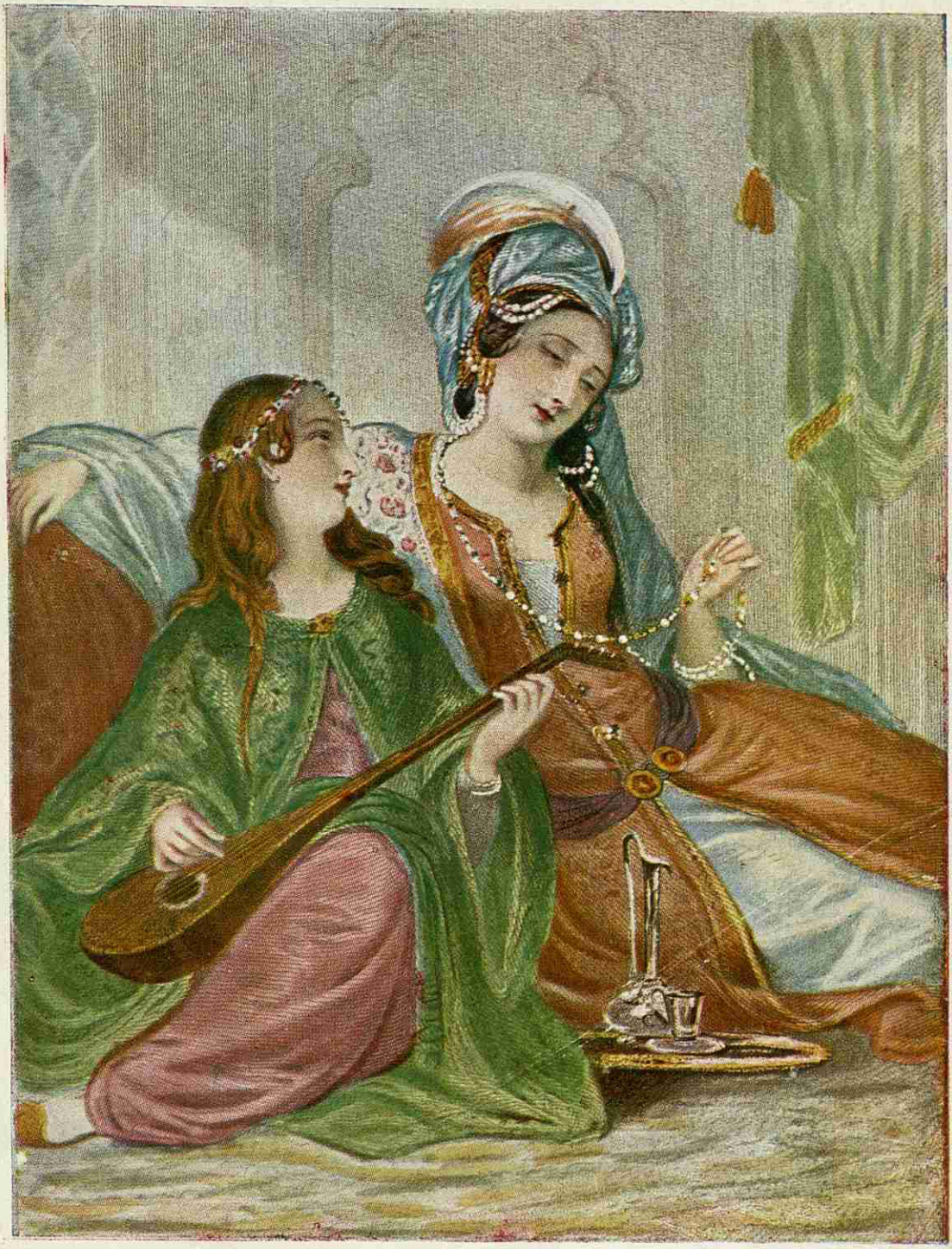

www.dacoromanica.ro

Incepem povestea unei Domnițe din Moldova, a unui nobil din sudul Franței, și cum s'au iubit la Terapia, și cum au mers apoi împreună prin Balcani și prin Dobrogea, de-a-lungul Prutului și al Nistrului până la Hotin, și dincolo în Polonia.

Vom lua un ton mai doctrinal de cum ne este obiceiul, fiindcă așa se și cuvine când scotocești prin prăfuite rafturi din biblioteci străine ca să descoperi manuscrise ce nu văzură încă a tiparului lumină.

www.dacoromanica.ro

DOMNIŢA ALEXANDRINA GHICA ŞI CONTELE D'ANTRAIGUES

I

Întâiul autor care s'a ocupat pe larg de aventuroasa viaţă a contelui d'Antraigues a fost H. Valchade în cartea sa întitulată „De Launay, comte d'Antraigues, écrivain et agent politique. Sa vie, ses oeuvres. 1882". Trei ani mai târziu scria Edmond de Goncourt cartea sa: „Madame de Saint-Huberty, d'après sa correspondance et ses papiers de famille". (Paris, chez G. Charpentier et C-nie, 1885), în care vorbeşte şi el foarte pe larg de contele d'Antraigues, ajuns în timpul Revoluţiei, bărbatul acelei doamne de Saint-Huberty, vestita cântăreaţă de la Opera din Paris pe vremea lui Ludovic al XVI-lea. Dar nici Valchade nici Goncourt, care nu cunoşteau manuscrisele inedite ale lui d'Antraigues, nu au pomenit în lucrările lor despre călătoria acestuia în Orient şi ca atare nu au putut vorbi nici despre acea femeie pe care a iubit-o şi admirat-o el: Principesa Alexandrina Ghica.

Abia în 1893 Léonce Pingaud scoase la Librăria Plon, Nourrit et C-nie un nou studiu asupra acestui personaj, intitulat „Un agent secret sous la Révolution et l'Empire, Le comte d'Antraigues". Autorul acesta, foarte documentat, descoperise şi manuscrisele privitoare la călătoria lui d'Antraigues în Orient, din care făcu chiar un capitol special (cap. II, p.p. 19-29), dând astfel la iveală pentru întâia dată şi numele Principesei Alexandrina.

Pingaud pare însă a fi citit manuscrisele lui d'Antraigues într'un mod foarte superficial, căci altfel n'am înţelege cum poate spune de ea (în nota 1 dela pag. 22) că principesa Alexandrina „era probabil acea Roxana Rangabé, strănepoata lui

www.dacoromanica.ro

Constantin Brâncoveanu, Domnul Munteniei, decapitat la Constantinopol în 1714" şi că „ea se măritase cu Alexandru Ghica, care a fost el însuşi Domn al Munteniei dela 1766 la 1768, putând să aibă pe atunci 30 sau 35 de ani".

D'Antraigues vorbeşte atât de mult de acea Alexandrină Ghica şi dă atâtea amănunte despre ea şi tatăl ei, încât a confunda pe fata lui Grigore Ghica Vodă al Moldovei, decapitatul din 1777, cu nevasta lui Alexandru Vodă Ghica al Munteniei, mort de bună moarte, înseamnă a fi numai răsfoit manuscrisele despre care vom vorbi mai jos.

Insfârşit, la noi în ţară, singur V. A. Ureche a vorbit de contele d'Antraigues şi de Alexandrina Ghica, câteva rânduri numai în Istoria Românilor [1]), dar el referindu-se la cartea lui Léonce Pinguad a repetat doar spusele acestui autor, necunoscând manuscrisele lui d'Antraigues şi neputând deci identifica pe Alexandrina Ghica.

Inainte de a vorbi despre această Domniţă română, grecizată şi înstrăinată, să arătăm mai întâi pe scurt cine a fost contele d'Antraigues, mulţumită căruia vom face noi cunoştinţă, după mai bine de un veac şi jumătate, cu frumoasa, deşteapta şi ciudata fată a lui Grigore Vodă.

Louis-Emmanuel-Henri-Alexandre de Launay, comte d'Antraigues, s'a născut la Montpellier, în ziua de 25 Decembrie 1753 [2]), din părinţii Jules-Alexandre de Launay şi Sophie de Saint-Priest, sora celui care va fi mai târziu ambasadorul Franţei la Constantinopol. Educaţia acestui copil, rămas orfan de tată la vârsta de 12 ani, o făcu mamă-sa, femeie deşteaptă şi cultivată şi apoi preceptorul abatele Maydieu „chanoine de Troyes". Studiile fură complectate la Paris la colegiul d'Harcourt, unde tânărul elev, îmbuibat de clasicismul greco-roman, prinse o deosebită dragoste de Plutarc şi de Cicero, cărora le-a datorit, în tinereţe, ideile sale liberale şi ura contra tiraniei. Cu un atare bagaj cultural e şi foarte firesc că, eşit de pe băncile şcoalei, să se apuce a citi pe Voltaire, pe Montesquieu, pe Rousseau şi pe Enciclopedişti, căpătând ca atare idei revoluţionare, care vor face în curând din el prietenul lui Mirabeau

[1]) *V. A. Ureche: Istoria Românilor, vol. p. 471.*

[2]) *Nu în 1775 la Villeneuve de Berg, cum găsim însemnat în La Grande Encyclopédie.*

www.dacoromanica.ro

și unul din cei dintâi oratori ai Adunării Constituante. Inteligent, cultivat, activ, dar un veșnic dibuitor, îl vom întâlni în curând devenit regalist din revoluționr ce fusese, agent secret al lui Ludovic al XVIII-lea, spion, și veșnic dușman al lui Napoleon, care în 1797 l-a întemnițat la Milano și din porunca căruia, se crede, fu asasinat la Londra în 1812.

Deocamdată să ne întoarcem la tinerețea acestui interesant personagiu, care a intrat în armată—foarte de tânăr—subloco-tenent la carabinieri și apoi căpitan de cavalerie la Royal-Piémont — carieră pe care o părăsi după scurtă vreme fiindcă, așa spuneau unii, că se temea de cal, iar alții șopteau că ar fi refuzat să se bată în duel. Dar d'Antraigues a avut toată viața nenumărați dușmani, încât bârfelile trebuiesc înlăturate. E de presupus că a părăsit cariera militară fiindcă, pe deoparte nu-i plăcea disciplina, el amorezatul de libertate, iar pe de altă parte avea nevoie de liniște pentru studiile sale, istorice, politice, sociale și literare. Se retrase deci la țară, în provincia sa, administrându-și moșia, și petrecându-și viața între agricultură și cabinetul de lucru. In 1775, la vârsta de abia 22 de ani, merse în Elveția pentru a consulta pe medicul Tissot de la Lausanne, și la întoarcere se opri la Ferney, la Voltaire, care-l reținu la el trei luni de zile. Curând după aceia cunoscu pe Jean-Jacques Rousseau, cu care se împrieteni, deși deosebirea dintre ei era mai mare decât dela tată la fiu. Prieteniile sale dovedesc că Louis-Emanuel de Launay, comte d'Antraigues, nu era, deși foarte tânăr, le premier venu.

Rousseau terminase tocmai opera sa: „Considérations sur le gouvernement de Pologne". In zilnicele sale convorbiri cu noul său prieten—precum se intitula d'Antraigues el insuși—Rousseau spuse tânărului că ar fi de dorit să scrie o operă asemănătoare asupra guvernului turc. Ba se spune chiar că-i făcu el planul unei atare lucrări. D'Antraigues, entuziast, primi, și pentru a face lucrul cât mai serios, hotărî să plece în Turcia pentru a studia la fața locului pe Musulmani și felul lor de guvernământ. Călătoria aceasta era pentru el cu atâtâ mai lesne de făcut, cu cât unchiul său, fratele mamei, contele de Saint-Priest, era ambasadorul lui Ludovic al XVI-lea pe lângă Inalta Poartă.

Cum, în ce fel, de la cine se va documenta el la Constanti-

www.dacoromanica.ro

nopol pentru a urma sfaturile lui Rousseau, vom vedea din cuprinsul manuscriselor sale. Dar nu va trebui pierdut din vedere că d'Antraigues n'avea, când a plecat în capitala Imperiului Otoman, decât frageda şi spumegânda vârstă de 24 ani şi jumătate.

Saint-Priest se afla în Franţa, într'un fel de concediu forţat, de aproape doi ani de zile. Se potrivi că tocmai atunci, în vara anului 1778, regele hotărî să-l trimită din nou la postul său. Cum el era nu numai unchiul, dar şi tutorele, precum şi veşnicul moralizator al nepotului său, primi bucuros să-l ia cu el la Constantinopol pentru a-l putea supraveghea mai de aproape, a-l mai struni puţin şi a-i mai potoli unele apucături prea tinereşti.

La 11 Iunie 1778 întreaga ambasadă, în frunte cu St. Priest şi în coadă cu d'Antraigues, se îmbarcă la Marsilia pe vasul regal „Le Caton" şi două zile mai târziu, vântul fiind prielnic, corabia îşi desfăşură pânzele şi porni spre Orientul acela, ţara visurilor multor romantici. Prin Sardinia şi Malta, pe la Capul Matapan, călătorii ajunseră întâi la Cerigo (Citera) unde făcură o escală mai lungă, apoi prin Paros şi Antiparos—unde d'Antraigues cunoscu pe un Grimaldi şi pe un Cantacuzino, strănepot de al lui Şerban Vodă — prin Arhipelag şi prin Dardanele, unde amintirile clasicismului elen îl înebuniră de plăcere pe fostul elev al colegiului d'Harcourt, ambasada sosi în sfârşit la Constantinopol în ziua de 3 August 1778. Vreo două săptămâni mai târziu, pe la sfârşitul lui August deci, ambasada se mută de la Pera la Terapia, locuinţa de vară a tuturor ambasadorilor europeni. Acolo, pe dată, el cunoscu pe „frumoasa Greacă" de tovărăşia căreia nu se va putea lipsi tot timpul cât va sta la Constantinopol, şi dela care va culege toate ştirile cele mai senzaţionale, dacă nu despre guvernul şi viaţa publică a Imperiului Otoman, dar în tot cazul despre femei şi despre viaţa tainică a haremurilor.

Scurtă vreme după sosirea lui d'Antraigues în Turcia el află acolo despre moartea lui Jean-Jacques Rousseau, aşa încât, lipsit de mentorul său, dete principalul scop al călătoriei sale uitării, îndeletnicindu-se mai mult cu viaţa sentimentală şi mai ales erotică a Turcilor, decât de viaţa lor publică. Fiind un om curios din fire, şi inteligent, el îmbrăţişă în studiul său

www.dacoromanica.ro

asupra Imperiului Otoman cam toate laturile vieței orientale, dar toate mai mult în treacăt, singurul subiect care-l pasionă fiind doar numai apucăturile erotice ale Musulmanilor și în deosebi ale cadânelor din hareme. In această privință studiul lui d'Antraigues este deosebit de interesant, de oarece destăinuirile sale despre o viață atât de ermetic închisă și astăzi trecută în domeniul Istoriei, n'au mai fost făcute de nimeni înainte nici după el. La începutul veacului al XVIII-lea Doamna de Montaigue pătrunsese în haremele Constantinopolului și ni le descrisese, dar ea nu văzu acolo decât ceiace au binevoit Turcoaicele să-i arate. La începutul veacului al XX-lea, peste 200 de ani, viața haremelor ne-a fost din nou destăinuită, de data aceasta chiar de o Turcoaică, cucoană mare înrudită cu familia imperială, Leila Hanum [8]), *dar ea nu vorbește decât de ceiace binevoiește să ne vorbească. Pe când din potrivă d'Antraigues, care a văzut toate prin borta cheiei, martor invizibil al unei vieți desfășurate „sans méfiance", ne vorbește fără înconjur și fără rusine despre cele mai neînchipuite lucruri, încât e de mirat că nu s'a găsit încă în Franța nimeni, în 160 de ani, să dea în vileag manuscrisele sale. Cât despre noi, nu am copiat din ele decât numai cele ce au legătură fie cu viața românească, fie cu viața acelei înstrăinate, dar interesante Domnițe din Moldova, lăsând pe seama altora să scrie, altă dată, Viața Haremelor Ottomane.*

Domnița Alexandrina, inițiatoarea lui d'Antraigues în toate tainele Orientului, entuziasta admiratoare a vestitei Sapho din Lesbos, este, din pricina unei prea scurte memorii a lui d'Antraigues, peste măsură greu de identificat.

Totuși, noi credem a fi deslegat problema.

Manuscrisele lui d'Antraigues, două la număr, aflătoare la Biblioteca orașului Dijon din Franța, datează din anul 1784, cu alte cuvinte ele au fost redactate cinci ani după întoarcerea autorului lor din Orientul acela în care trăise numai un an, un timp mult prea scurt pentru un străin spre a-și aminti, după o scurgere de vreme mult prea lungă, nume, fapte și situații. E deci firesc ca el să fi făcut confuzii peste confuzii, să se fi ră-

---

[8]) *Leila Hanoum: Le harem impérial et les Sultanes au XIX siècle. (Paris, Calmann-Lévy. 1925).*

www.dacoromanica.ro

tăcit într'un labirint de nume şi de titluri care-i erau cu totul străine de cele ce-i erau familiare în Occident, să fi zăpăcit şi amestecat faptele între ele, toate aceste într'un aşa hal, încât cititorul de azi abia dacă se mai poate descurca dintr'o atare învălmăşeală de greşite nume şi date. Iar în afară de aceasta, manuscrisele autorului poartă însemnarea: Copii, *fără să putem şti dacă copiile sunt de mâna lui sau de o mână străină. Şi dacă sunt copiate de un străin, pentru care Orientul era o tablă de logaritme, apoi toate confuziile sunt cu atât mai explicabile* [1]).

Aşa dar, lăsând la o parte pe acel Gheorghe Cantacuzino, strănepot al Voevodului „Nicolae Cantacuzino, principe de Şerban", autorul confunzând numele unui voevod cu numele unei ţări (pentru el „Şerban" era o ţară), şi lăsând la o parte pe acel enigmatic Vodă Morovandgi, cu totul imposibil de identificat, dar care totuşi i-ar fi „dictat" ciudata lui poveste pe care n'o credem (vezi nota în josul acestei întâmplări, la traducerea manuscrisului) — şi întorcându-se deci la Domniţa noastră Alexandrina, vom găsi în textul manuscriselor de două ori că era fata lui Grigore Vodă Ghica, decapitatul din 1777, şi de trei ori că era nepoata lui (la petite-fille). Ba mai mult, autorul vorbeşte într'un rând de mama Domniţei, care fiind Doamna Ţării Moldovei, i-a dat la curtea domnească o îngrijită creştere cu dascăli străini, şi într'un alt rând ne vorbeşte de tatăl Domniţei, pe care l-a ajutat eu sa-şi ducă sărăcăciosul trai la Constantinopol după omorîrea lui Grigore Vodă. Dar această din urmă însemnare n'o putem pune decât pe socoteala unui inadvertent copist, care a scris „père" şi „lui" în loc de „mère" şi „elle", precum din cele ce vom arăta învederat trebuie să rezulte.

Căci Domniţa Alexandrina era fata, nu nepoata lui Grigore Vodă.

Dar mai înainte de toate să distrugem legenda care circulă în Franţa dela studiul lui Léonce Pingaud încoace (pentru prea puţinii cunoscători în atare chestiuni), că această Alexandrină ar fi putut fi văduva lui Alexandru Vodă Ghica al Munteniei.

---

[1]) *Domnul C. Oursel, Conservatorul Bibliotecei din Dijon crede că copiile sunt de mâna lui d'Antraigues, întrucât mai există şi o ciornă a manuscriselor cu acelaş scris. Dar eu cred că toate sunt făcute de un străin, căci sunt unele greşeli pe care autorul n'ar fi putut să le facă.*

www.dacoromanica.ro

Dacă ar fi fost văduva acestui Voevod, ar fi avut în 1778-79 într'adevăr vreo 35 de ani, pe când d'Antraigues arată că avea 17-18 ani. Dacă ar fi fost văduva lui ar fi chemat-o Maria, nu Alexandrina, iar dacă o tânără Domniță, căreia i s'a dat la botez trei nume, poate alege mai târziu pe care din ele îi place, apoi o femeie care a fost Doamnă cu numele de Maria nu poate în văduvie să-și spuie deodată Alexandrina. Mai departe, dacă ar fi fost văduva lui Alexandru Vodă, apoi n'ar fi putut fi nici fată, nici nepoată de Domn, de oarece Maria Doamna Ghicăi era, pare un lucru aproape sigur, fata lui Iacovachi Rizu. Și în sfârșit dacă d'Antraigues ar fi făcut, să zicem, o confuzie între toți Domnii Ghiculești care au domnit în țările noastre, apoi el zice lămurit, de două ori, că fie tatăl fie bunicul Alexandrinei a fost Grigore Vodă Ghica, Domnul Moldovei, istorisind cu multe amănunte și omorul acestuia la Beilicul din Iași în anul 1777 — pe când nu s'ar putea înțelege cum ar fi putut fi Principesa Alexandrina Doamna lui Alexandru Vodă al Munteniei, când, chiar făcând confuzie între un tată și un bunic pe deoparte și un bărbat, un socru, un tată de socru pe de altă parte, încă toți Ghiculeștii din ramura Alexandru Vodă au murit, nu asasinați, ci de moarte bună: Alexandru Vodă de boală la Constantinopol, tatăl său Scarlat Vodă în scaun la București și tatăl acestuia Grigore Ghica Vodă al II-lea, tot în scaun și tot la București, îngropați amândoi în frumoase sarcofagii Grigore Vodă la Pantelimon și Scarlat Vodă la Sf. Spiridon. Ca atare Principesa Alexandrina a lui d'Antraigues, fată sau nepoată a lui Grigore Vodă Ghica al III-lea al Moldovei, cel asasinat în 1777 la Iași, nu putea fi văduva lui Alexandru Ghica al Munteniei.

Dar, lucrul acesta odată stabilit, se pune întrebarea, față de nesiguranța autorului manuscriselor, dacă acea Alexandrină era fata lui Grigore Vodă, sau dacă era nepoata lui.

Precum vom vedea, în nesiguranța informațiunilor și mai ales a memoriei sale, d'Antraigues, care a iubit pe această femeie pe care a văzut-o luni întregi, zi la zi, nu-și mai amintea bine decât de amănuntele privitoare la nenorocirile ei după moartea lui Grigore Vodă și apoi de întâmplarea care a făcut dintr'o calfă la negustori greci din Fanar, o Principesă bogată și atât de influentă în Stambul, încât ar fi putut, dacă ar fi vrut,

www.dacoromanica.ro

să ajungă a învârti politica fanariotă în Principatele Dunărene. In colo cinci ani după ce părăsise Constantinopolul, când își redactă el memoriile în anul 1784, ajunsese să și uite dacă scumpa lui Domniță era fată sau nepoată de Domn.

Dar Alexandrina nu putea fi nepoata lui Grigore Vodă dintr'un motiv foarte simplu. Voevodul acesta, Grigore Ghica, fiul marelui dragoman Alexandru (omorât și el de Turci în anul 1741) se însurase la Constantinopol cu Ecaterina Iacovachi Rizu în anul 1745 [5]*. Copiii născuți din această căsnicie au fost, cei bine cunoscuți de toți, Dumitrachi, Alecu, Scarlat, Ruxanda și Elena. Cel mai mare din toți, beizadea Dumitrachi, s'o fi născut în anul 1775 și avea deci la data omorului tatălui său, în 1777, vârsta de 22 de ani. Putea el să aibă o fetiță de 16 ani? Nu. Ceilalți copii fiind încă mai tineri, puteau cu atât mai puțin să fi avut la acea dată o fată atât de mare. De altfel, domnițele Ruxanda și Elena s'au măritat abia în toamna 1776, un an înainte de omorul tatălui lor* [6]*, iar beizadea Dumitrachi pare a se fi însurat* [7] *după moartea acestuia. Scarlat și Alecu nu au fost însurați de loc.*

Așa dar Domnița Alexandrina neputând fi, în niciun caz nepoata de fiu sau de fată a lui Grigore Vodă, rămâne deci că ea era fata lui.

Dar care fată? căci, cunoscute în istorie, n'a avut Grigore Vodă decât două fete, pe Ruxanda a lui Nicolae Balș și pe Elena a lui Ilie Catargi, amândouă măritate în anul 1776.

Aci ne vine în ajutor Condica Vistieriei — Sămile Vistieriei — din timpul domniei de a doua a lui Grigore Ghica Voevod 1774—1777, din care se constată că acest Domn a avut nu două fete, ci trei, și anume pe Ruxanda, pe Elena și pe Mărioara [8].

In Sămile aceste ale Visteriei Moldovei pe anii 1775—76,

---

[5]) *Rapoartele lui Penkler în Hurmuzachi.*

[6]) *Ruxandra a luat pe Nicolae Balș, fiul lui Lupu, iar Elena pe Ilie Catargi, fiul lui Filip.*

[7]) *Cu Eufrosina Caradja.*

[8]) *Unii genealogiști arată și patru fii: Pe Dumitrachi, pe Alecu, pe Scarlat și pe Iacob. Acesta din urmă se găsește în adevăr menționat într'un act din anul 1766, Iunie 9, la Iași, în întâia domnie a lui Gr. Ghica (vezi Gh. Ghibănescu: Surete și Izvoade. IX. p. 265) alături de tatăl și frații lui, dar în acel act nu se află menționat beizadea Scarlat. Așa încât, cum în altă parte, nici în Sămile Visteriei din a doua domnie nu se mai găsește nicăieri numele lui Iacob, înseamnă că acesta sau a murit copil mic, sau Iacob și Scarlat era una și aceiași beizadea.*

www.dacoromanica.ro

publicate de d. Profesor N. Iorga în cartea dumisale intitulată „Documente asupra stărei financiare în Moldova", aflăm următoarele cheltueli ale Domnului Moldovei, de un interes fără seamăn :

1774, Decembrie 23, lei 500 spătarului Matei Ghica (fratele Domnului) — 1775, Martie 14, lei 3000 obraze scăpătate de la Ţarigrad — 1775, Martie 28, lei 1000 Măriei Sale Doamnei, lei 100 M. S. două Domniţe, *lei 200 M. S. beizadele Dumitrachi şi Alecu (p. 51).*

Apoi, la Lefile Creştinilor (p. 52):

Lei 4500 pentru M. S. Doamna şi M. S. Beizadele pe cinci luni, anume Ghenarie, Februarie, Martie, April şi Mai 1775 (500 lei Doamna, 300 fratele Matei Spatarul, 50 Dumitrachi, 50 Alecu = 900 pe lună).

In 1775 pe lunile Iunie, Iulie, August şi Septembrie : lei 500 Doamnei, lei 30 Domniţelor amândouă, lei 300 fratelui Matei, lei 50 M. S. lui Beizadea Dumitrachi, lei 50 M. S. lui Beizadea Alecu, lei 5 M. S. lui Beizadea Scarlat şi Măriei Sale Domniţei Mărioara.

In 1775 pe lunile Noembrie şi Decembrie: lei 500 M. S. Doamnei, lei 40 M. S. Domniţelor amândouă, lei 250 spătăresei Raliţa (sora Domnului, fosta soţie a lui Manolachi Rosetti Giani şi viitoarea soţie a banului C. Caradja, autorul „Efemeridelor"), lei 60 M. S. lui Beizadea Alecu, lei 5 M. S. Beizadelei Scarlat şi M. S. Domniţei Mărioara.

In 1776 pe lunile Ianuarie şi Februarie la fel ca în lunile Noembrie şi Decembrie 1775.

In 1776 pe lunile Martie-August, idem.

In Iunie şi Iulie 1776 Domnul mai dă lefuri: lei 200 lui Cilibi Lucachi (dela Rocca, cumnatul lui Grigore Vodă), lei 100 lui Beizadea Mavrocordat, lei 50 Doctorului Fotachi, etc.

In 1776 se află într'un rând trecută leafa lui „Enachi, dascălul Beizadelelor", iar în 1777 o sumă de bani „dascălului francez pentru cărţile de matematică a Beizadelelor". (p. 55).

Insfârşit mai aflăm la rubrica „Alte cheltuieli" (p.p. 158 urm. şi 164) următoarele interesante şi lămuritoare însemnări: lei 110 cheltuiala ce a făcut Doctorul Teodor [9]*), aducând pe*

[9]) *Domnul Iorga crede că e vorba de Theodor Şcoleriul, autorul unei gramatice române tipărită în 1789.*

www.dacoromanica.ro

M. S. Beizadea Dumitrachi dela Petropol la 29 Ianuarie 1775: lei 718, bani 40 pentru 431 de ruble ce s'a dat pentru cheltuiala M. S. Beizadea Dumitrachi la Petropol, 4 Februarie 1775: lei 1800 Doctorului Fotachi pentru cheltuiala adusului dela Țarigrad *a lui Beizadea Scarlat și a* M. S. Domniței Mărioara.

Numele acestor copii domnești sunt întotdeauna însemnate după rândul vârstei: beizadelele Dumitrachi, Alecu și Scarlat și domnițele Elenco, Ruxanda și Mărioara — iar în Octombrie 1776, aflăm cheltuieli și darurile ce s'au dat pentru nunțile celor două Domnițe mai mari.

E prin urmare hotărât că Grigore Vodă Ghica avea trei fete, că pe cea mai mică o chema Mărioara, căreia îi dădea pentru cheltuială nici un leu pe lună, și că această Mărioară era, la moartea tatălui ei întâmplată la 1 Octombrie 1777, o fată tânără și nemăritată.

Pe de altă parte se știe, din rapoartele consulare și din Efemeridele Banului Caradja, că după omorul lui Grigore Vodă, Doamna Ecaterina a fost trimisă la Constantinopol împreună cu copii ei, și anume cu beizadelele Dumitrachi, Alecu și Scarlat, și cu Domnița Mărioara, celelalte două Domnițe Elenco și Ruxanda, rămânând în Moldova, deoarece erau măritate cu boeri de țară. De asemenea a rămas în Moldova fratele mortului voevod, spătarul Matei Ghica.

La Constantinopol urmele familiei lui Ghica se pierd. Se știa până acum doar atât: că Sultanul luând toată averea înjunghiatului Domn, i-a rămas neamul în cea mai mare sărăcie, dându-i-se numai casa dela Curù-Cișmé pentru locuit, dar fără nici un ban.

Acum însă aflăm prin d'Antraigues amănunte necunoscute despre principesa Alexandrina, fata lui Grigore Vodă, care Alexandrină, neputând fi nici Elenco nici Ruxandra (rămase în Moldova cu soții lor Nicolae Balș și Ilie Catargi) nu putea fi deci decât Domnița Mărioara. Iar faptul că d'Antraigues o numește Alexandrina, dându-i de două ori și numele de Sofia-Alexandrina, *nu poate însemna altceva decât că pe această Domniță o chema* Maria-Sofia-Alexandrina. *Tatăl ei, când era mică, îi zicea Mărioara, iar ea, când și-a desfășurat aripele, a ales numele care-i plăcea mai mult, pe cel de Alexandrina.*

Acum că identificarea este, credem, făcută, să arătăm

www.dacoromanica.ro

deci, să reconstituim, nu viaţa ei, căci nu o cunoaştem, dar o parte din viaţa ei, câţiva ani din traiul sbuciumat al unei Domniţe greco-române, care, dacă ar fi fost mai ambiţioasă decât sensuală, ar fi putut rămânea o figură istorică.

Vom analiza abia la urmă manuscrisele lui d'Antraigues, şi la sfârşitul acestui studiu le vom publica în întregimea părţilor copiate de noi în Biblioteca oraşului Dijon din Franţa.

* * *

Domniţa Mărioara Alexandrina Ghica s'a născut în anul 1761 la Constantinopol.

Tatăl ei, deşi coborâtor şi rudă colaterală a atâtor voevozi din Muntenia şi din Moldova, în care o parte din neamul său era aşezat mai bine de o sută de ani, era totuşi înstrăinat de ţară, atât de înstrăinat încât abia dacă rupea ceva româneşte. Fusese născut la Constantinopol dintr'o mamă greacă, Elena Evraghioti, şi dintr'un tată născut şi el la Constantinopol, vestitul mare dragon Alexandru Ghica [10]).

Aşa încât n'avea de unde să înveţe româneşte, nici de unde să capete simţiminte, să le zicem „etnice". Avea în schimb o fire de om cinstit şi întreg, care a făcut din el nu numai un voevod bun, dar un voevod mare. Rămas orfan la o vârstă destul de fragedă, el fu crescut greceşte de o mamă greacă, iniţiat în tainele politicei şi ale diplomaţiei de un Neamţ, Penkler, dar moştenind totuşi dela tatăl său o pronunţată înclinare pentru pravoslavnicii imperiului moscovit.

Insurat în 1754 cu Ecaterina, fata lui Iacovachi Rizu, un grec care se bucura în capitala Imperiului Ottoman de o nemărginită voie veghiată, el nu putu fireşte prin această căsătorie, decât să se lege mai mult de elementul greco-fanariot al Istambulului.

Grigore Al. Ghica a fost, ca Domn, un Român foarte întreg, dar ca om a fost Grec, prin locul naşterei, prin sângele mamei sale, prin creşterea ce primise, prin limba ce vorbea,

---

[10]) *Alexandru era fiul lui beizadea Matei şi a Ruxandrei Mavrocordat, iar Matei era fiul lui Grigore Vodă I şi al Mariei Sturdza. Grigore Vodă I era fiul lui Gheorghe Vodă, primul Ghiculesc care a domnit la noi (1659—1660).*

www.dacoromanica.ro

prin rudenie şi prin prietenii. Lucrul acesta trebuie arătat, pentru a putea astfel înţelege şi firea domniţei sale, despre care d'Antraigues spunea că era Greacă, nu Românca.

Copii lui Grigore Vodă şi ai Doamnei Ecaterina s'au născut şi ei la Constantinopol, între anii 1755 şi 1761, adică cel mai mare, Dumitrachi, în 1755 — un an după căsătoria părinţilor — şi cea mai mică, Marioara, în al şaptelea an după căsătorie, de oarece aflăm dela d'Atraigues că avea 16 ani la moartea tatălui ei (1777).

Când Grigore Ghica fu numit Domn al Moldovei în anul 1764, copila acesta avea deci trei ani. O luară părinţii, împreună cu fraţii şi surorile ei, la Curtea din Iaşi, unde mica domniţă şi-o fi deprins poate urechea cu limba moldovenească, fiindcă la acea fragedă vârstă copii învaţă limbile cu o uşurinţă uimitoare. Dar trei ani mai târziu, în 1767, Grigore Vodă pierzându-şi domnia îşi luă calabalâcul şi familia şi se mută din nou „acasă la el" pe malul Bosforului la Curù-Cişmè. Mărioara avea şase ani.

Vreo cincisprezece luni mai târziu, în 1768, tatăl ei căpătă domnia Munteniei. Dar, timpurile fiind tulbure şi războiul ameninţător, Grigore Vodă îşi luă de data aceasta la Bucureşti numai soţia şi pe copii cei mai mărişori, lăsând la Constantinopol, în paza bunicilor sau a vreunei rude, pe plozii cei mici, Scarlat şi Mărioara.

Nici un an de tihnită domnie nu avu Grigore Vodă în Muntenia şi războiul ruso-turc se şi aprinse. Credincios politicei moscovite pe care o moştenise dela tatăl său şi încrezător în steaua Ecaterinei, marea împărătească dela Moscova, voevodul „se lăsă prins" de Ruşi, la Bucureşti în palatul său, şi fu dus prizonier la Petreburg, *cum se spunea pe atunci Petrogradului. Iar pe nevastă şi pe copii îi trimisese, cu câteva zile înainte, la Braşov, pe deoparte pentru a nu-i lăsa prinşi de Turci, pe de alta pentru a nu-i lua cu el în Rusia, unde încă nu ştia ce soartă îl aşteaptă.*

Dar el fu primit acolo cu mare cinste, ca un voevod ce era, şi ca un om care n'a fost prins, care s'a lăsat prins. Impărăteasa Ecaterina îl primi cu bună voinţă, îi dete casă, masă şi bani destui pentru a-şi ţine o mică Curte. Un an mai târziu, în 1770, ea scria lui Voltaire despre acest nou prieten

www.dacoromanica.ro

„qu'il avait beaucoup d'esprit", iar Voltaire îi răspunse că „s'il a de l'esprit qu'il reste à votre cour, et je l'envie" [11]).

In atari condițiuni Grigore Ghica găsi că șederea mai departe a familiei sale la Brașov nu avea rost. Trimise deci după ea, aducând-o la Petersburg [12]), *unde prevedea el că va rămânea o vreme mai îndelungată, deoarece războiul ruso-turc amenința să mai ție mult. Doamna Ecaterina sosi acolo cu cei patru copii de care nu se despărțise: Dumitrachi, Aleco, Elenco și Ruxanda. Beizadea Dumitru, care avea vreo 14-15 ani, fu primit de Impărăteasa la Școala Militară, în Corpul Cadeților „Zur Auferziehung"* [13]).

In timpul acesta cele două mici odrasle domnești, Scarlat și Mărioara, petreceau la Constantinopol departe de părinții lor, primind de altfel dela rude o creștere destul de îngrijită, având se vede de pe atunci un dascăl pentru limba franceză, căci numai astfel s'ar putea înțelege ca Mărioara să fi deprins atât de bine acea limbă, încât să fi spus mai târziu d'Antraigues despre ea că vorbea mai bine franțuzește decât grecește.

In 1774, războiul sfârșindu-se cu pacea dela Cuciuc-Cainargi, Grigore Vodă, din îndemnul Ecaterinei și al lui Frederic cel Mare, își recăpătă domnia, la Iași de data aceasta. Intâmplările sunt prea cunoscute pentru a mai vorbi de ele. Pacea fu semnată abia în Iunie, dar Rușii care dela începutul războiului ocupau țările dunărene, îl adusese pe Ghica la Iași înainte de încheerea definitivă a păcei. Când îi veni în toamnă lui Grigore Vodă firmanul de confirmare a domniei, el se afla deci de mai multă vreme în capitala Moldovei, împreună cu Ecaterina Doamna, cu cele două domnițe mai mari și cu beizadea Alecu. Fiul Dumitrachi rămăsese la Petersburg, la școala Cadeților. Abia în Decembrie 1774 trimise Vodă pe dascălul Teodor în Rusia să-i aducă fiul înapoi [14]), *și abia în*

---

[11]) *V. A. Ureche: Istoria Românilor, Seria 1774—1786, vol. I p. 169.*

[12]) *Hurmuzachi VI. p. 79: Scrisoarea banului Brâncoveanu către Penkler.*

[13]) *Hurmuzachi: Scrisoarea lui Penkler către Kaunitz din 21 August 1770.*

[14]) *Vezi „Semile Visteriei" însemnate mai sus. Se vede din ele că Doamna, Domnițele și beizadea Alecu erau la Iași în 1774, și că Dumitrachi, Scarlat și Mărioara au sosit acolo abia în 1775, cei dintâi venind dela Petersburg, ceilalți doi dela Constantinopol.*

www.dacoromanica.ro

Ianuarie 1775 sosi acesta la Iaşi. In Sămile Visteriei el va fi trecut de acum înainte cu câte 50 şi 60 de lei pe lună, pentru cheltuială.

Scarlat şi Mărioara tot la Constantinopol erau. Abia în primăvară, prin April sau Mai, trimise Vodă pe doctorul Fotachi la „Ţarigrad" — la Istambul — să-i aducă pe aceşti copii care sosiră în Moldova pe la sfârşitul lui Mai sau la începutul lui Iunie 1775. De aci înainte sămile Visteriei le vor însemna şi pe ei, cu câte cinci lei pe lună.

Mărioara plecase deci din Iaşi în 1767, la vârsta de 6 ani şi se întorcea în 1775 la 14 ani, fată măricică acum, pe care părinţii abea dacă o mai cunoscură. Se dusese copilă surghiunită şi se întorcea domniţă, la o Curte unde ceremonialul fanariot era foarte strict păzit. Măririle acestei evghenităţi o vor impresiona, şi ea va rămâne mai târziu bună şi miloasă, dar mândră.

Şi pe dată părinţii, mai mult încă decât dincolo bunicii, o puseră la învăţătură. Impreună cu surorile ei mai mari şi chiar cu beizadelele, ea lua lecţii dela dascălul Enachi — de limba greacă probabil şi de istorie şi de literatura elenă — dela dascălul Teodor—de româneşte desigur—dela dascălul francez, care o iniţiă şi în matematică, după cum toate se desvăluiesc prin Sămile Visteriei. Iar dela d'Antraigues mai ştim că lua şi lecţii de muzică şi de pictură, iar ceeace nu erau în stare s'o înveţe dascălii, învăţa singură, citind, scriind, copiind, cântând, căci era fată şi deşteaptă şi harnică.

D'Antraigues zice că „pe când tatăl ei domnea în Moldova, ea adăogase la darurile firii pe acele ale unei creşteri alese. Mama ei chemase la Curte dascăli de toate felurile, iar geniul fetei înlocuia ceeace putea lipsi profesorilor ei. Deveni astfel o muzicantă bună şi îndeletnicindu-se cu literele, florile literaturei prinseră şi crescură într'un pământ atât de rodnic. Vorbea franţuzeşte, italieneşte, greceşte şi turceşte".

Vorbea acum desigur şi moldoveneşte, căci cu unele amintiri din frageda-i copilărie şi cu via ei deşteptăciune, nu se poate să nu fi prins în doi ani de zile limba ţării în care trăia şi peste care tatăl ei domnea.

Despre firea ei bună, blândă, mărinimoasă, şi despre înfăţişarea ei — o gură puţin prea mare, dar nişte ochi focoşi

www.dacoromanica.ro

Stema lui Grigore Vodă Ghica

www.dacoromanica.ro

Grigore Voda Ghica

www.dacoromanica.ro

și strălucitori de dorul unei nepolite dragoste — vom vorbi mai târziu, când o vom întâlni-o din nou la Constantinopol, femeie așezată în „casa ei", dornică de artă, de literatură, de știință și veșnic amorezată.

Mărioara rămase în Iași doi ani și jumătate, în cap doi ani și jumătate.

La 1 Octombrie 1777 tatăl ei fu sugrumat la Beilic de către călăii lui Ahmed Aga, capugiul. Amănuntele acestui omor sunt prea cunoscute pentru a mai vorbi de ele [15]). *Se spune că în seara acelei zile, când porni Vodă dela Curte, pe înseratele, pentru a merge la Beilic să se închine capugiului, Ecaterina Doamna și fetele ei îl rugaseră cu lacrimi fierbinți să nu se ducă acolo, căci un creștin care mergea noaptea la un Turc nu era nici odată sigur de viața lui. Dar Vodă nu voi să asculte de nimeni, nici de nevastă, nici de copii, nici de boierii curteni care-i dădeau același sfat, și plecă deci vitejește ca să-și dea, pe degeaba, o viață care ar mai fi putut fi folositoare nu numai familiei sale, dar și țării.*

Indată după omorul lui, pe la ceasurile șase seara — șase turcești, adică la miezul nopții — Ahmed Aga marele pașă merse la Curtea Domnească unde poruncise tuturor boerilor să fie față, le citi firmanul împărătesc prin care Sultanul scotea lui Grigore Vodă Domnia și le spuse minciuna că fusese nevoit să-l omoare, deși nu avea această poruncă, fiindcă Ghica s'ar fi împotrivit la împlinirea înaltului firman—acest neadevăr fiind ticluit de mai înainte la Stambul de ochii pravoslavnicei împărătesei Ecaterina, prietena lui Ghica. Indată după aceia începu punerea peceților pe toate lucrurile mortului voevod.

S'au dus și la harem, unde deasemenea au pecetluit odăile și lăzile și toate lucrurile de acolo, atât ale prea strălucitei Doamne, Domniței Ruxandei și ale Beizadelelor, cât și ale slugilor și slujnicilor" [16]).

Tragedia vieții se arată deodată în fața ochilor Domniței Marioarei, o fată de 16 ani și jumătate, care fusese până

---

[15]) *Vezi C. Gane „Trecute Vieți de Doamne și Domnițe", vol II.*

[16]) *Banul C. Caradja: Efemeride, în Hurmuzachi XIII, p. 76, Dece Domnița Ruxanda care era măritată de un an locuia la Curte, nu putem ști. Dar bănuim că banul Caradja a vrut să vorbească de Domnița Mărioara, nu de Ruxanda.*

www.dacoromanica.ro

atunci îndreptățită a crede că traiul omului pe pământ e un lung șir de plăceri.

Mamă-sa înebunită de durere și înebunită de frică, fu amenințată cu moartea.[17]*). Erau cu toții strânși laolaltă, muți de spaimă, uitându-se cum li se pecetluiesc lucrurile, lăsându-le doar numai hainele de pe ei. Abia la patru dimineața (10 ceasuri turcești) s'a sfârșit pecetluirea întregului palat „și a plecat Excelența Sa (adică Pașa) la Beilic, la conacul său, și fiecare la casa lui".* [18]*).*

A doua zi, 2 Octombrie, într'o Luni, capul lui Grigore, care fusese tăiat de pe trunchi, fu sărat, pus într'o cutie și trimis la Constantinopol prin Halil Aga, satârbașu [19]*). Trupul rămase în odaia Beilicului, pe podea, gol, îmbrăcat numai cu un fel de șalvari de in. Abia după 3 zile l-au îngropat Turcii în partea stângă a grădinei, de nu puteau ști boierii unde se află, și numai după plecarea Pașalei l-au putut găsi răscolind grădina. L-au scos din pământ și l-au înrgopat din nou în biserica Sf. Nicolae Domnesc (la 17 Noembrie 1777). A fost dus mai târziu la biserica Sf. Spiridon, unde se mai vede și astăzi, în pridvor la stânga, frumoasa lui piatră funerară.*

In aceiași zi de 2 Octombrie, pe când Ahmed Pașa sără la Beilic capul lui Ghica, oamenii lui, la Curte, începură inventarierea averei pecetluită în noaptea dinainte. Luau lucrurile bucată cu bucată și le treceau la catastif. Munca aceasta — care nu era ușoară, fiindcă Ghica fusese foarte bogat — ținu cinci zile, des de dimineață până la 11 seara. La 7 Octombrie, într'o Sâmbătă, începu și inventarierea lucrurilor Doamnei, care de data aceasta fu scutită de a mai fi de față la furtul averei ei. O trimisese Pașa cu beizadele ei și cu tânăra Domniță Mărioara, sus la Mânăstirea Galata, sub straşnică pază firește, ca nu cumva să fugă... dar unde? cum? cu ce mijloace ?

Nenorociții aceia au rămas acolo multă vreme, o lună încheiată, departe de toată lumea, ne mai știind nimic de nimeni,

---

[17]) *Hurmuzachi, I și IX. Și copiii au fost amenințați cu moartea.*

[18]) *Banul Caradja în Efemeride.*

[19]) *Halil Aga sosi la Stambul cu capul lui Ghica la 20 Octombrie, și după ce-l arătă Sultanului, îl expuse 3 zile, înfipt într'o suliță, la a doua poartă a Seraiului (Lebas către Vergennes în Hurmuzachi I).*

www.dacoromanica.ro

și nici de soarta lor. Abia la 27 Octombrie sosi la Iași Ali Effendi „ca să ia pe Doamna Ecaterina, pe copii și haremul răposatului, spre a-i duce la Constantinopol, iar la 3 Noembrie, într'o Vineri „a pornit din Galata și zaimiul Ali cu nenorocita Doamnă, cu copilașii ei și cu toată suita răposatului" [20]).

Ajunși la Stambul pe la sfârșitul lui Noembrie, săraci lipiți pământului, și cu spaima în suflet de soarta și de viitorul lor, oropsiții aceștia trăiră încă vreo lună de zile în sudorile morții. Căci se întâmplase că secretarul italian al lui Grigore Vodă, signor Cassaroti, reușise să scape la Iași de sub supravegherea lui Ahmed Pașa și să fugă la Viena, iar Turcii ziceau că s'a dus acolo cu o parte din banii și din titlurile lui Ghica pentru a le dosi. Dovedindu-se abia mai târziu că învinuirea aceasta era lipsită de temeinicie, Doamna Ecaterina, care pare a fi zăcut și la închisoare, fu lăsată în pace, dăruindu-se doar viața, dar încolo nici un fel de mijloc de trai.

Muritori de foame, beizadelele *sărace, cum li s'a spus acestor copii până la bătrânețele lor, începură, pentru a-și ține zilele, să facă negoț pe ulițele Stambulului — cel puțin astfel bănuim din cele ce știm astăzi despre surioara lor Mărioara.*

„A purta în sărăcie titlurile fastuoase ale bogăției" zice d'Antraigues „înseamnă a adăoga la nenorocire o rușine".

Mărioara, care avea prin Ianuarie 1778 aproape 17 ani, era o fată deșteaptă, învățată, și devenită în aceste câteva luni de cruntă nenorocire o femeie „slobodă de prejudecăți". Ea își părăsi „titlul și numele, *și se făcu negustoreasă".*

Atunci, în iarna 1778, și-o fi spus ea întâia dată Alexandrina în loc de Mărioara. Cu acest nume o cunoscu d'Antraigues și astfel o vom numi și noi de acum înainte.

Povestea acestei Domnițe este nespus de interesantă.

Alexandrina nu se făcu negustoreasă, ci numai calfă de negustori. Comercianții greci și frânci din Constantinopol îi încredințară mărfuri, mai ales bijuterii, ca să le ducă prin haremurile turcoaicelor, unde nu pătrundeau firește decât numai

---

[20]) *Banul C. Caradja în Efemeride. In Genealogia Cantacuzinilor, Banul Mihai Cantacuzino scria: „Doi fii ai lui Grigore Ghica s'au dus cu mama lor la Constantinopol". Dar s'au dus 3 fii și o fată, copilași, cum ne asigură Caradja.*

www.dacoromanica.ro

femeile. Şi făcând o vreme această meserie, câteva săptămâni în şir, pătrunse ea într'o zi în haremul Sultanului să-şi arate marfa nepoatei acestuia, Mihrimah Azema.

Cercetată întâi de un Kislar-Agà, să nu cumva să aibă vreun pumnal sau vre-o otravă ascunsă, ea fu dusă în odaia Sultanei, unde, aruncându-se la picioarele ei, începu să-i arate, una câte una, minunile de juvaere pe care i le aducea. Dar se pare că cel mai minunat juvaer era ea însăşi. Sultana, fată de 18 ani şi ea, nu-şi mai putea scote ochii de pe mâinile ei albe, de pe mijlocul ei subţire, de pe buzele ei ca frunzele de trandafir printre care se arătau nişte dinţi ca cel mai nepreţuit dintre fildeşe.

Mihrimah Azema, Şah Sultană, fu mişcată de atâta drăgălăşenie şi o întrebă pe tânăra calfă îngenunchiată lângă divan: cum o chema, cine era, ce lege, ce limbă, ce neam.

Iar Alexandrina îi răspunse, încet, tărăgănat, tristă, fermecătoare. Ea îi povesti întâmplarea din toamnă şi nenorocirile ce-au urmat, şi durerea, şi sărăcia şi foamea ei şi a mamei şi a fraţilor, beizadele scăpătate dintr'un neam domnesc de dincolo de Dunăre.

Mihrimah Sultana stătea cu lacrimile'n ochi şi o asculta grăind. Apoi, când tăcu, o întrebă ce vrea, cum s'o ajute şi ce să-i dea, Alexandrina nu stătu mult pe gânduri. Ea-i ceru „casele tatălui ei, pe care le confiscase Sultanul" şi toate titlurile pecetluite, dar de care nimeni nu se putea folosi decât Ghiculeştii, ele fiind la purtător. Altceva nu ceru nimic.

Sultana Mihrimah [21]) era fata Padişahului Sultan Mustafa Han al III-lea, mort în Ianuarie 1774, şi nepoata lui Abdul Hamid Han I, care domnea acum peste împărăţia otomană [22]) Ii era acestuia foarte dragă şi avea ca atare o mare influenţă asupra lui, făcând în toată împărăţia pretutindeni ce voia. D'Antraigues ne asigură că ea, fată de 19 ani, împreună cu în-

---

[21]) D'Antraigues scrie acest nume în toate felurile: Mirhimé, Mirhina etc. Numele adevărat, pe care-l vom adopta pentru textul nostru, este: MIHRIMAH (la origină „Mir-u-Mah" = Soarele şi Luna, două substantivve persane unite prin conjucţia „u" = şi). Numele acesta se dădea indeobşte principeselor din sângele Sultanilor. Există în Constantinopol o Djamie „Mihrimah Djami" ridicată în 1555 pe locul vechii biserici bizantine Sf. Gheorghe, dărâmată de Mihrimah, fata lui Suleiman şi a Roxelanei. (Amănunte comunicate de d. G. Iogu, interpret pentru limba turcă la Ministerul Afacerilor Străine din Bucureşti).

[22]) Tatăl ei Mustfa a domnit de la 1757 la 1774, iar unchiul ei Abdul Hamil de la 1774 la 1789.

www.dacoromanica.ro

Sultanul Abdul Hamid I

www.dacoromanica.ro

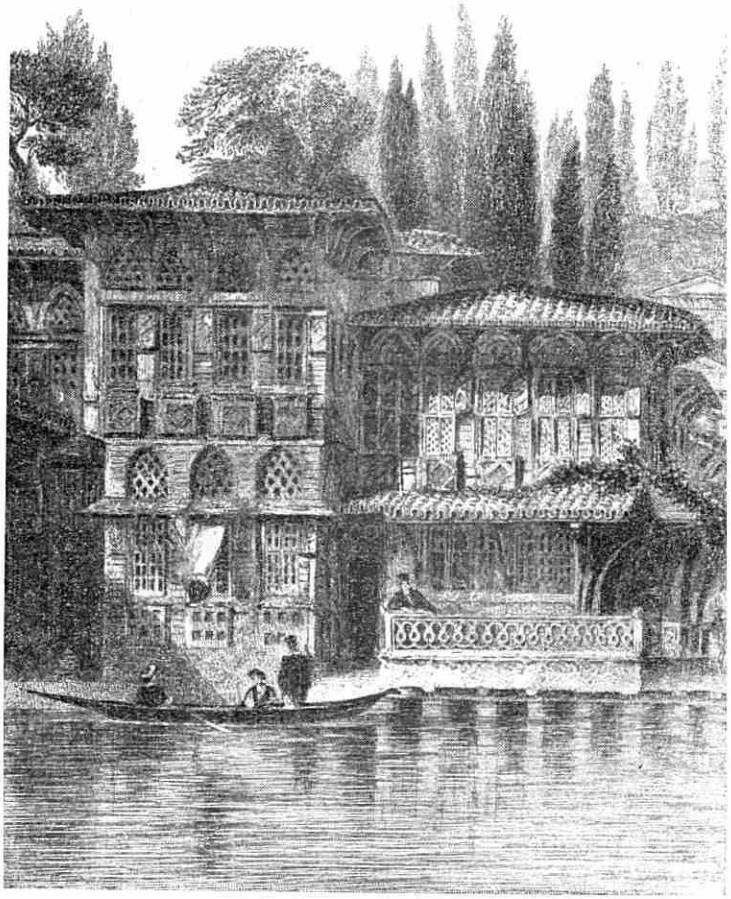

Casa unui Grec pe Bosfor

www.dacoromanica.ro

tâiu cadână a vizirului, care avea 23 de ani, domneau în Turcia mai mult decât Sultanul. Ea „scrise deci vizirului să-i facă Alexandrinei pe voie" spune d'Antraigues, deși noi nu credem că nu s'o mai fi rugat puțin, insinuat, drăgălaș, de unchiul ei Padișahul. In tot cazul, trei săptămâni după întâmplarea de mai sus, Domnița Alexandrina era stăpâna unei averi de un milion șapte sute de mii de franci și a două case pe Bosfor, case Ghiculești, una la Curù Cișme și alta la Terapia. Pe cea dintâi o dete mamei și fraților, pe a doua o luă pentru sine [23]).

Din ziua aceia, să fi fost se zicem prin Aprilie sau Mai 1778 Alexandrina luă din nou, odată cu averea și cu palatul ei, numele și titlul ce i se cuveneau: Alteță Senerisimă, Principesă Ghica. Și tot de atunci se născu dragostea pătimașă dintre Domniță și Sultană.

Acuma, vorbele lui d'Antraigues nu trebuesc crezute ca slovele Evangheliei. Unele lucruri le-a uitat, pe altele le-a tâlmăcit greșit, ba chiar o fi născocit, căci d'Antraigues avea, și ca om și ca artist, o bună credință îndoelnică. Vom arăta în notele ce vom face la textul manuscriselor sale, erorile domnului conte, vrute sau nevrute.

Deocamdată să arătăm că nu înțelegem cum de a putut o femee atât de bună, de miloasă, de mărinimoasă, după cum ne asigură d'Antraigues că era, să trăiască în luxul în care trăia, lăsându-și totuși mama și frații în cea mai neagră mizerie, după cum glăsuesc toate mărturiile timpului c'au rămas, căci a le da casa dela Curù Cișme, dar a nu le da de mâncare, numai fapta unei persoane mărinimoase nu se artă a fi fost. De altfel d'Antraigues nu vorbește nici odată de familia Alexandrinei, ca și cum n'ar fi existat. Era ea de pe atunci, din toamna 1778, plecată în Moldova? pe la fetele măritate, Elena Balș și Ruxanda Catargi? [24]) *îi trimisese acolo, pe frați și poate și pe ma-*

---

[23]) *Toate acestea le știm prin d'Antraigues. Dar despre casa dela Curu-Cișmè, că a fost restituită Beizadelelor, o mai știm din Hurmuzachi, XIII, p. 151 de la Atanasie Comnen Ipsilanti: Scrisori bisericești și politice. Partea a 18-a.*

[24]) *Bezadelele Dumitru, Aleco și Scarlat au trăit, se știe, în Moldova și în tot cazul cei doi din urmă acolo au murit. Dumitrachi însurat după moartea tatălui său, a avut o fată (Smaranda Vârnav) și 5 fii, din care Ion era prin Moldova sub Moruzi în 1807, (Hurmuzachi Supl. I, vol. II, p. 371, 522 urm.), iar Costachi a trăit în Moldova toată viața la Iași, (R. Rosetti: Amintiri I, p. 239 urm.) Despre ceilalți fii, Iorgu, Grigore și Nicolae, nu avem știri.*

www.dacoromanica.ro

mă, cu ajutoare băneşti pe care le-o fi trimis din când în când, pentru a scăpa de supravegherea lor, ducându-şi astfel singură, de capul ei la Constantinopol, traiul de lux şi de desfrâu pe care-i plăcea să-l ducă?

Se poate, şi lucrul acesta va trebui tălmăcit odată, când ne vor cădea noui documente la mână. Deocamdată atâta ştim că în Semptembrie 1778 au plecat din Constantinopol spre Iaşi cucoana Anastasia, femeia hatmanului Iordachi Ghica, [25]) *împreună cu mamă-sa „Prea Strălucita Domniţă Ruxanda Racoviţă, şi cu tot avutul lor de boieri".* [26]) *Poate atunci, odată cu ele, să fi plecat şi Ecaterina, Doamna lui Grigore Vodă Ghica, împreună cu fii ei. Singurul lucru sigur pe care-l ştim e că d'Antraigues, sosit la Terapia tocmai atunci în Septembrie 1778, n'a cunoscut neamul Domniţei Alexandrinei şi n'a vorbit de el.*

Noul personaj care era acum fosta micuţă Mărioara, „Principesa Alexandrina Ghica" îşi avea intrările libere în haremul împărătesc şi în haremul vizirului. Toate tainele acelei vieţi îi erau cunoscute şi în deosebi toate tainele vieţii erotice, căci ea nu eşea din atmosfera lesbiană a haremurilor decât pentru a intra în „buduarul" ei, să-şi îmbrăţişeze ibovnicul. Bănuim că a murit tânără. Se îmbrăca după moda orientală, dar casa ei dela Terapia era mobilată europeneşte, cu paturi, cu mese, cu scaune, având doar o singură odae mare îmbrăcată turceşte, cu divane de jur împrejurul pereţilor şi cu ferestrele ferecate cu gratii, pentru a putea primi la dânsa în casă pe prietenele ei turcoaice, care n'ar fi catadixit să stea la o fată de ghiaur altfel de cum erau obişnuite în haremele lor. Grădina din spatele casei era mare, frumoasă, înzestrată cu peştere artificiale, după cum era obiceiul pe atunci, împodobită cu fel de fel de plante exotice şi cu podişuri şi pietre şi scoici de prin alte ţări, ca acele pe cari i le adusese d'Antraigues de pe malurile Mării Roşii. In grădina aceia, în casa cu mobile Louis Quinze, în ceasurile ei de odihnă trupească, ea mai cânta, mai broda „la tam-

---

[25]) *Iordachi Ghica Sulgearoglu, nepotul lui Grigore Vodă, care i-a fost o nerecunoscătoare rudă. Nevasta lui, Anastasia, era fata lui Iordachi Kostaki şi a Domniţei Ruxandrei Racoviţă.*

[26]) *Ele au sosit la Iaşi Luni 8 Octombrie 1778 (Banul C. Caradja; Efemeride, în Hurmuzachi XIII).*

www.dacoromanica.ro

bur", mai citea pe Plutarc și pe Herodot, desigur și pe Lucian: Dialogul Morților și Dialogul Curtezanelor.

Frumoasă nu era. Dar avea o față „inteligentă și inimoasă... un suflet frumos care i se citea pe obraz". Nălțuță, subțirică, pielea smadă, o gură cam mare dar un zâmbet dulce, niște dinți albi ca fildeșul și ochi, ochi mai ales „brulants de volupté".

Mergea uneori pe la ambasadele străine, plăcea întotdeauna tuturor acelor diplomați veniți de prin toate unghiurile civilizatei Europe, se mira lumea de deșteptăciunea, de cultura și de conversația acestei Prințese din Orient, căreia îi plăcea să se facă cerc în jurul ei, ca prețioaselor din timpul lui Molière. Totuși fără ridicolul acestora, din potrivă, fină, ironică uneori și cunoscătoare a sufletului omenesc.

Era foarte deșteaptă.

Să fi vrut, învârtea împreună cu nevasta vizirului și cu nepoata Sultanului, politica împărăției.

Dar n'a vrut.

D'Antraigues o cunoscu la Terapia, în Septembrie 1778 — un an abia după moartea tatălui ei și vre-o 3—4 luni după ce, din voia veghiată a Mihrimahei, nu mai era o făptură în Stambul să nu fi auzit vorbind de ea. Cum o cunoscu n'o mai părăsi. Aproape nu se trecea o zi să n'o vadă. Când nu venea ea la ambasadă, mergea el acasă la ea, sau se plimbau împreună pe malurile Bosforului, prin Pera sau prin Stambul, deseori în tovărășia misteriosului Morovandgi. Astfel în patru luni de zile d'Antraigues ajunse să cunoască Constantinopolul și împrejurimile lui ca și cum s'ar fi născut pe malul mării de Marmara. Vizitase Sfânta Sofia și aproape toate geamiile, băile publice, biblioteca, imprimeria, cele șapte Turnuri, ruinele vechiului Bizanț, Hipodromul, Blacherna, insulele Prinkipo cu mânăstirile ei, apele dulci ale Europei și ale Asiei, muntele Uriașului și a. m. d.

Dar îndeletnicirea de căpetenie a nobilului conte francez rămânea studierea moravurilor turce și îndeosebi ale tainicelor femei în șalvare și iacmace și spionarea vieții lor intime din zăbrelatele hareme păzite de groaznici eunuci cafenii sau negri. Aventuri ar fi putut să aibă, dar s'a ferit de ele, căci erau „periculoase", iar d'Antraigues mărturisește foarte sincer că n'avea nici un fel de înclinație pentru spânzurătoare. In

www.dacoromanica.ro

schimb nu s'a dat în lături de a afla, când nu-i era viața amenințată, tot ce se poate vedea din ascunzătoarele pe care i le improviza ingenioasa Domniță. Vom vedea din cuprinsul manuscrisului ce mijloace găsise fermecătoarea Alexandrină pentru a face plăcere iubitului ei, punându-l astfel în măsură de a compune un studiu social-erotic care, după cum spuneam, e de mirare că n'a fost încă publicat în Franța.

Totuși cât de pornită era Alexandrina pe povârnișul vieții sexuale, ea nu a uitat nici odată buna creștere și aleasa cultură pe care le căpătase la curtea părinților ei. Pe Greci pare a-i fi frecventat puțin, printre Turcoaice se simțea acasă la ea, în lume, pe la ambasade, elle jouait bien sa princesse. Când era singură citea mereu. Nesățioasă la învățătură, când contele d'Antraigues plecă pe la sfârșitul lui Decembrie în Egipt — ea avea atunci 17 pe 18 ani — Domnița Alexandrina îl rugă să-i scrie cât mai des pentru a-i vorbi de istoria, de geografia, despre moravurile și obiceiurile Egipțienilor. Astfel au luat ființă acele scrisori — din care unele sunt nu se poate mai interesante — ale unui conte francez către o Domniță moldoveancă... moldoveancă și nu prea.

Aceste epistole, în număr de 24, au fost scrise între Decembrie 1778 și Aprilie 1779, cât a ținut călătoria lui d'Antraigues în Orient, adică în Egipt, Arabia și Asia Mică. Pentru noi, oricât de bine ar fi scrise, ele nu au decât un interes relativ și anume numai din două puncte de vedere: unul pentrucă se văd din ele cât de mare era într'adevăr vaza de care se bucura Domnița noastră în tot cuprinsul împărăției ottomane, până la Alexandria și Cairo, unde un pașă din cei mai mari se milogea de ea, prin intervenția lui d'Antraigues, să fie mutat dintr'un ținut într'altul, iar alt pașă, printr'același mijloace, să fie numit Vizir. *Dar în afară de aceasta, scrisorile lui d'Antraigues ne mai desvăluesc un lucru interesant și care va trebui speculat față de unii rău-voitori străini, cari, astăzi încă, vorbind de trecutul nostru, spun cu o nuanță de dispreț că prea eram supușii celor mai nespălați dintre Turci, cărora le ștergeam cu fruntea praful de pe papuci. Parcă s'ar fi putut să fie altfel! Dacă orice creștin era privit de orice turc ca un câine blestemat, ca un „hors la loi", ca un om făcând parte din casa dușmană: Dar ül harb, și dacă din această pricină au păstrat mândrii occidentali*

www.dacoromanica.ro

în Orient jurisdicțiunea consulară dela Orkan și Mahomet și până mai deunăzi, apoi ce era să facem noi, vasalii lor, care nu puteam fi decât prea mulțumiți că prin vitejiile strămoșilor ni se lăsase măcar dreptul de a trăi slobozi pe pământul nostru.

Și iată acum că aflăm dela d'Antraigues că în cuprinsul imperiului ottoman nu numai vasalii, printre care număram și noi Românii, ștergeau praful papucilor turcești, ci și dumnealor mândrii occidentali, cari îndată ce călcau pe pământul Islamului erau priviți la fel cu orice vasali, ca niște câini râioși ce în fața credincioșilor întru Mahomet trebuiau să-și îndoaie șira spinării ca cel din urmă sclav. Iar domnul d'Antraigues, cât de mare nobil francez o fi fost și cât de nepot de ambasador, spune că apropiindu-se la Roseta pe Nil de un pașă: „mă închinai până la pământ și așezându-mă în genunchi lângă el, îmi întinse mâna să i-o sărut"—iar la Alexandria, Paşa din Suez spuse dragomanului lui d'Antraigues, Adamson: „Câinele tău de stăpân poate veni, dacă-mi aduce daruri". Și fiindcă domnul conte, după ce dete Pașalei un ceas de aur și-i sărutase poala hainei, *crezu că poate îndrăsni să se așeze pe divan lângă Măria Sa, aceasta îi răcni în obraz: „Chien de Franc, lève-toi. Un coquin de ta nation doit-il s'assoir devant un Turc?".*

Să mai poftească domnii istorici care-și bat joc de Moldo-Valahi!

In Aprilie 1779 d'Antraigues era întors la Constantinopol, aflându-se din nou în zilnica tovărășie a iubitei sale Domnițe „ma princesse", „ma chère princesse" „mon admirable princesse".

Pe urmă, pe la începutul lui Mai, el părăsi Turcia, fără a fi făcut mare ispravă cu privire la însărcinarea pe care i-o dăduse Rousseua. Dar pe deoparte nu mai avea de dat nici o socoteală marelui Jean-Jaques, de oarece acesta murise, iar pe de altă parte unchiul său, ambasadorul de Saint-Priést, pare a fi grăbit plecarea nepotului, care-și pierdea zadarnic timpul în acele meleaguri unde nu avea ce căuta.

Domnița Alexandrina găsi cu cale să-l întovărășească.

Drumul lui d'Antraigues, Constantinopol-Paris, trebuia să treacă prin Bulgaria, Dobrogea, Moldova, Polonia, Austria și Bavaria. Ce căuta cu el fata lui Grigore Vodă, nu putem ști. Dar ei făcură drumul împreună, până la Lemberg (Lwow) unde se despărțiră.

www.dacoromanica.ro

Descrierea acestei călătorii, care mai adaugă o pagină la lucrarea neobositului nostru savant d. Iorga: „Istoria Românilor prin Călători" [27]*), am copiat-o aproape în întregime, şi cred că are asupra noilor şi foarte interesantelor descoperiri de manuscrise de călători străini prin România ale d-lui Babinger, această întâietate că sunt scrise cu un farmec de care ne desobisnuisem de la publicarea călătoriei lui Hauterive.*

In calitate de nepreţuită prietenă a Sultanei Mihrima, Domniţa Alexandrina căpătase de la marele vizir, cu iscălitura Sultanului, un permis de drum şi o puternică escortă, care i-ar fi îngăduit să facă această călătorie fără prea mare primejdie. Dar drumurile prin Balcani fiind deosebit de periculoase din pricina bandelor de hoţi care le cutreerau, ei găsiră cu cale — ei, adecă Prinţesa Alexandrina şi contele d'Antraigues — să împreuneze convoiul lor cu un alt convoi, care trebuia să plece şi el într'acele zile de Mai, şi anume al ambasadorului Suediei, domnul Alsing, care se întorcea acasă, în concediu sau rechemat, aceasta nu ni se spune.

Intinerarul, amănuntele călătoriei, micile întâmplări de drum, plăcerile, neplăcerile, găzduirile, accidentele, mâncarea, conversaţia — salonul *pe care-l ţinea „*Principesa*" în acele rudimentare hanuri orientale, parcă ar fi fost marchiza du Deffand într'un palat de pe malurile Senei — formează un capitol interesant al trecutului nostru, pe care-l vom putea citi la sfârşitul acestei lucrări.*

Călătoria aceasta este descrisă şi ea în scrisori, adresate unui personaj tot atât de misterios ca şi fostul Domn al Munteniei Marovangi, şi pe care d'Antraigues îl numeşte CULILI [28]*).*

Cel mai însemnat lucru din această parte a lucrării lui d'Antraigues este copia scrisorei Domniţei Ghica către Sultana Mihrimă-Azemă şi răspunsul acesteia—singurul exemplar (cât o fi el de copie şi poate şi de greşit) a unei corespondenţe între o Româncă şi o Turcoaică, amândouă cucoane mari, fată de Domn creştin şi fată de Sultan.

---

[27]) *Insemn aici că în timpul frecventării mele în bibliotecile şi arhivele Parisului, n'am auzit, când aflau Francezii că sunt Român, decât numai numele Iorga şi Iorga, întovărăşit de epitete atât de măgulitoare, încât în calitatea mea de Român neaoş ce sunt, mă umflam de mândrie, parcă gloria altora se revărsa asupra mea.*

[28]) *Vezi nota la pagina respectivă din manuscris.*

www.dacoromanica.ro

Descrieri sunt multe şi frumoase, de natură, de locuri, de oameni, de moravuri: Mamaia lângă Constanţa ni se arată ca o încântare, Măcinul frumos cum e şi azi, Galaţii pitoreşti, Bârladul e un sat mare, dar despre care aflăm cum petreceau în el străbunii noştri din 1779 (una din cele mai frumoase scrisori de-ale lui d'Antraigues), Huşii, reşedinţă episcopală, cu un palat „demn de primii (!) Apostoli", fără mese şi fără scaune, conacele boiereşti, în deosebi Epurenii lui Iordachi Kostaki, sunt frumoase şi înconjurate de o grădină cu o mulţime de trandafiri care îmbălsămau, apoi Prutul, Sculenii şi Hotinul, de unde convoaiele trec în Polonia. Prin Iaşi nu se trece, deşi Domn e Costochi Moruzi, a cărui nevastă Smaranda Doamna, e fata surorei lui Grigore Ghica, deci vară primară cu Domniţa Alexandrina. Vodă trimite totuşi daruri şi boieri care doresc călătorilor drum bun, iar d'Antraigues, amorezat, îşi închipuie că toate atenţiile sunt pentru Domniţa lui scumpă, pe când ele sunt, şi în Turcia şi în Moldova, pentru ambasadorul Suediei .

Critica stării sociale şi a guvernului este aspră şi nedreaptă. D'Antraigues cutreeră ţara, călător grăbit pe marginele Prutului, şi îşi închipuie că poate şti ceva despre Moldova în care intră prin Galaţi la 3 Iunie şi iese prin Hotin la 25 ale aceleiaşi luni. Tot ce spune e doar din auzite, iar când se încumentează să mai facă şi Istorie, apoi cade din lac în puţ. Numai descrierea morţii lui Grigore Ghica e destul de bine documentată şi se poate afla din ea un amănunt, care dacă este adevărat, apoi este interesant, fiind până acum necunoscut. Se ştie anume că Sultanul trimisese la Iaşi, pentru a-l omorî, pe un prieten de al lui Ghica, numit Ahmed, agă şi paşă, ştiindu-se că astfel va veni Vodă singur, cum s'a şi întâmplat, să-şi întindă gâtul gâdelui, fără a bănui nimic. Dar s'a crezut că acest Paşă Ahmed era un prieten căruia Ghica, cum ar fi fost firesc, îi datorea multe ca un ghiaur ce era faţă de un Turc, pe când d'Antraigues, din zisele cui nu ştim, ne asigură că din potrivă Ahmed era îndatoratul lui Ghica Vodă, care-l scăpase pe vremuri de la moarte, „într un război, şi-l îngrijise şi-l vindecase şi era pentru el ca un tată".

Ajunşi, prin Camenitz şi Rawa, la Lwow, d'Antraigues şi Alexandrina se despărţiră. Domniţa noastră rămase acolo, fără să putem afla nici de ce se dusese nici de ce rămăsese — iar contele îşi urmă drumul prin Varşovia la Viena.

www.dacoromanica.ro

Din clipa aceia, adică de pe la 15-20 Iulie încolo, scrisorile lui d'Antraigues încetează, de a mai fi adresate prietenaului „Culili" la Constantinopol; ele, schimbându-şi destinaţia, sunt trimise la Lemberg Domniţei Alexandrina.

Câteva epistole de „păreri de rău", din cauza despărţirei, şi de cuvinte dulci pornite din dragoste, n'au mai fost copiate de autor în manuscrisul său. Apoi, din Varşovia, urmează o nouă corespondenţă cu descrierea locurilor şi a oamenilor pe care-i va mai vedea d'Antraigues până la sosirea sa la Paris. Ele sunt trimise din capitala Poloniei, din Cracovia, din Viena, — unde va cunoaşte, întâia date, pe Kaunitz — din Kemnitz (ah! ma princesse, quel pays charmant), iarăşi din Viena şi apoi din München.

Şi pe urmă gata. Pe d'Antraigues îl mai putem urmări toată viaţa, până la asasinatul lui la Londra, în 1812. Dar pe Domniţa Marioara-Sofia-Alexandrina Ghica o ia negura vremii şi o învăluie acolo în ceaţa Lwovului, de nu-i mai putem da de urme de loc, nicăieri, niciodată.

Şi dor avea abia optsprezece ani şi jumătate.

Viaţa mai departe a lui d'Antraigues — care întors la Paris se împrietenii cu Mallesherbes, cu Laharpe şi Chamfort, cu d'Alembert şi cu Bernardin de Saint-Pierre, cu fraţii Montgolfier în balonul cărora fu unul din cei dintâi oaspeţi ai lumii— viaţa acestui om veşnic în mişcare, revoluţionar cu Mirabeau şi regalist cu Ludovic al XVIII-lea, neînduplecat duşman al lui Napoleon, n'o mai povestim fiindcă este arătată cu deamănuntul în cartea lui Léonce Pingaud, despre care am vorbit mai sus, precum şi a lui Edmond de Goncourt, unde se poate citi întregul său roman de dragoste şi de căsnicie cu doamna de Saint-Huberti, căreia îi îngăduia, ca şi principesei Alexandrinei, orice licenţă extraconjugală, ce departe de a-l supăra, îi făcea dimpotrivă plăcere. (O căsnicie în trei, cu prinţul Turconi, în casa dăruită de acesta nevestei sale, întăreşte această bănuială a biografilor săi).

www.dacoromanica.ro

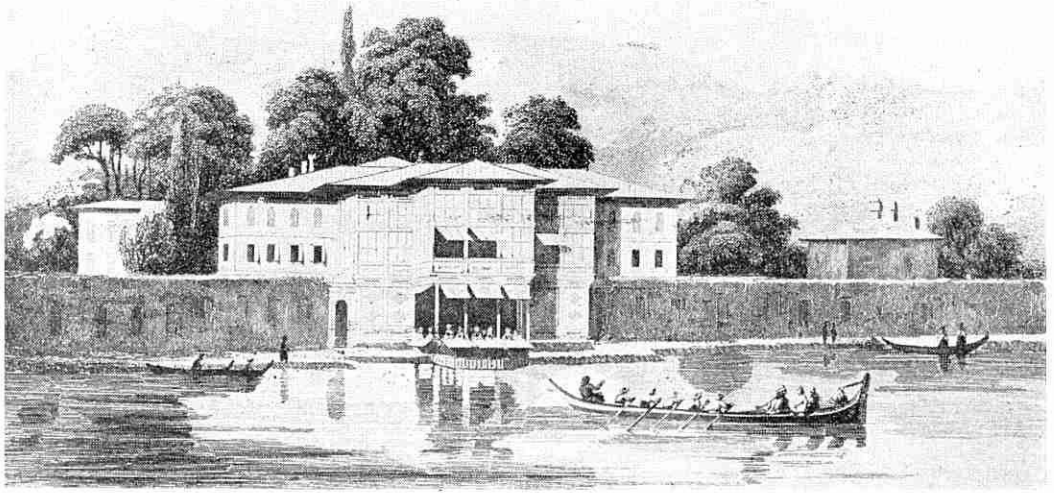

Un chioșc al Sultanului pe Bosfor (Bebek)

www.dacoromanica.ro

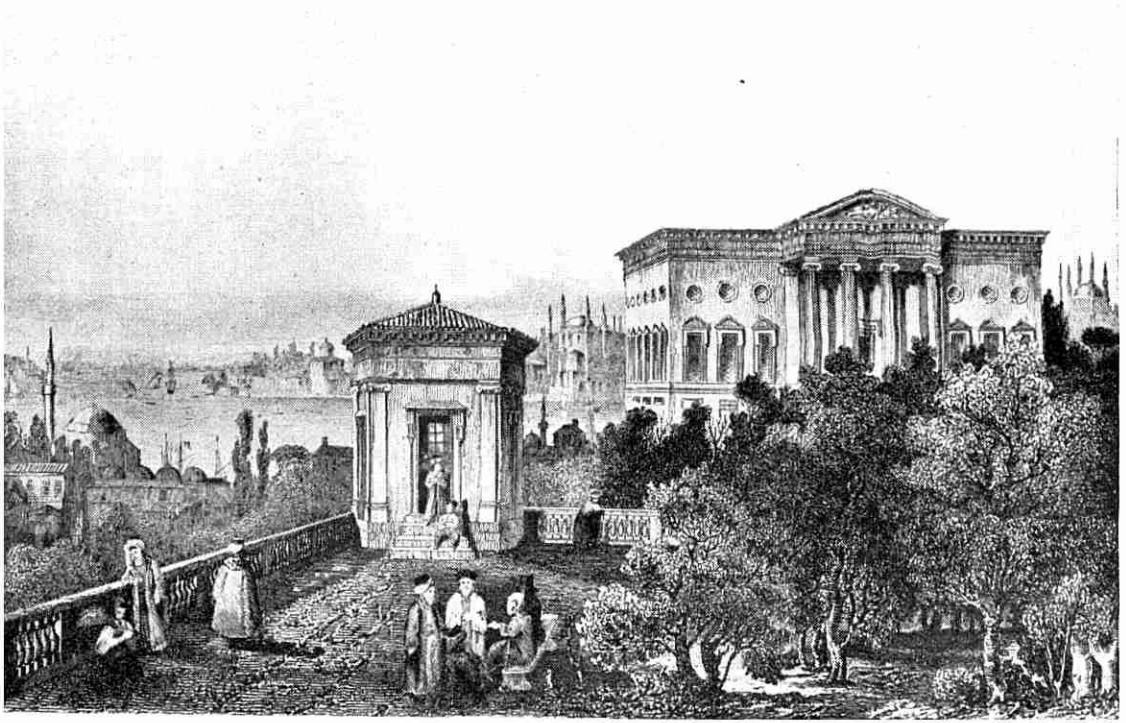

Ambasada Franței la Constantinopol

www.dacoromanica.ro

II

Manuscrisele din Biblioteca Orașului Dijon (Bibliothèque Publique de la ville de Dijon) purtând însemnarea: „Fonds d'Antraigues No. A 1 et B 1" sunt întitulate, unul „Memoires sur la Turquie par le comte d'Antraigues", iar celălalt „Voyages du comte d'Antraigues en Turque".

Cel dintâi, manuscrisul No. 1545, are un format lung de ca. 35 cm. pe 22 cm. și conține 287 de pagini. E o *copie* din secolul al XVIII-lea [1]).

Din acest manuscris am copiat numai extrasele pe care le publicăm aici.

Intr'o introducere care merge dela pagina 1 la 3, autorul spune că „printr'această operă eu vreau să dau la iveală natura guvernului ottoman". Introducerea e interesantă prin considerațiunile filosofice și sociale ale acestui elev al Enciclopediștilor și viitor revoluționar, pentru care *Libertatea* era icoana fericirei pământești.

O a doua introducere „Introduction à mes mémoires" (pag. 3-79) conține foarte bune considerațiuni asupra guvernului turc, felul său de a funcționa, puterile în stat și, mersul treburilor publice. E un studiu care se poate compara cu cele mai bune lucrări ale lui Ubicini. Caracteristice pentru urmarea acestor Memorii sunt privirile filosofice ale acestui antechrist, care spune la p. 73: „Religia catolică este atât de mult religia tiranilor, încât Iisus **a scris** el însuși că trebuie dat

---

[1]) D'Antraigues a avut legături cu orașul Dijon, iar fiul său care-și scria numele d'Entraigues, a și murit acolo. Poate că manuscrisele sunt de mâna acestuia.

www.dacoromanica.ro

Cezarului ce este al Cezarului"—iar mai târziu (în ms. 1546) el va mărturisi unei tinere musulmane că nu face deosebire între Iisus şi Mahomet.

Urmează, p. 79:

„*Mémoire. Relations de mon voyage en Turquie (le 11 Aout 1784)* [2]).

„La 11 Iunie 1788 domnul de Saint-Priest, Ambasadorul Regelui pe lângă Inalta Poartă, s'a îmbarcat pe bordul vasului *Le Caton* pentru a merge la Constantinopol. Eu îl întovărăşeam şi cu o nespusă bucurie văzui apropiindu-se clipa plecării. Pătruns de citirea autorilor clasici ai Grecii, arzând de dorinţa de a vedea locurile unde s'au născut, uitam veacul meu şi nu mă gândeam decât la acele cărora ei au dat o nemuritoare strălucire. Insfârşit, clipa atât de mult dorită sosi la 13 Iunie. Văzui pânzele desfăşurându-se şi după câteva ceasuri pierdui din vedere limanurile patriei mele".

E de presupus că deosebirea dintre datele de mai sus se datoreşte unei greşeli a copistului, care a scris 11 Iunie 1788 în loc de la 11 Iunie 1778", aceasta din urmă fiind adevărata dată a plecării vasului *Caton* din portul *Toulon*. D'Antraigues a început a-şi scrie Memoriile, sau mai bine zis a le copia şi a le compune după caietele de note pe care le lua în Orient, abia patru ani după întoarcerea sa în Franţa, la 11 August 1784.

Personele din ambasadă care întovărăşeau pe domnul de Saint-Priest, nu avură darul să placă lui d'Antraigues.

„Domnul de St. Croix avea o fire plăcută şi foarte cinstită, duh puţin şi încă mai puţin talent, lăudând mereu pe oamenii de caracter, care însă lui însuşi îi lipsea cu totul...

„Mai erau la ambasadă doi secretari, despre care nu voi vorbi de loc. Erau doi dobitoci care ar fi trebuit puşi într'o menagerie, nu în birourile unei ambasade".

Chiar despre unchiul său, ambasadorul de Saint-Priest, va vorbi d'Antraigues, într'o scrisoare către Domniţa Alexandrina (mans. 1546), cu puţină admiraţie şi cu încă mai puţin respect.

Prin Sardinia şi Malta, pe o vreme frumoasă, corabia ajunse la Capul Matapan, de unde tânărul entuziast, zărind

2) 11 August 1784 este data când a început el în Franţa redactarea amintirilor sale, după note şi copii de pe scrisori.

www.dacoromanica.ro

insula Cerigo, fosta Cyteră cântata de poeţi şi pictată de Wateau, fu atât de entuziasmat încât îşi pierdu aproape cumpătul. Incepu să scrie ca un adolescent, cu entuziasme şi naivităţi care ar fi tăiat admiraţia lui Rousseau pentru noul şi ultimul său elev. Şi copilăriile acestea, împestriţate cu îndoelnice adevăruri dar şi cu unele frumuseţi, alunecă dealungul manuscrisului, cum aluneca corabia pe apele Mediteranei şi ale Arhipelagului, strecurându-se printre insulele pe limanurile cărora i se arătau călătorului, ca nişte vedenii, frânturi din glorioasa istorie a Eladei.

Corabia făcu escală la Naxos şi apoi la Paros. De acolo d'Antraigues se duse la insula Antiparos pentru a cerceta vestita peşteră pe care, peste opt ani, o va vedea şi o va descrie, desigur cu mai mult talent, şi tânăra, deşteapta, frumoasa Milady Craven, Palatină de Ansbach şi „prietenă" cu Nicolae Vodă Mavroyeni [8]).

Vom cita aici următoarea interesantă povestire (p. 98-100).

„In sfârşit plecarăm pentru a ne îmbarca. Văzurăm acolo o pildă uimitoare a schimbăciunei omeneştilor întâmplări, doveditoare de a lor deşertăciune.

Trei locuitori din Paros ne aşteptau în port, milogindu-se de noi, care de care, să-i luăm călăuze până la Antiparos. Dar cine ar putea bănui cine erau oamenii aceia?

Unul din ei era *Gamel Juszemari,* coborâtor din foştii stăpânitori ai insulei Naxos, celălalt *Constantin Chigi,* din aceiaşi familie şi nepot al Episcopului din Naxos. Al treilea era un anume *George Cantacuzino,* strănepot, (petit neveu) de al Principelui de Şerban şi ilustru descendent al acelui neam care a domnit cândva în Orient, alungat de Mahomed al II-lea din Trebizonda, neam pribeag şi rătăcitor, până ajunse în sfârşit să se statornicească în Crimeia şi Moldova. O scurtă strălucire le veni din hou sub Mahomed al IV-lea. Acesta făcu principe de Şerban pe un Ludovic Cantacuzino, căruia i se scoase mai apoi domnia, de ajunse să şi cerceasră. Familia se împrăştiă şi unul din nepoţii lui veni să se aşeze la Naxos.Dintr'nsul se trage acest Gheorghe Cantacuzino. Ne-

---

3) Voyage de Milady Craven par la Crimée en 1786, tr. de l'anglois par M. D. M DCC. Cap. LXXXIX p. 207-220.

www.dacoromanica.ro

norocitul acesta locueşte la castelul din Naxos cu domnii de *Grimaldi* şi de *Modena*. Ei fac orice meserie. Pentru a-şi ţine zilele, cerşesc, şi văzându-l pe acest Cantacuzino, altădată stăpân al Bizanţiului (sic) şi care ar fi încă acolo (sic) dacă străbunii lor n'ar fi păcătuit faţă de Dumnezeu şi de datoria lor, nevoiţi (sic) să se închirieze ca nişte călăuze care duc pe străini la Antiparos, mi se păru, a fi cea mai bună lecţie ce se poate da Suveranilor ! [4]).

In fine, pentru a nu face pe domnii aceştia geloşi unii de alţii, îi luarăm pe tustrei, şi, după ce făcurăm provizii de funii şi de făclii, ne îmbarcarăm pentru a merge la Antiparos".

Pătrunderea în această peşteră este foarte anevoioasă, căci intrarea e îngustă, întunecoasă şi prăpăstioasă. Milady Craven spune că a fost „singura femeie care a pătruns până atunci înăuntru", iar d'Antraigues mărturiseşte curat că i-a fost grozav de frică. In partea cea mai adâncă a peşterii el a găsit o scândură atârnată de perete, pe care era scris pe franţuzeşte: „Aici a pătruns în 1692 cel mai nefericit dintre oameni, care ar fi fost bucuros dacă aceste întunecoase adâncimi ar fi pus capăt vieţii şi nefericirilor sale". (p. 106). D'Antraigues, romantic, se apucă să sape într'un bloc de marmoră, ce se afla în apropiere, numele iubitei sale, cea pe care o lăsase, pare-se, la Paris, „fiinţă încătătoare a cărei amintire mă urmăreşte, fără vrerea mea, până în adâncile prăpăstii ale naturii". „Voiam" zice el, „ca greşala ei să nu mai aibă fiinţă decât numai în inima mea, care a iertat-o şi să rămână îngropată aici, în veşnicul întuneric".

După această înmormântare a unei dragoste trecute,

---

4) Am tradus toate rândurile de mai sus cuvânt cu cuvânt pentru a da o cât mai clară icoană a stilului autorului. Nu putem şti cine era acel Gheorghe Cantacuzino aflător la Paros, dar constatăm că autorul a confundat pe Şerban Vodă cu o ţară şi a mai născocit şi pe un Ludovic Cantacuzino, care n'a existat niciodată şi nicăeri. Cât despre tovarăşii lui, pe unul îl numeşte odată Gamel Juszemari şi altădată Grimaldi, cum îl şi chema, iar pe cellalt: Constantin Chigi, spunând despre el că este din casa de Modena. Transcrierea acestor nume este exactă Familia Grimaldi este dintr'un vechi neam genoveş, iar o ramură a ei a dat pe principii de Monaco, care au domnit acolo ca Suverani până în 1715. Cealaltă familie, Chigi, este, pare-se în adevăr din Modena şi e în tot cazul una din cele mai vestite familii din Italia. In veacul al XV-lea trăia Augustino Chigi (n. 1465) protectorul lui Rafael, într'al XVII-lea Fabio, (1599-1667) care a fost Papă cu numele Alexandru VII şi fondatorul Bibliotecii Chigi. Cardinalii Flavio şi Sigismund au zidit la Roma vestitul palat Chigi, etc., etc.

www.dacoromanica.ro

contele d'Antraigues porni mai departe pe soare, pe vânt, peste valuri, în căutare de noi senzații, pe care le va găsi în curând la Terapia în brațele scumpei lui Principesă Alexandrina Ghica.

Restul călătoriei e fără interes pentru noi (p. 198-113).

„Aruncarăm ancora la Constantinopol în ziua de 3 August, la ora douăsprezece". (p. 114). Urmează descrierea recepției „triumfale" a ambasadorului, și apoi unele amănunte despre oraș, despre Bosfor și mai ales despre ciuma care bântuia la Stambul cu o nemaipomenită furie. (p. 114-127).

Apoi, apare deodată fără nici un fel de introducere, icoana acelei Domnițe, despre care va vorbi totuși de acum înainte aproape fără încetare. Nici clipa *când*, nici felul *cum* a cunoscut-o nu ne sunt arătate. Vorbind despre femeile Turcilor, el spune doar atât (p. 127-131):

„Cunosc o femeie greacă, frumoasă la față, grațioasă și plină de duh, care mi-a dat tot felul de amănunte cu privire la viața Turcoaicelor din haremuri. Câte le voi scrie în aceste Memorii dela ea le voi fi aflat, căci ea este prietenă cu fata tânărului împărat Mustafa, cea măritată de curând cu metangi-bașa, pe care o vede foarte des în haremul Împărătesc".

„Trebuie mărturisit că gustul ei pentru plăceri o face să caute mereu pe aceste femei din haremuri. Turcoaicele sunt în deobște neînchipuit de desfrânate; crescute de la vârsta de 12 ani numai cu gândul de a fi plăcute bărbaților, singurul scop al acestei creșteri este îngrijirea frumuseții lor, pentru ca ele să fie iubite și să trezească dorința și voluptatea... Singura lor îndeletnicire este de a-și friza părul, de a-și încondeia sprincenile, și de a-și da ochilor o înfățișare pătimașă, focoasă, îndrăgostită. Ele nu cunosc simțământul moral al dragostei; nu este în toată Turcia o singură femeie care să înțeleagă acea ciudată stăpânire a frumuseței care poate dăinui și fără juisare. Ele nici nu-și închipue că pudoarea poate avea farmec. Nu, sufletul lor înjosit n'a cunoscut vreodată și nici n'a trezit patimi adevărate"...

„Ele nu cunosc bărbatul cu care se mărită, și care, din cauza numeroaselor femei ce are, în curând le părăsesc, închizându-le pe toată viața în haremuri zăbrelate și păzite de eunuci. Atunci ele se iubesc între ele cu atâta înflăcărare,

www.dacoromanica.ro

încât îşi distrug sănătatea şi, din pricina acestui fel de plăceri, mor uneori la vârsta de 17 sau 18 ani... Turcoaicelor le plac şi străinele, când au o înfăţişare plăcută. Cum se află una din ele în mijlocul lor, ele încep s'o sărute, întrebând-o ce gusturi are, şi dacă aceste se potrivesc cu ale lor, atunci petrec împreună, mulţumite una de alta. Femeia aceia pe care o cunoaştem, frumoasă ca Sapho, având gusturile şi talentele acelei vestită poetă, iubea şi ea femeile cu înflăcărare.. Fata Sultanului Mustafa o iubise. Avea o faţă frumoasă, era înaltă, bine făcută şi foarte drăgostoasă. [5]) Ahmed Împăratul trimitea deseori după această GREACĂ, FATA UNUI DOMN AL MOLDOVEI, pentru a o trimite apoi la nepoată-sa care o cerea sub cuvânt că voia să înveţe dela ea a broda la tumbur, talent pe care această Domniţă îl poseda cu o uimitoare desăvârşire. Am văzut eu însumi scrisorile ce primea dela Sultană şi pe care mi le tălmăcea ea, scrisori foarte drăgăstoase, fără ţinută şi fără pudoare".

„I le dădea chiar ea, şi-şi petrecea deobiceiu timpul scriindu-le, căci era foarte deseori singură, deoarece femeile din haremul Padişahului nu sunt, ca acele din haremurile particulare, slobode de a fi împreună; ochiul sever al stăpânului s'ar fi alarmat; cu cât erau dintr'un rang mai înalt, cu atât trăiau mai singure. Aveau totuşi pe lângă ele un mare număr de servitoare"...

„Imbrăcămintea lor, pe care o purta deobiceiu şi Domniţa greacă, e foarte voluptoasă. Gâtul e descoperit, iar pe piept au numai o pânză subţire care învăluie exact forma sânurilor"...

„O întrebai pe Domniţă dacă măcar în haremurile particulare nu poate pătrunde cumva vreun bărbat, căci în haremul Sultanului ştiam că este cu totul peste putinţă de a intra. Ea îmi răspunse că se întâmplă uneori să pătrundă în haremurile Paşalelor tineri îmbrăcaţi în femei, dar că, pericolul fiind prea mare, rareori se găsesc oameni care să se expună lui. Totuşi, la ţară, lucrul acesta se întâmplă destul de des".

---

[5]) Nu se pricepe dacă e vorba de Domniţa Alexandrina sau de fata Sultanului, dar probabil că autorul voia să vorbească de aceasta din urmă

www.dacoromanica.ro

„Când Sultanul îşi trimite haremul la unul din palatele sale depe canal [6]), atunci ferestrele dând deseori la mare, cadânele stau toată ziua de se uită pe geam [7]) şi dacă văd vreun bărbat care le place, îi aruncă în corabie un mănuchi de flori. Fiecare floare exprimă un sentiment. De obiceiu se află prin apropiere o femeie bătrână care tâlmăceşte bărbatului înţelesul acestui grai emblematic. E treaba lui apoi să vadă dacă pericolul nu-l sperie, căci, dacă e prins, îl aşteaptă spânzurătoarea, iar pe femeie o înnecă".

„In ziua când m'am întors din călătorie dela Muntele Uriaşului [8]), ajungând la Apele Dulci m'am întâlnit cu Domniţa greacă pe care o văzu-i plimbându-se acolo cu haremul împărătesc. Ea îl părăsi pentru a veni să-mi vorbească şi înainte de a pleca îmi zise: „Apropii-te de aceste femei, vei vedea împlinindu-se cele ce ţi-am spus alaltăieri". Ea spusese uneia din prietenele sale, în glumă firește, că o iubeam la nebunie şi că venisem acolo numai pentru a o vedea. Această femee ţinea nişte flori în mână, pe care, legându-le cu o panglică verde, cum mă apropiai de ea, mi le aruncă în obraz. Le ridicai de pe jos, sărutându-le, şi mă pornii spre cheu pentru a mă întoarce la Terapia... Digresiunea aceasta asupra femeilor din Turcia mi s'a părut interesantă şi pot răspunde de exactitatea celor ce-am istorisit" (p. 127 la 131).

Autorul face apoi, de la paginile 132 la 138, o nouă şi amănunţită descriere a ciumei care bântuia la Constantinopol şi în împrejurimi. Pe urmă urmează:

„Mă întorsei deci la Terapia (de la Pera), unde am rămas două luni. Neavând nimic mai deosebit de istorisit, voi face doar reflexii asupra caracterelor celor cu care lucram toată ziua, căci nu eşeam din casă decât pentru a merge la Principesa Ghica, Greaca de care am mai vorbit şi cu care am avut şi o întâmplare din cele mai ciudate şi mai periculoase, dar din încurcătura căreia am scăpat doar cu spaima ce am tras. (p. 139).

Domnii dela Ambasadă cu care lucra d'Antraigues îl plictiseau să-l omoare, încât spune de ei tot răul ce se poate spu-

---

[6]) Bosforul.
[7]) Intâmplarea aceasta o va arăta d'Antraigues mai la vale.
[8]) Pe malul asiatic al Bosforului, peste drum de Terapia.

www.dacoromanica.ro

ne. Trecem asupra acestor amănunte ce nu ne privesc, pentru a arăta acum ciudata poveste a acelui *Iosif Morovandgi*, pe care cu cea mai mare bunăvoinţă din lume nu ne stă în putinţă să-l identificăm. Iată, cuvânt cu cuvânt, povestirea autorului:

„Mergeam la Domniţă foarte des. Acolo am cunoscut pe Iosef Morovandgi, care a fost Domn în Muntenia şi care este mazil. E omul cel mai cinstit din lume, cel mai virtuos muritor pe care l-am întâlnit vreodată. Vorbea toate limbile şi mai ales franţuzeşte parcă ar fi trăit la Paris.

Tatăl său fusese un bancher, care făcuse repede foarte mare avere. Către sfârşitul vieţii sale el jertfi o treime din acea avere pentru a face din fiul său Domnul Munteniei. Acesta, un om genial, a adus în înalta demnitate ce i s'a încredinţat, dragoste de omenire şi ură împotriva tiraniei. Popoarele sale răsuflau. Dar un astfel de om putea el să rămână la locul său în această infamă ţară? A fost mazilit. Această din urmă clipă a vieţii lui publice a fost şi clipa triumfului său, şi trebuiesc neapărat atare trăsături de virtute pentru a (sfârşitul frazei fiind rău copiat nu se poate înţelege). *Ismail Bey, selectarul* lui Mustafa, ajutase altă dată pe tatăl său, şi chiar pe el însuşi, la norocul şi la mărirea averei lor. Acest Ismail era un om prostuţ, bun, dar... (alb). Un an după urcarea lui Morovandgi în scaunul Munteniei, el fu numit Beglerbey al Anatoliei. Poarta, vrând să scape de Ismail pentru a pune mâna pe comorile sale, nu îndrăzni să-l omoare la Constantinopol, fiind că era protejat în acelaş timp şi de Uleman şi de armată. Pentru a-şi ajunge scopul, Abdula Celibi, marele vizir de atunci, îl numi seraskir (general), poruncindu-i să plece în inspecţie la graniţele Germaniei şi ale Rusiei. Ismail presimţi soarta ce-l aşteaptă, dar se jertfi şi părăsi Constantinopolul. In aceiaşi zi vizirul trimise un om anume la Domnul Munteniei cu porunca să-l omoare pe Ismail, cum va sosi la Bucureşti".

„Deşi prietenii şi familia îl înştiinţase de primejdia ce-l aşteaptă, paşa îşi urmă liniştit drumul, şi, sosind la Domnul Munteniei, intrând la Curte se apropiă de un havuz ce era în mijlocul ogrăzii. Domnul sosi şi el pe dată. Ismail îi făcu semn să nu se apropie. Prinţul, mirat, se opri. Văzu atunci pe binefăcătorul său făcându-şi rugăciunea, spălându-se pe mâini, şi

www.dacoromanica.ro

apoi, scoţându-şi turbanul: „Loveşte" zise el, întinzându-i gâtul. Prinţul, pătruns de admiraţie şi cuprins de durere la gândul că paşa l-ar fi crezut în stare de a-l jertfi, îl îmbrăţişă şi după ce-i făcu duioase mustrări, îl ridică de jos şi-l duse în palatul său. Atunci Ismail Bey îi spuse: „In zadar inima ta generoasă vrea să scape pe prietenul tău. Porunca e scrisă în cer. Ai primit hatişeriful împărătesc, neascultarea ta te va pierde fără a mă scăpa". Viteazul Morovandgi vrea să-l liniştească, dar în zadar. Atunci îl îndemnă să fugă. Ismail Bey, uitându-se la el cu ochii înlăcrimaţi: „Să fug" zise el „ferească-mă Dumnezeu. — „Dece?" îl întrebă Morovandgi. Iar Ismail: „Ei bine! consimt să trăiesc, dar moartea ta e sigură. De oarece neascultarea ta este vădită, vei plăti cu capul binefacerea pe care vrei să mi-o faci. Indrăzneşti tu să fugi cu mine?" Abia atunci îşi dădu seama viteazul Morovandgi de adevărul vorbelor paşalei, abia atunci îşi aminti că o scumpă soţie şi un fiu erau ostateci la Constantinopol, abia atunci înţelese că bestiile Imperiului erau în stare să verse sânge nevinovat pentru a răzbuna greşeala unui părinte neascultător [9])... In sfârşit Prinţul hotărî mai curând să sacrifice totul, decât să-şi omoare prietenul. Dar se gândiră şi unul şi altul că ar fi mai bine să nu fugă împreună, de teamă să nu-şi expuie familiile. Ei hotărîră să aştepte ce-o vrea soarta, încredinţându-i ei viitorul lor, căci în această împărăţie se întâmplă uneori să se schimbe dintr'o dată toate printr'o neînsemnată răsturnare de ministere Ei nu fură însă destul de fericiţi pentru a scăpa printr'o atare întâmplare. Vizirul află că paşa respiră încă şi că se află în palatul Domnului Munteniei. Punând îndată la închisoare pe nevasta lui CULILI, trimise acestuia porunca de a veni cât mai în grabă pentru a se desvinovăţi de purtarea sa în faţa Divanului Impărătesc. Aceiaşi poruncă o trimise şi Seraschirului. Merseră deci amândoi la Constantinopol, unde, ajungând, vizirul îi întemniţă la Cele Şapte Turnuri.

A doua zi el chemă pe Domnul Munteniei la Divan, întrebându-l în faţa Seraskirului: „De ce ai amânat executarea poruncii Padişahului?" — „Pentru că, îi răspunse Culili, Dumnezeu care-mi porunceşte să-l ascult, totuşi nu-mi dă voe

[9]) Repetăm că facem o traducere cât mai exactă, iar stilul lui d'Antraigues nu este întotdeauna impecabil, din potrivă.

www.dacoromanica.ro

să-mi omor prietenul, să-mi omor musafirul şi binefăcătorul".

— „Necredinciosule" îi răspunse Vizirul „nu ştii tu oare că văzând firmanul împărătesc trebuia să săruţi porunca care ţi se trimite, sau atunci să mori dacă n'o inplineşti?" — „Am primit porunca cu respect, dar mai curând aş fi murit decât s'o împlinesc". Serakirul în timpul acesta, tăcea. Vizirul, înfuriat se întoarse către el: „Tu" îi zise, „vrei şi tu să mori ca un necredincios?" Fără a se turbura, Seraskirul se întoarse atunci către prietenul său şi-i zise: „Ţi-am spus că voiu muri. Soarta se va împlini". Această cruzime rupea inima nenorocitului de Morovandgi. Seraskirul fu gâtuit în faţa lui. Vizirul era gata să poruncească şi moartea acestuia, când Sultanul, auzind ţipetele prinţului care plângea moartea nenorocitului seraskir, veni să se aşeze în spatele perdelei care era deasupra tribunalului Vizirului. Mirat de a vedea pe Seraskir murind— deşi el poruncise să moară — mişcat de ţipetele prietenului său, desgheţându-şi inima de barbar şi mila zâmbindu-i deodată în suflet, Padişauhl trimise să-şi cheme vizirul. Acesta, aflând de prezenţa Sultanului, se închină, şi merse pe dată în Serai pentru a primi poruncile stăpânului său. In timpul acesta nenorocitul de Morovandgi, înconjurat de calăi, vedea cadavrul prietenului său şi pregătirile ce se făceau pentru executarea sa. Mi-a spus el însuşi, că deşi speriat de moartea ce-l aştepta, desnădejdea inimei sale îl făcuse aproape nesimţitor. Nici măcar la familia sa nu se gândea, ci aştepta doar moartea ca o scăpare a durerilor crude care-l chinuiau. Vizirul se întoarse. Sultanul îl urma [10]) — „Eşti iertat, creştin blestemat" îi zise el „dar îţi scoate principatul şi-ţi confiscă averea" (sic) [11]). Morovandgi e dus acasă, unde-şi găseşte familia plângând, fiindcă îl credea mort. El spune atunci acolo cu ce preţ a fost lăsat să trăiască. Alungat din casa lui, timp de trei ani a trăit sărmanul în cea mai mare sărăcie. Nevasta, fiul şi două din fetele sale au murit de durere, de mizerie şi de ciumă. Insfârşit după moartea Sultanului, vizirul noului Padişah care-l cunoştea bine, i-a înapoiat casa şi o parte din moşiile sale; cât despre bani, nici n'a mai fost vorba de ei. Acum el are un ve-

[10]) Puţin probabil.

[11]) „Grâce, infâme Chrétien, mais il tote (sic) la principauté et confisque ta fortune.

www.dacoromanica.ro

nit de 29.000 de piaştri pe an şi locueşte pe canal (pe Bosfor). Il întâlneam în toate zilele la Domniţa Ghica şi mă legasem cu el de cea mai strânsă prietenie. Il vedeam cu acea sinceră admiraţie, omagiul unei inimi simţitoare către virtuţile nenorocite (sic). Toată întâmplarea aceasta mi-a fost povestită de el însuşi; *am scris*-o *chiar în faţa lui*. Insfârşit cum am plecat din Constantinopol, am aflat c'a murit..."

Iată povestea lui Iosif Morovandgi, Domnul Ţării Româneşti, mort aşa dar în anul 1779. Cine era omul acesta, doar Dumnezeu o fi ştiind, căci ne îndoim că d'Antraigues să fi fost lămurit asupra identităţii bunului său prieten. Un Mavrocordat nu era, fiindcă povestea lui nu se potriveşte cu a nici unuia din voevozii acestui neam. Mavroyeni nu era, fiindcă a început să domnească abia şapte ani după moartea acestui viteaz, genial, umanitarist şi nenorocit voevod. Nici Manole Giani (Ruset) nu era — deşi numele acesta are o mare asonanţă cu a lui Morovandgi — fiindcă bătrânul acesta a murit în Rusia, nu la Constantinopol, după anii 1790. Aşa încât nu rămân decât două ipoteze: sau că a domnit în Muntenia un voevod pe care istoria încă nu le-a înregistrat, sau că simpaticul conte d'Antraigues era un mincinos.

„Mă duceam aproape în fiecare zi la *Prinţesa Donconi* [12]). Fără vrerea ei, intrigile seraiului ii plăceau. Nu se mai văzuse de mai bine de un veac o tânără greacă bucurându-se de atâta voie veghiată..."

„Prinţul *Adisko, bunicul Prinţesei Alexandrina*, fusese numit de Poartă Domn al Moldovei după războiul din 1769 dintre Turcia şi Rusia, printr'o condiţie expresă a tratatului de pace [13]). Sultanul, care nu-l putea suferi, hotărî să-l sugrume căci dacă făgăduise să-l lase în scaun, apoi nu făgăduise să nu-l omoare. Astfel au regii morala lor, care se deosebeşte de

---

[12]) Iată deodată un nou nume, sau poate un titlu, ce-i dă autorul Domniţei Alexandrinei: Donconi (sau Douconi) şi pe care-l vom întâlni şi sub formă de *Draconi*, fără a putea şti ce înseamnă.

[13]) Adisko o fi însemnând Aleco, care era într'adevăr numele bunicului Domniţei: Alexandru Ghica, marele dragoman. Dar Domn în Muntenia, nu în Moldova, fu numit în 1768, nu în 1769, Grigore Ghica fiul lui Alexandru şi tatăl Domniţei, care luă apoi domnia Moldovei, după pacea din 1774, omorît fiind în 1777. Datele sunt în mintea autorului confuze şi greşite

www.dacoromanica.ro

a celorlalţi muritori. La moartea sa i se confiscară bunurile şi familia rămase săracă lipită pământului. Alexandrina Ghica avea atunci 16 ani. Adusă de tatăl ei la Constantinopol [14]), ea purta încă titlul de Domniţă. Dar a purta, când eşti sărac, titluri sunătoare, este o ruşine ce se mai adaogă la nenorocire. Domniţa avea un suflet tare, la vârsta când alte fete îl au doar numai simţitor. Ea se jertfi pentru a ajuta pe cel [15]) căruia îi datorea viaţa şi, lepădând proaste prejudecăţi, îşi schimbă numele şi se făcu negustoreasă. Negustorii noştri [16]) îi încredinţau bijuterii, pe care le ducea la haremul Sultanului, unde, după ce era cercetată de Kislaraga, o lăsau să intre, fiind supusă turcă. In locul acela îi plăcu destinului să-i schimbe soarta. Fiind primită într'o zi de principesa *Mirhinice* [17]), fata răposatului Sultan, ea îi arătă juvaerele pe cari voia să i le vândă. Alexandrina era destul de drăguţă pentru a face ca privirile să se pironească mai curând asupra ei decât asupra mărfei sale. In ţara aceasta domnesc nişte gusturi, care erau altădată necunoscute în patria mea, dar care, primite de curând în palatele cele mai conrupte, s'au răspândit atât de mult, încât cred că e zădarnic a căuta să mai învăluiesc adevărul.

Sultana *Milinia* [18]), se îndrăgosti de Alexandrina Ghica. "

„..S.ultana vru întâi să ştie cine este tânăra negustoreasă, apoi îi ceru să-i povestească nenorocirile. Alexandrina i le spuse cu acea încântătoare sensibilitate care cucereşte toate inimile. A o asculta, însemna a se supune voinţei ei. Sultana o şi întrebă pe dată care îi erau dorinţele. Astfel căpătă Alexandrina întâi *casele bunicului ei,* pe care Padişahul le confiscase; i se dete apoi toate *datoriile active* ale lui Ghica Vodă, pe care Sultanul şi le apropriase, dar de care nu se putuse folosi, ele fiind în stăpânirea nenorociţilor Ghiculeşti [19]), care n'aveau totuşi dreptul să le încaseze.

Sultana scrise ea însăşi Vizirului pentru a-i porunci să plătească Alexandrinei banii lui Vodă. După trei săptămâni ea puse mâna pe 1700 de mii de franci (1.700.000). De atunci s'a

[14]) Credem că trebue citit: de mama ei, nu de tatăl ei.
[15]) Credem că trebuie citit: pe cea, nu pe cel.
[16]) Adecă Francii.
[17]) Vezi nota 21 din partea I.
[18]) Id.
[19]) Adecă titluri la purtător.

www.dacoromanica.ro

statornicit bogăția Domniței Alexandrinei, care-și luă înapoi odată cu banii, numele și titlul ce erau ale ei. Creditul ei crescând mereu, ea hotărî, prin intrigile sale, de soarta principatului Munteniei, și căpătă un milion dela voevodul care, prin ea, fu trimis acolo [20]). Deseori ea prezida la haremul imperial. Acolo, iubita ei se înflăcăra când o vedea..."

„După cum am mai spus, mergeam aproape în fiecare zi la principesa Alexandrina. Am vorbit de ea la începutul acestor memorii, dar pot eu oare să mă lipsesc de plăcerea de a face pentru cetitorii mei portretul acestei fermecătoare femei? E adevărat că nu avea o înfățișare din cele mai frumoase, dar i-a dăruit cerul în schimb un suflet frumos, și la acest dar atât de scump i-a mai dat unul încă mai rar, întipărind pe fața ei toate virtuțile inimei sale. Era înaltă și subțire la trup, iar trăsăturile ei, fără a fi regulate, îi dădea totuși cea mai plăcută înfățișare. Ii ardeau ochii de voluptate; deși se citeau în ei focul dorințelor, a abandonului și a moliciunei, totuși ei desvăluiau o inimă simțitoare și nu minteau. Gura era puțin cam mare, dar dinții erau foarte albi, iar pe buzele ei rătăcea un veșnic zâmbet de dragoste... Totuși, când împrejurările cereau demnitate, fața ei lua o expresie de mândrie, care-i dădea o înfățișare prea încruntată — și era singurul ei cusur. Deseori i-am spus lucrul acesta, dar n'a vrut, sau poate n'a putut să se îndrepte. La darurile pe care i le făcuse natura, ea adăogase pe acele ale unei creșteri desăvârșite, căpătată *pe vremea când tatăl ei domnea în Moldova* [21]). Mama ei chemase la curte dascăli de tot felul, și geniul fetei înlocuind lipsurile acestora, ea se făcu o bună muzicantă, iar florile literaturii crescura și se răspândiră pe un pământ atât de rodnic. Vorbea franțuzește, italienește, grecește, și turcește. Invățătura, luminând sufletul ei, o descătușase de orice prejudecată. Neajunsurile trecute o făcură să capete niște virtuți necunoscute în țara în care locuia. Acei pe care nenorocul îi strivea, o găseau întotdeauna gata să-i ajute, fie prin binefaceri, fie prin trecerea de care se bucura. Din ziua când se îmbogăți, ea arătă o mărinimie de suflet, care firește că nu se putuse vădi atunci când fusese să-

[20]) Puțin probabil.

[21]) Iată deci că autorul arată deodată lămurit că tatăl ei, nu bunicul, a domnit în Moldova. De altfel o va mai spune-o și mai departe.

www.dacoromanica.ro

racă. Se simţea făcută pentru a stăpâni. Când norocul o înălţase din nou în locul ce i se cuvenea, ea nu putuse recunoşte altă autoritate decât acea a omului pe care-l privea ca pe Suveranul ei. Dacă plăcerile şi voluptatea n'ar fi fost stăpâne pe sufletul ei şi nu i-ar fi omorât ambiţia, fără îndoială că s'ar fi amestecat în toate intrigile administraţiei. N'o puteai scoate din viaţa fermecătoare ce ducea în palatul ei, decât doar dacă vreun duşman încerca să-i facă vreun rău sau dacă unul din prietenii ei ar fi avut nevoe de ea... Această femee îşi găsea atunci din nou tăria ei sufletească. Părăsindu-şi plăcerile, se înhăma la treabă cu puterea şi căldura pe care oricine ar fi sigur de a o putea comunica dacă s'ar pricepe să vorbească ca ea. Insfârşit, după ce izbânda îi încununa dorinţa, ea se întorcea acasă şi uitând de împărăţie şi de măririle ei, începea din nou un trai de voluptăţi, pe care nu-l poate născoci şi dori decât un suflet simţitor ca al ei". (p. 139—143).

„Prinţesa Ghica avusese mulţi iubiţi, pe care-i părăsise. Graba ei o zăpăcea uneori, dar statornicia inimei sale o aducea repede înapoi pe calea cea dreaptă. Negăsind în acel pe care-l alesese decât un om obişnuit, ea îl umplea de bani şi-l dădea afară. Dar firește că-i venea mai uşor să-şi alunge amanţii, decât să nu aibă nici unul". (p. 145)

După câteva rânduri rău copiate şi care nu se pot înţelege, autorul urmează astfel:

„La 13 August 1778 Sultanul Abdul-Hamid mazili pe marele său vizir, numind în locu-i pe Aga Celibi Mehemed, cel mai mare dobitoc din toată împărăţia otomană.

„Prinţesa Ghica văzuse deseori femeile din haremul acestuia, şi în deosebi pe favorita lui. o tânără Circaziană de 24 de ani, pe care o cumpărase când avea 18 ani dela un jidan care i-o vânduse cu 24 de mii de franci. Ele fuseseră de mai multe ori împreună la Apele Dulci din Asia, iar când erau în oraş Domniţa mergea foarte des în haremul lor. Felul de a fi al femeilor din această ţară, şi al Domniţei în deosebi, m'a făcut să ghicesc repede pricina unei atari legături, atât de strânsă şi de drăgostoasă. Vorbind de ea, Domniţa spunea că e frumoasă, deşteaptă, şi că are multă trecere la bărbatul ei".

„Intr'o zi Domniţa merse la haremul vizirului din Stambul, şi femeile acestuia îi cerură să le poftească la palatul ei, la

www.dacoromanica.ro

țară, dragă Doamne că era fată, că în casa ei nu se aflau alți bărbați decât slujitorii, pe care să aibă bunătatea de a-i da în ziua aceia afară, căci vor putea fi înlocuiți cu eunucii haremului. In atari condițiuni ele nu se îndoiau că Marele Vizir le va învoi să meargă să ia masa la Therapia, firește că în căruțe acoperite și cu perdelele lăsate. Domnița nu spuse nici nu, nici da; cu îndoelnice făgăduieli ea amână doar hotărârea. Intoarsă la Therapia, îmi povesti ce se întâmplase. Stăruii atunci din răsputeri pentru a o hotărî să primească propunerea femeilor vizirului, cerându-i însă să mă ascundă în așa fel încât să le pot vedea. Domniței, căreia îi plac toate ideile extravagante, mă înțelese. Imi făgădui să le poftească la masă, ascunzându-mă bine undeva în casă. De voi fi descoperit, se va putea întâmpla să mi se și reteze capul. Ea scrise deci nevestei vizirului, întrebând-o în ce zi ar putea să vină la dânsa, trimițându-i două stofe și un ceas, cu rugămintea de a le da din partea ei Marelui Vizir. In culmea fericirii, aceasta se aruncă la picioarele bărbatului ei și dându-i darurile Domniței, îl rugă să-i dea voie să meargă să prânzească la ea. Vizirul trimise la Therapia pe șeriful său pentru a cerceta casa și persoanele care o locuiau. Acesta, sosind acolo, primi o pungă de 400 de piaștri, încât dete stăpânului său cele mai bune informații. Vizirul învoi deci pe nevastă-sa să meargă acolo, arătând și ziua când se poate duce. Mă sfătuii atunci cu Domnița, că de frica unor eventuale indiscrețiuni, nimeni, nici măcar slujitorii ei, să nu știe că voi fi eu acolo în casă. Ca atare, în ajunul zilei hotărâte de Vizir, m'am dus la miezul nopții la Morovandgi acasă. Fereastra sa dând în grădina Domniței, mă coborâi acolo pe o scară și prietena mea, luându-mă în casă, mă închise într'o odaie. Pentru a înțelege bine cele ce vor urma, trebuie să spun că în țara aceasta saloanele sunt înconjurate de-alungul pereților cu sofale și că ele au două rânduri de ferestre, de parcă ar fi niște felinare. Domnița avea un astfel de salon, unde nu stătea de altfel niciodată, dar în care urma să primească pe cadânele Vizirului, fiind că celelalte apartamente li s'ar fi părut lor de prost gust. Intr'unul din ungherile palatului era o mică garderobă, cu o ferestuică deasupra, care dădea în acel salon și care nu primea lumina decât pe acolo. Aceasta-mi fu temnița. Domnița, după ce-mi dete pâine, ciocolată și vin, închise ușa

www.dacoromanica.ro

odăiței, luând cheia cu ea. Imi lăsase și o scară, ale cărei trepte le înfășurase cu postav, pentru a nu face sgomot când mă voi urca pe ea. De acolo de sus puteam vedea prin ferestruică ce se petrece în salon. Fusesem destul de prevăzători pentru a pune și în fața geamului ferestrei o pânză subțire, din dosul căreia era cu neputință să fiu zărit."

„La 9 dimineața Domnița își chemă ciohodarii și-i trimise în oraș, spunându-le să nu se mai întoarcă acasă până seara La ceasul 11 sosi paza Vizirului, spunând că haremul va sosi îndată și plecă apoi în cea mai mare grabă. Indată după aceia veni Șeful Eunucilor, cel mai urât Negru pe care l-am văzut vreodată în viața mea. După el veneau alți doi Eunuci. Cum intrară, începură să cerceteze casa de jur împrejur, prin toate ungherile, până și sub paturi. Abia după aceia șeful lor, în picioare în fața ușei salonului, trimise raspuns cadânelor că pot veni. Domnița intră în odaie și se așeză într'un colț al divanului (era locul de cinste). După aceia văzui intrând 15 femei și 10 eunuci. Cadânele acele erau învăluite în feredgelele lor aproape până la ochi, de păreau niște stafii mânate înainte de niște dihănii. Intrară toate în odaie fără a spune o vorbă Domniței și se așezară pe un divan drept în fața ei. După aceia nevasta Vizirului chemă pe Șeful Eunucilor, poruncindu-i să plece și să nu se mai întoarcă decât la douăsprezece, ceasul cinei. Acesta se închină, încrucișându-și brațele pe piept, ieși, și închise ușa după el.

„Cum fu ușa închisă, femeile își aruncară feredelegile, își scoaseră vălurile, și făcură o gălăgie, cum nu mi s'a întâmplat să aud decât la școală. Țipau toate laolaltă, uitându-se la mobilele din salon cu o nemaipomenită curiozitate. Domnița adunase acolo tot ce credea că ar putea să le placă, dar firește că numai lucruri pe care voia să le dăruiască, fiindcă femeile acestea vor întotdeauna să ia tot ce găsesc; ele scoaseră până și lumânările din sfeșnice, băgându-le în buzunare."

„Mie, din aceste femei, îmi plăcu numai favorita Vizirului Celelalte erau sau grozav de groase, sau bătrâne și urâte. Toate erau însă foarte frumos îmbrăcate, gâtul cu totul gol, și foarte indescente. Domnița le rugă să ia șerbeturi înainte de masă, ceiace ele primiră bucuros." (p. 145—149)".

Urmează apoi, la amiază, ospățul (p. 150), despre care au-

www.dacoromanica.ro

lorul spune că n'a văzut „niciodată, nici în Germania mâncând ca aceste femei, qui dévoraient tout".

Insfârșit, după masă — acesta fu buclucul cel mare despre care a vorbit d'Antraigues și mai sus — una din cadâne, apropiindu-se de ușa odăii unde era el, încercă s'o deschidă. Domnița sări de pe divanul ei, împiedicând-o să intre. Atunci cadânele, în afară de favorită, se repeziră într'acolo, încercând toate laolaltă să spargă ușa, care era cât pe ce să se deschidă. D'Antraigues e nevoit să se coboare repede de pe scară, să împingă ușa și să pue lacătele. Femeile buimăcite, începură a fugi prin odae, țipând care de care mai tare. Eunucii sunt chemați înlăuntru și li se poruncește să intre în tainica ascunzătoare pentru a vedea ce este acolo. Domnița Alexandrina, speriată dar demnă, le spuse că ea ține acolo „obiectele cultului ei creștin" și ca atare nimeni nu are dreptul de a intra în acea odae, precum nici un creștin nu poate intra într'un sanctuar musulman. Această demonstrație fu întovărășită de mari sume de bani pe care le dădu îngrozita gazdă Eunucilor. Favorita, miloasă, porunci Eunucilor să iasă afară, alungând din odae și pe toate cadânele spre ale pedepsi de indiscreția lor. Rușinate, acestea se duseră toate în odaia de alături, rămânând în salon numai Domnița, favorita și o tânără sclavă de 19 ani, chemată într'adins acolo — anume o Circaziană de o frumusețe încântătoare. Rămase singure, d'Antraigues povestește că (se urcase firește din nou pe scară și se uita pe geam) se petrecură niște lucruri, pe care le arată el într'un fel atât de amănunțit și de crud, încât astăzi asemenea povestiri n'ar putea fi publicate decât de anumiți editori în căutare de senzațional și de grabnică îmbogățire. (p. 150—154).

„Se trecură 6 săptămâni fără să mai am nimic interesant de povestit. Voi arăta deci ce am putut afla despre traiul ce se duce acolo și despre felul Turcoaicelor de a-și petrece timpul. Tot ce voi spune o știu dela Domnița Ghica, care la rândul ei le știe toate dela acea Sultană, nepoata Padișahului, care s'a măritat de curând cu mehtangibașa".

„Am dat Prințesei un memoriu despre lucrurile pe care voiam să le știu. Ea citea memoriul articol cu articol, și apoi mergea la Sultană să-i facă întrebări. Răspunsurile ce căpăta vor face obiectul acestei povestiri."

www.dacoromanica.ro

Dar întrebările şi răspunsurile nu se pot arăta aici. Ele pot forma un capitol special într'o carte de erotism, pe care s'o publice alţii, altădată, după ce vor citi manuscrisele lui d'Antraigues. Astfel de cercetări ar putea dealtfel fi folositoare pentru o Istorie o Moravurilor Turceşti în Veacul al XVIII-lea. (p. 156 la 163).

La paginile 163-171 autorul vorbeşte de favorita Sultanului Abdul-Hamid, numită Abdala Mirza, care-i fusese dăruită de Reiseffendi [22]) Ismail Bey, acum paşă la Cairo. Pe atunci n'avea decât 15 ani şi rămăsese multă vreme ascunsă şi uitată.

Autorul povesteşte despre ea o farte lungă întâmplare trecută, interesantă pentru Turci, dar nu pentru noi. Acum, în 1778, această Abdala Mirza stăpânea pe Sultan, îngenunchindu-l în faţa voinţei ei. Domniţa Ghica o cunoştea, dar fiindcă era rea şi crudă, pare a se fi temut de ea.

De la paginile 171 la 175 autorul ne vorbeşte de odaliscele Sultanului, şi apoi, dela pagina 176 încolo, urmează astfel:

„Principesa Ghica mi-a spus că Şah Mirhimè, nepoata Sultanului, vrând să se mărite, alesese de bărbat pe mehtangibaşa.

„Nenorocitul acesta, care iubea o femeie cu care se însurase, fu nevoit să-şi alunge nevasta şi să primească neplăcuta cinste ce voia să i-o facă nepoata Sultanului. Aceasta, care nu-l iubea şi avea şi nişte apucături ce o îndepărtau de el, îi dădu voie să ia ca ibovnică pe acea ce altădată îi fusese nevastă. Ea se purta cu bărbatul ei cu blândeţe, fiindcă era smerit şi supus. Il luase de bărbat fără măcar să-l fi văzut, căci oamenii se căsătoresc aici fără a se cunoaşte. Ştia însă de el că e bogat..."

„...Domniţa Ghica, favorita sa, mergea în fiecare săptămână la Serai şi dacă această femeie voluptoasă ar fi vrut să se amestece în trebile Statului, nu rămâne îndoială că ea ar fi avut mare înrâurire asupra guvernului. Dar, vrând să trăiască în pace, ea nu cerea niciodată nimic dela nepoata Sultanului. Caută să se păzească de nenorocirile ce se întâmplă atât de des în această ţară, singurul ei scop fiind să-şi asigure liniştea şi să-şi cheltuiască veniturile fără sgomot. Pe nepoata

---

[22]) Ministrul Afacerilor Străine. D'Antraigues va vorbi de el în scrisorile sale către Domniţa Alexandrina (Manuscrisul No. 1546).

www.dacoromanica.ro

Sultanului o iubeşte cu adevărat, o iubeşte pentru ea însăşi. Sfaturile pe care i le-a dat i-au fost acesteia deseori folositoare, dar trecerea ei n'a întrebuinţat-o de cât o singură dată în folosul cinstitului de Morovandgi [28]). Ea stăruise să i se dea înapoi casa ce-i fusese luată şi să fie surghiunit în Siria Vizirul care voise altădată să-l omoare. Dar acest virtuos muritor, mulţumit de bunurile ce i se înapoiase, a căutat în tot chipul să potolească pe Domniţă, şi să îndulcească soarta acestui crud vizir, duşmanul său. A izbutit însfârşit să-l trimită la Damasc, oraş frumos şi foarte sănătos." (p. 176-177).

La 21 Octombrie, ciuma încetând, contele d'Antraigues hotărî să meargă la Constantinopol pentru a vedea alaiul Sultanului cu prilejul Bairamului. El se duse acolo cu Domniţa Ghica şi cu Morovandgi. Descrie deci mai departe, dela pagina 178 la 191, sărbătorile publice, alaiul împărătesc, iluminaţia oraşului şi slujba dela Sfânta Sofia, unde pătrunseseră pe ascuns şi prin înşălăciune. Urmează apoi la pagina 192 :

„Dela începutul lui Noembrie rămaserăm în oraş, căci pe Bosfor începuse să se simtă frigul, iar la Constantinopol, ciuma încetând, puteam sta deacum fără nici o grijă. Câteva zile mai târziu Domniţa Ghica mi-a făcut o plăcere, pe care cred că puţini străini au avut-o vreodată.

„Fermecătoarea Lady Montaigue e singura ambasadriţă care a avut curiozitatea să vadă un atare spectacol, dar ea n'a fost foarte exactă în povestirea ei. Spectacolul acesta e acel al unei băi publice. In Constantinopol sunt multe băi, foarte frumos împodobite, şi clădite în felul următor..."

Autorul face o descriere foarte amănunţită a acestor băi (p. 192 urm.). Vorbeşte întâi de cele obişnuite, apoi de cele de lux. Cea mai renumită şi cea mai scumpă era cea dela Şapte Turnuri a lui Isac Iusuf Paşa. Domniţa fu nevoită s'o închirieze pe-o zi întreagă, cu muzicanţi şi cu actori cu tot. Baia a fost luată deosebit, ea la femei, el la bărbaţi. D'Antraigues, necunoscând aceste *hamamuri*, băile de aburi fiind pe atunci necunoscute în Occident, se minunează de toate : de felul cum i

[28]) Autorul uită că a spus mai sus cumcă Domniţa luase un milion de franci pentru a face un Domn în Muntenia.

www.dacoromanica.ro

se tăiase unghiile dela picioare cu un briceag, de felul cum fusese atât de plăcut „plămădit“ [24]) de Ganymezii ce i se trimisese după baie şi pe care-i respinsese. Aceştia începură să plângă, zicând că nu se pot întoarce la băiaş fără a-i aduce bani. Insfârşit, toate acestea se isprăviră firește în salonul din mijloc, unde întâlnindu-se cu Domniţa lui, petrecură împreună, ascultând muzică, privind jocul actorilor şi făcând dragoste până seara târziu (p. 192-200).

Urmează apoi (p. 201-202), o foarte plăcută povestire despre Sultanul Mahmud (tatăl Mirhinei), despre favorita sa Gabys şi despre frumoasa odaliscă circaziană, care, din gelozie, omorî pe această favorită. — Interesantă este şi povestirea pe care o face despre *Deserial* (Desalleurs), fostul ambasador al regelui Franţei, care provocase pe un vizir la duel.

„Acest vizir nu putea de fel înţelege ce vrea ambasadorul dela el. Crezând că e nebun, porunci să fie legat şi-l trimise astfel în lanţuri în palatul său. Ambasadorul fu rechemat în Franţa, unde merse să se vindece de nebuniile sale“. [25]).

Dela pagina 204 încolo urmează descrierea căsătoriei Sultanei Mihrimah :

„Am vorbit de multe ori despre căsătoria nepoatei Padişahului, dar am uitat să spun că atunci când scriam aceste memorii ea nu era încă cununată cu mehtangibaşa.

„Abia mai târziu s'a logodit cu el, după ce acesta a fost numit Paşă la Medina, iar ea n'a părăsit haremul Sultanului pentru a merge în palatul bărbatului ei decât la 12 Noembrie. Voi vorbi deci despre serbările ce s'au făcut cu acest prilej, arătând luxul oriental ce s'a desfăşurat, mai ales că de 80 de ani nu s'a mai văzut o nuntă atât de bogată. In ziua de 11 Noembrie ne-am dus la Constantinopol des de dimineaţă, băgându-ne într'o prăvălie pentru a vedea, fără a fi înghesuiţi, trecerea alaiului care ducea zestrea Sultanei dela Serai la palatul mehtangiului“.

---

[24]) *petri*, adică *masat*, operaţie introdusă în Franta mult mai târziu.

[25]) Ambasadorul Pierre-*Puchot* Clinchamps, conte Desalleurs, a fost la Constantinopol între anii 1711 şi 1716. Se pare totuşi că d'Antraigues voia să vorbească despre ambasadorul de Ferriol (1699-1711), căci despre acesta se ştie că a fost rechemat la Paris, fiindcă înebunise, deşi nu se ştiuse până acum că provocase pe un vizir la duel. (Vezi despre extravaganţele acestuia. C. Gane: „Trecute vieţi de Doamne şi Domniţe, vol. I. p 497 Ed. II-a).

www.dacoromanica.ro

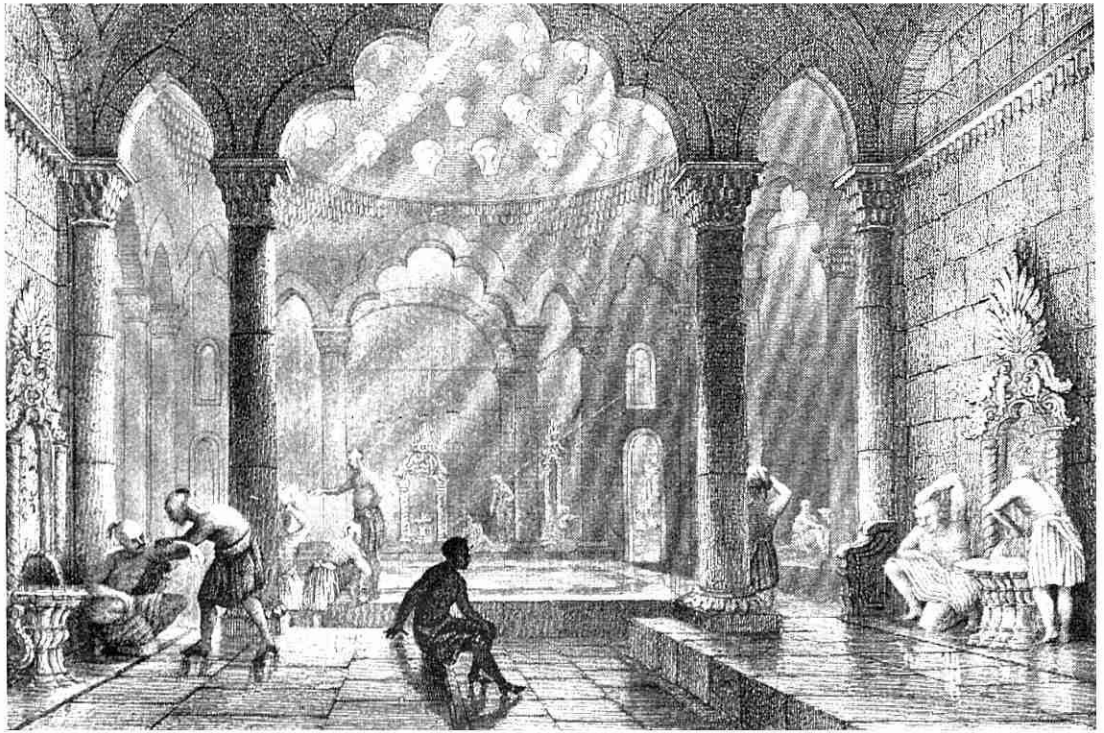

Baia bărbaților

www.dacoromanica.ro

Baia femeilor

www.dacoromanica.ro

Descrierea alaiului nu ne intereseaza, căci, pe lânga că a mai fost deseori arătat de alți autori, apoi nu este în legătură cu nimic românesc. D'Antraigues vorbește de el dela p. 204 la 208, apoi dela p. 208 la 212 face o amănunțită arătare a Hypodromului și a geamiei Sf. Sofia, pe care le vede în tovărășia lui Morovandgi, care îi este călăuză și cicerone, și care simte o deosebită plăcere să-l bage în mijlocul poporului pentru a-i arăta sărăcia, precum și nedreptățile și cruzimile la care sunt expuși îndeosebi creștinii din partea stăpânirei. După această digresiune, se întoarce din nou la căsătoria Sultanei Mihrimah (p. 213 urm.):

„Intorcându-mă la Ambasadă primii o scrisoare dela Domnița Ghica. Mă dusei pe dată la ea și aflai că un bostangiu îi adusese un bilet, foarte scurt, dela Sultană, prin care o ruga să meargă la Serai, căci voia s'o vadă.

Pentru a pătrunde acolo fără greutate o sfătuia să se ducă la un giuvaergiu, pe care-l numea, și a cărui nevastă urma să-i aducă la harem diferite bijuterii. Domnița trebuia s'o întovărășească, ca și cum ar fi fost una din roabele ei, căci, neavând învoirea Sultanului, n'ar fi putut pătrunde altfel în harem. Luând rămas bun dela noi, Domnița hotărî să se ducă acolo. Acestea se petrecură în ajunul nunții. Merse deci la juvaergiu, și, împreună cu nevasta acestuia, se duse apoi la Serai Ele fură întâi primite de Kislaraga, care porunci să li se scoată vălurile (iahmacurile) și să fie bine cercetate; apoi le duse el însuși la Sultană în odaie. Aceasta stătea pe divan, înconjurată de roabele ei. Luând juvaerele în mână și uitându-se la ele, le cumpără apoi pe toate, până la unul. In timp ce hasnadaragaua Sultanului hotăra prețurile, ea chemă lângă dânsa pe Domniță, la care până atunci nici nu se uitase, ca și cum ar fi fost într'adevăr roaba negustoresei. Pentru a-i putea vorbi în șoapte, îi făcu semn să se așeze pe covor, la picioarele ei. Și începu să-i spuie câte toate, nu despre bărbatul ei de care nici nu-i păsa, ci despre frumoasele roabe pe care i le dăruise Sultanul. „Ele sunt bunul meu" zise ea Domniței „și le voi putea omorî oricând, dacă așa-mi va fi voia". Porunci apoi să vie toate să i se închine. Trecură deci roabele în fața Sultanei, douăzeci și patru la număr, cu mâinile încrucișate la piept, smerite și înfricoșate. Unele din ele cântau sau jucau, altele trebuiau

www.dacoromanica.ro

să aibă grijă de îmbrăcămintea ei, s'o spele la baie şi aşa mai departe. Erau toate curat îmbrăcate, dar fără lux... Sultana porunci Domniţei să vie din nou s'o vadă într'a şaptea zi după nuntă, în palatul ei cel nou, la mehtangibaşa... Domniţa o întrebă atunci ce părere are despre bărbatul ei. Vorba aceasta *bărbat, soţ*, i-o spuse pe turceşte. Sultana o pişcă de braţ. „Ce nume dai tu robului meu?" zise ea. „O femeie ca tine poate avea un soţ, dar o Şah Sultană nu cunoaşte decât un stăpân pe pământ şi al meu este Sublimul Sultan ; toţi ceilalţi oameni din lumea întreagă sunt robii mei".

„Ea porunci apoi să i se aducă rochia ce urma s'o îmbrace a doua zi, foarte bogată, dar fără aur şi argint. Era de mătase împodobită cu mărgăritare şi cusută pe margini cu diamante..."

„Kislar Aga întovărăşi apoi pe aceste femei până la poarta haremului şi Domniţa se întoarse la Pera. Toate aceste amănunte le ştiu dela ea, care mi le-a şi dictat. A citit apoi din nou şi a încuviinţat tot ce-am scris, şi o cunosc destul de bine pentru a nu pune vorbele ei la îndoială. Tot ce voi spune mai târziu despre haremul mehtangiului şi despre viaţa voluptoasă ce duce acolo Sah Sultana, tot numai dela ea le-am aflat. Am dat Domniţei cuvântul meu, că aceste Memorii nu vor fi publicate cât timp va fi ea în viaţă. Ca atare n'am nimic de ascuns şi voiu spune tot adevărul, precum mi-l spunea ea însăşi. Nu vor lipsi acestor descrieri pentru a fi la fel cu povestirile ei, decât doar farmecul încântător ce ştie ea să dea vorbelor sale". (p. 213-215).

Nunta Şah Sultanei *Mirhimè* cu Mehtangi Başa trebue să fi căzut în ziua de 12 sau 13 Noembrie 1778. D'Antraigues istoriseşte următoarele :

„A doua zi merserăm dis de dimineaţă într'o casă aşezată peste drum de Inalta Poartă, în care închiriarăm o odae. Găsirăm străzile atât de tixite — lume multă ce căuta să capete vreun loc la tribunele ce se făcuseră în toate părţile, prin pieţe şi pe uliţe — încât foarte cu greu puturăm pătrunde. Domniţa, Ambasadorul, Morovandgi şi eu, până la casa ce închiriaserăm. Se hotărîse că ieşirea din palat să se facă la amiază, încât până atunci văzuserăm numai miniştri, oameni de legi şi mari ofiţeri intrând la Serai pentru a săruta poala Padişahului şi a se

www.dacoromanica.ro

închina în fața nepoatei sale. Insfârșit, la douăsprezece, Topgi Başa porunci să bată tunurile dela Tophanà de 20 de ori. Seraiul răspunse cu o singură bătaie, şi în aceiaşi clipă se deschise uşa Inaltei Porți, lăsând să treacă sub bolta ei împărătescul alai".

Foarte amănunțit (p. 216-222) autorul ne arată mersul alaiului, şi cum se ascunsese Sultanul într'unul din chioşcurile din capătul Seraiului, pentru a privi şi el cum i se duce iubita nepoată din palatul său spre a merge într'acel al bărbatului ei. La poarta casei Mehtangiului alaiul se opri şi Sultana intră singură în curtea haremului.

D'Antraigues face apoi o biografie, cam fantastică şi alături de adevăr, a lui Hassan Paşa, Marele Capudan (p. 222-227). Nici o vorbă despre Nicolae Mavroyeni, care era doar pe atunci scumpul prieten al lui Hassan şi marele Interpret al Marinei.

Pe urmă se întoarce la cele ce-i plăceau lui, tainele haremurilor :

„Aşteptam cu nerăbdare ziua hotărîtă când trebuia să meargă Domnița Ghica la Şah Sultană, adică a şaptea zi după cununie. Sosi însfârşit şi ceasul acela. Scrisesem în alt memoriu tot ce aflasem dela Domnița despre viața Şah Sultanei, dar cum în cele opt luni cât am mai stat în Turcia nu s'a trecut săptămână să nu meargă Prințesa la ea, şi deoarece am aflat în timpul acesta o mulțime de lucruri interesante, am crezut că e mai plăcut de a aduna toate aceste ştiri la olaltă, decât să le presar una câte una în aceste Memorii. Aşa dar, fără a mai urma înşirarea vremei, voi povesti acum tot ce am putut şti despre viața acestei Sultane".

„Când trebuie să meargă Domnița la ea, atunci sau o poftește Sultana printr'o scrisoare pe care i-o trimite cu un Negru, sau atunci Domnița cere ea însăşi voie să se ducă s'o vadă. Sultana îi arată ziua şi ceasul când o poate primi. Domnița merge dela Tophanà la Constantinopol, şi la debarcader găseşte trăsura Sultanei aşteptând-o acolo cu patru Eunuci negri care o întovărăşesc. Cu acest alai sosește ea la palatul Mehtangiului, trebuind să treacă prin trei curți până a ajunge la harem. Nimic mai trist decât intrarea în acest loc retras, unde se închid porțile după tine, una după alta în fiecare curte, de

www.dacoromanica.ro

rămâi singur, în tăcere, ca într'un pustiu. Insfârşit, jos la scara haremului, Domniţa e primită de doi Negri şi de două roabe. Femeile îi scot benişul şi o spală pe mâini, şi pe urmă Negrii, ţinând-o de subsiori, o duc în odăile Sultanei. Trebuie să treci prin patru camere pentru a ajunge într'aceea în care stă de obicei Sultana..."

Autorul arată cu deamănuntul felul cum sunt mobilate fiecare din aceste camere, dar mai ales a patra care este „un mare şi foarte frumos *salon de paradă*". Dar, ca în povestea celor trei Muşchetari care erau patru—Sultana Mihrimah avea patru odăi, dar stătea într'a cincea, şi anume în „iatac", unde se afla patul, sofaua de argint pe care o văzuse şi d'Antraigues, atunci când trecuse pe străzile Stambulului „alaiul zestrei" Sultanei.

„Locuinţa Mehtangiului era despărţită de harem printr'o curte. Nu-i era îngăduit acestui bărbat să meargă la nevastă-sa, decât dacă-l chema ea. Când intra la dânsa se închina până la pământ... dar Sultana îl chema foarte rar, căci îl despreţuia. Nu-i spunea niciodată altfel decât : „robul meu"... Inainte de a se mărita cu el, unchiul ei îl numise paşă la Medina în *Mesopotamia*. Sultana a arătat Domniţei porunca împărătească, pe care o ţinea la ea pentru a-l sili să plece în paşalâcul său când aşa îi va fi voia, precum şi altă poruncă, de care putea dispune pentru a-i tăia capul când va trece prin Damasc (în drum spre Medina). In atari împrejurări e lesne de înţeles că omul acesta tremura în faţa nevestei sale, cu atât mai mult că această femeie e mândră, voluptoasă şi crudă. Când, înainte de nuntă, mi-a vorbit Domniţa de dânsa, ea credea că nu era crudă, dar diferite întâmplări o făcură să vadă că se înşelase".

„Abia trei luni după căsătorie a dat Sultana voie bărbatului ei să vină la dânsa... dar, după două nopţi petrecute împreună, îl trimise din nou în odăile lui.

„L-a învoit totuşi să-şi ia altă femeie, pe care i-a dăruit-o ea însăşi, şi anume pe una din roabele ei, cu care putea să aibă şi copii. Legea cerea însă ca toţi copiii de parte bărbătească să fie sugrumaţi, numai fetele având dreptul la viaţă". [28]).

---

[28]) Această lege era numai pentru familia împărătească.

www.dacoromanica.ro

„In toate zilele, la unul după aemiază, Sultana se duce la haremul unchiului ei Padișahul — fără nici un fel de alai — și rămâne acolo până la 4 seara. Prietenia ei cu favorita Abdalà-Mirzà o face să se bucure de o trecere fără pereche. Nimic nu se mai mișcă în tot imperiul otoman fără voia acestor două femei, din care una are 20 de ani și cealaltă 18. Șah Sultana Mirhimé e foarte mândră de trecerea de care se bucură ; Domnița Ghica e singura străină care are voie să intre în haremul ei".

D'Antraigues ne arată pe urmă (p. 230 la 233) felul cum se îmbrăca Sultana, „câte 3 ceasuri în șir, începând cu baia, masajul, parfumatul și sfârșind cu pieptănatul, cu vopsitul feței" și așa mai departe. „Era" zice d'Antraigues „de o frumusețe încântătoare, înaltă și foarte bine făcută, nu după gustul turcesc, ci după cel franțuzesc, căci era foarte subțire".

Viața zilnică a acestei femei ne este arătată de autor în toate amănuntele ei, paginile aceste formând un capitol din cele mai inedite cu privire la traiul ce duceau Turcoaicele în haremurile lor. Imbrăcatul Sultanei ținea dela 7 la 10 dimineața ; pe urmă mergea în salonul cel mare să bea șerbeturi și să asculte muzica pe care o făceau roabele sale. La ceasul 11 i se aducea de mâncare, pe o măsuță foarte mică. Prânzea singură de tot. Apoi, la unu, se ducea la haremul împăratului și nu se mai întorcea acasă decât la 3 sau 4 după amiază. „La anumite zile, hotărîte dinainte, primea pe Domnița Ghica și o ținea până la 9 seara, când mergea la culcare... Intrucât nu cunoștea altă viață, i se părea că nu poate fi în lume nici o plăcere care să se asemene cu ale ei. I-a spus de nenumărate ori Domniței că ar muri de durere dacă ar fi nevoită să-și schimbe felul de trai. Când îi vorbește Domnița despre plăcerile ce au femeile în alte țări străine, nici nu vrea s'o asculte, precum de altfel nici nu vrea să creadă că poate o femeie să stea de vorbă cu un bărbat, fără a-i fi ibovnică. Fiind o mahomedană foarte credincioasă și foarte intolerantă, nu poate suferi Creștinismul..."

„E crudă. In opt luni de zile au fost omorîți din porunca ei și pe cele mai neîntemeiate cuvinte, trei eunuci și unsprezece roabe. Stă trântită pe divan, și în toiul plăcerilor ei deodată poruncește, fără nici un pic de milă, să fie schingiuită cutare sau cutare persoană. De două ori s'a întâmplat ca Dom-

www.dacoromanica.ro

niţa Ghica să fie de faţă în atare clipe de supărare ale Sultanei, putând astfel cel puţin îndulci pedeapsa acestor nenorociţi. Într'o zi o sclavă bătuse pe o tânără rusoaică de 15 ani, pe care Sultana o iubea foarte mult. Aceasta, furioasă, porunci să fie sugrumată. Aruncându-se la picioarele ei, în genunchi, Domniţa o rugă să fie îndurătoare, căpătând abia după multă stăruinţă învoirea ca roaba să fie doar crunt bătută... Deasemeni ea scăpă într'alt rând viaţa unui farmacist, care urma să fie înecat, fiindcă beat fiind, fusese obraznic cu unul din robii negri ai Sultanei".

Favoritele Sultanei erau două rusoaice şi trei circaziene D'Antraigues arată, în legătură cu aceste, nişte scene atât de crud povestite, încât ele amintesc orgiile despre care ne spun autori clasici că le făceau împăraţii şi împărătesele romane. De altfel autorul isprăveşte cu următoarele cuvinte: „Aceasta este bestia care stăpâneşte împărăţia cu un despotism şi o obrăznicie, pe care numai sclavii laşi le pot îndura".

Urmează apoi, dela p. 233 la 238, încă odată descrierea amănunţită a geamii Sfânta Sofia, precum şi a cisternelor bizantine. Dela p. 238 la 242 se arată audienţa baiului Veneţiei la Sultan, căruia îi înmână ambasadorul, la 18 Noembrie 1778, scrisorile sale de acreditare. D'Antraigues nu numai că văzu alaiul Baiului, dar fu chiar de faţă, în Serai, la udienţă.

De la p. 243 înainte autorul începe din nou şirul povestirilor sale cu privire la prietenia dintre Şah Sultană şi Domniţa Alexandrina: :

„Principesa Ghica mergea de două ori pe săptămână la *AZEMA Şah Sultană*, [26]) care nu mai putea trăi fără ea. Domniţa îi făcea toate gusturile, iar între timp îi plăcea Sultanei s'o întrebe despre obiceiurile Francilor şi despre felul lor de-a trăi 27).

Se întâmpla uneori ca *Domniţa, care nu cunoştea decât Turcia şi Moldova,* să nu poată răspunde la aceste întrebări. Venea atunci la mine, s'o lămuresc eu..."

Şi de oarece Sultana nu putea crede că o femeie să poată vedea un bărbat fără a se culca cu el şi „nici nu-şi închipuia

---

26) Autorul spunea mai sus că mergea odată pe săptămână.
27) Prin Franci se înţelegeau de obicei Levantinii.

www.dacoromanica.ro

ceva mai caraghios decât a nu da celui pe care-l iubești tot ce-ți cere, nu putea ca atare să înțeleagă ce drept ar putea avea un bărbat sau un amant să ceară nevestei sau iubitei sale credință în dragoste... Ea spuse într'o zi Domniței să roage pe Morovandgi să traducă o povestire francezá, scrisă, în vremuri mai fericite, cu oarecari adnotații, de mine însumi. Citirea acestei lucrări fu pentru ea mai fericită decât toate vorbele ce i se spuneau... Fu foarte înduioșată..." Ii spuse chiar într'o zi Domniței: „Dar D-ta? Ai vreun iubit? — „Fără îndoială" îi răspunse aceasta. „Neavând bărbat, s'ar putea oare să nu am nici iubit?"

— „Cum?" îi răspunse Sultana. „Dar eu care nu îngădui bărbatului meu să se apropie de mine, de ce pot fi fericită fără amanți? Ce e iubitul tău? Turc?"

— „Nu, e Frânc, ba chiar Frncez, și mă iubește cum ți-am spus că iubesc oamenii în țara lui. Povestirea care ți-a plăcut, chiar lui i s'a întâmplat".

„Sultana îi spuse atunci că ar dori să mă cunoască, căci trebuie să fiu un om cum nu se prea văd în țara ei", (p. 244—245).

Se puse atunci la cale o întâlnire între ei, dar firește că numai după ce viteazul conte ceru să nu cumva să i se întâmple vreun neajuns. Ca atare (p. 245 urm.):

„Pentru ca citiorii să nu se mire ei trebuie înainte de toate să știe că, cerând învoirea Padișahului, Sultanele pot eși *incognito* din casele lor, dacă sunt întovărășite de 10 femei și de doi negri. Învăluite în feredgele și neștiind nimeni cine sunt, ele pot merge atunci prin prăvălii sau oriunde aiurea...[39]. Așa dar am hotărît că, într'o anumită zi, să mergem la două după amiază la Marele Bazar, unde să mă întâlnesc cu o roabă a Domniței Ghica, și să rămân apoi acolo până vor veni mai multe femei, din care una, pe care trebuia s'o recunosc de departe, va fi îmbrăcată într'o feredgea galbenă și verde și va avea două slujnice negrese care o vor întovărăși. Vor veni apoi după ele Sultana și Domnița. Mi se spuse să nu mă apropii de ele, până nu-mi vor face semn, dar firește că n'ar fi fost nevoie de atâta prevedere".

---

[39]) Odaliscele sau hazicile Sultanului nu puteau, în nici un caz, căpăta această învoire.

www.dacoromanica.ro

„In sfârşit, ce să spun, în ziua hotărîtă la opt dimineaţa eram la Stambul, ducându-mă să văd întâi câteva monumente pe care nu le cunoaşteam (coloana arsă, etc., etc. p. 246-249) ...Ajuns la Bazar, cea d'întâi grijă îmi fu să caut pe ciohodarul Domniţei, pe care-l găsii, nici că se putea, la uşa celei mai bogate prăvălii. Mă oprii deci acolo, începând să mă uit la minunăţiile acele. Văzui nişte hamuri aurite şi împodobite cu smaragde, mărgăritare, rubine şi diamante. Ele fuseseră ale marelui vizir *Mehmed Emin,* cel care a fost sugrumat la începutul războiului ruso-torc. Făceau vre-o 200.000 de piştari, adecă vre-o 500.000 de franci. Am văzut şi o sabie împodobită cu diamante care făcea, se zice, un milion, şi care, gata abia de curând, era vorba să fie dăruită Sultanului.

Tocmai pe când mă uitam la ea, deodată văzui venind o ceată întreagă de femei, dinaintea cărora umblau doi Negri. Recunoscui pe dată şi feredgeaua galbenă, în dreapta căreia umbla Principesa şi în stânga o Negresă. Sultana apropiindu-se de negustor, veni atât de aproape de mine, încât, prin vălul feredgelii, i-am putut vedea faţa. Mi s'a părut că are obrazul lung, că pielea ei e albă, şi în tot cazul sunt sigur că are ochii negri şi foarte mari, deşi poate cam încruntaţi. Feredgeaua fiind prea largă, nu i-am putut vedea trupul. Dacă n'ar fi vorbit cu negostorul, nici pe Domniţă n'aş fi recunoscut-o. Numai glasul ei m'a făcut să înţeleg cine este. Sultana era întovărăşită de opt femei, de doi negri şi de Domniţă. Negustorul, deşi nu o putu recunoaşte, dar înţelegând totuşi din cauza acestui alai, că era de neam foarte mare, îi arătă toate mărfurile sale. Şah Sultana vorbea cu Domniţa, dar se uita drept în ochii mei, iar eu, pentru ca nimeni să nu priceapă nimic, mă uitam la sabie şi la şaluri. Sultana ceru să i se aducă ei aceste şaluri, şi fără a se gândi mult, cumpără îndată pe cel mai frumos din ele!

Văzând că târguesc lemn de odogaci (aloes), cumpără pe dată o bucată de 400 de piştari. Eu nu înţelegeam nimic. Insfârşit după ce se mai uită odată bine la mine, Sultana plecă. Mă întorsei deci la Pera, aşteptând-o acolo pe Domniţă pentru a afla dela ea ce spusese prietena ei despre mine. Mărturisesc

www.dacoromanica.ro

Târg de sclave la Stambul

www.dacoromanica.ro

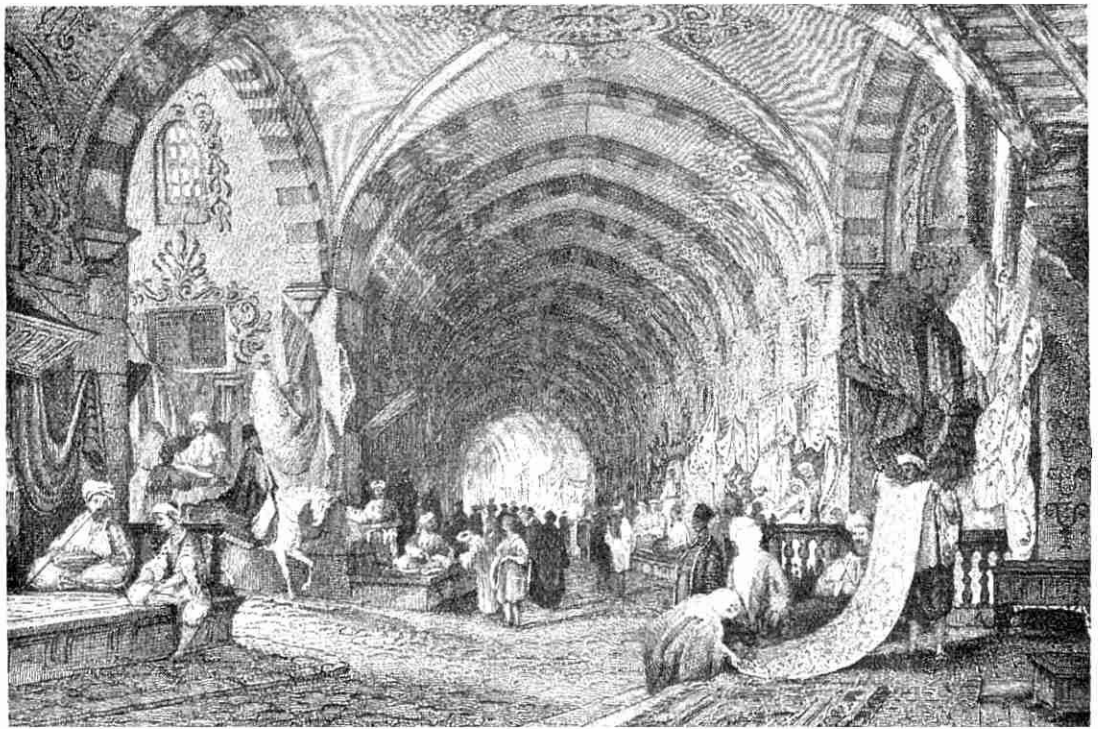

Marele Bazar la Stambul

www.dacoromanica.ro

că am cam pierdut răbdarea, căci Domniţa se întoarse abia după 9 seara. Imi spuse atunci că Sultana mă găsise prea dulceag pentru un bărbat, că ochii mei erau foarte mari dar a proape stinşi, că mă găsise prea înalt şi nu destul de gras. Mă rog, am înţeles că nu-i plăcusem. Domniţa îmi spuse că mă găsise totuşi atât de blând încât îi plăcea să se uite la mine. O rugase, întrucât eram robul ei, să mă mulţumească, să nu fie prea îngăduitoare cu mine şi să-mi făgăduiască ocrotirea ei. Domniţa îmi dete din partea ei şalul pe care-l cumpărase, lemnul de aleos, o sticluţă de apă de trandafir şi o pungă de bani. Am luat totul, chiar banii. Domniţa ticlui pentru mine, pe turceşte, o scrisoare de mulţumire: mă închinam în genuchi în faţa ei, o găseam mai frumoasă ca ziua, nu voi putea-o uita nici odată, şi aşa mai departe. (p. 244—251)".

De acum manuscrisul e pe sfârşite. In cele 35 de pagini ce urmează, d'Antraigues nu mai vorbeşte de Domniţa Alexandina Ghica decât foarte în treacăt. Dela p. 252 la 262 — zece file întregi — el arată cum a curs audienţa acordată de Sultan Ambasadorului de St. Priest. La Serail i se făcu lui d'Antraigues cinstea de a-l aşeza la masă lângă Hassan Paşa, capidanul. Ceremonialul acesta se deosebea prea puţin de acel ce se făcea cu prilejul învestirii Domnilor Ţărilor Dunărene, autorul constatând el însuşi cât de umilitoare erau atare oficiale primiri.

In tovărăşia „Principesei Ghica şi a Prinţului Morovandgi" d'Antraigues mai colindă, de mai multe ori, Stambulul, vizitând Imprimeria Sultanului, Biblioteca Seraiului, palatul de la Beşik-Taş etc., etc. Apoi descrie focul cel mare care a mistuit o parte din vechiul oraş. Găsim aici vestitul strigăt: *iagăn var* (foc, foc!) pe care, fie autorul, fie copistul, îl transcrie: *yagen dor!*. In sfârşit manuscrisul se încheie (p. p. 284—286) cu arătarea alaiului lui Hasan Paşa când a fost trimis în Moreia la 30 April 1779 — o foarte interesantă descriere, care complectează pe Thomas Hope şi pe Theodore Blacard.

Aceste din urmă întâmplări sunt din primăvara anului 1779, după întoarcerea lui d'Antraigues din călătoria sa în Egipt. Pentru a nu strica unitatea descrierilor sale, i-a plăcut

www.dacoromanica.ro

autorului să le pună pe toate la sfârșitul acestui manuscris, în care se vorbește numai de Constantinopol. Descrierea celorlalte țări pe care le-a mai văzut, Egiptul, Arabia, Asia Mică, Bugaria, Dobrogea, Moldova, Polonia, și Germania, formează un tot, pe care l-a concentrat autorul în manuscrisul No. 1546 (fonds d'Antraigues No. B 1 din Biblioteca Publică din Dijon). Vom urmări aceste călătorii în capitolul viitor.

www.dacoromanica.ro

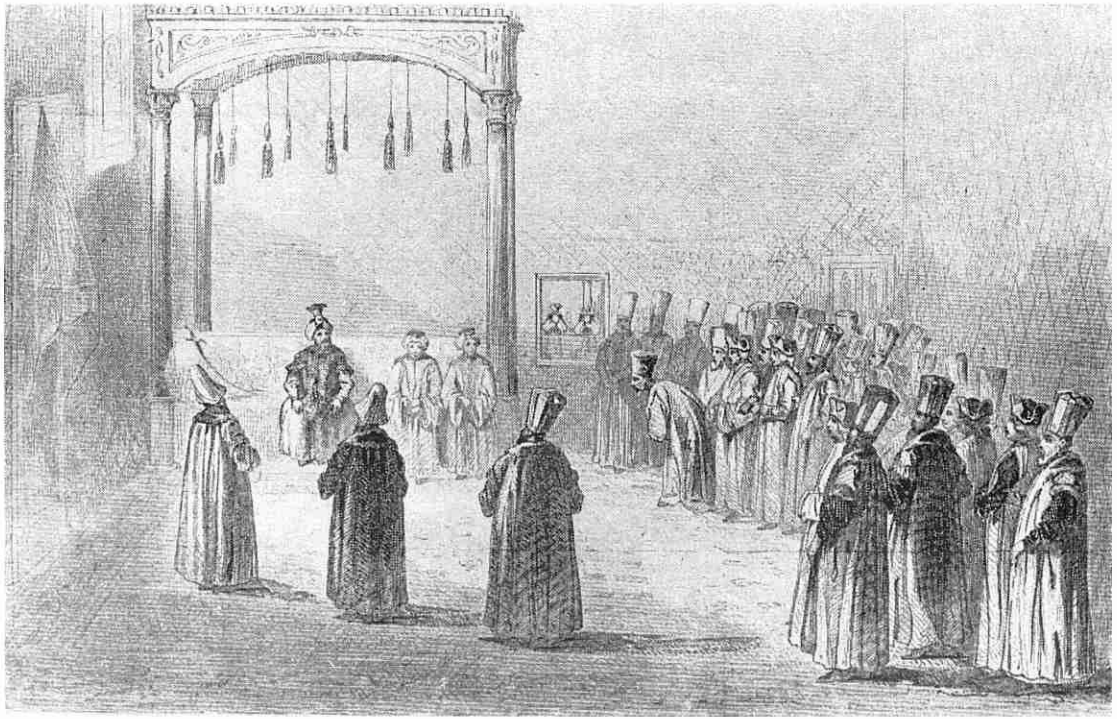

Audienţa unui ambasador european la Serai (1780)

www.dacoromanica.ro

Prânz dat în cinstea Ambasadei Franceze
în sala Divanului (1788)

www.dacoromanica.ro

III

Al doilea manuscris al lui d'Antraigues, aflător la Biblioteca Publică a orașului Djon, este manuscrisul No. 1546, intitulat „Călătoria contelui d'Antraigues în Turcia, copie, Fondurile d'Antraigues No. B. 1".

Manuscrisul acesta are 381 de pagini infolio, și e tot atât de rău copiat ca și precedentul. El conține trei părți deosebite, și anume: 1) O disertație asupra vechilor Egipteni, 2) Scrisorile trimise din Egipt și din Asia Domniței Alexandrina Ghica, 3) Scrisorile din Moldova și din Polonia, adresate lui C. (Culili).

D'Antraigues, întorcându-se din Egipt la Constantinopol, plecă apoi în curând în Franța, având ca tovarășă de drum pe Domnița Alexandrina, cu care însă nu va merge împreună decât până la Lemberg. De acolo, părăsind-o, îi va scrie ei cele văzute și trăite în timpul mersului prin Polonia, Austria și Germania.

Din toate aceste pe noi nu ne interesează decât partea călătoriei prin locurile românești, pe care am copiat-o în întregime, sau aproape [80]), făcând din celelalte mai mult un rezumat, pe care-l și dăm aci la iveală.

Manuscrisul începe astfel (pp. 1 la 22):

„Disertație asupra vechilor Egipteni". „Pe Nil, 1779".

„Alteței Sale Serenisme Principesei Ghica, despre vechii Egipteni".

„Așa dar, sçumpă Domniță, vrei ca înainte de a-ți vorbi de Egiptul de azi, să-ți spun ce ne învață Istoria despre acel

[80]) Am lăsat la o parte foarte puține rânduri, și numai din acele care, prin cruzimea stilului, nu puteau fi reproduse.

www.dacoromanica.ro

vestit popor, care, cel d'întâi, s'a îndeletnicit cu artele şi cel d'întâi a crezut în zei. Un văl des acoperă începutul acelei Istorii ..... etc, etc." [31]).

De la p. 23 înainte urmează partea II-a a manuscrisului, adecă scrisorile trimise de d'Antraigues Domniţei Alexandrinei. Le vom arăta pe toate, dar foarte pe scurt.

SCRISOAREA I

Din cetatea Dardanelelor în Asia.
20 Decembrie 1778.

„Alteţei Sale Serenisime Domniţei Ghica a Moldovei, la Constantinopol, conţinând descrierea călătoriei mele din acel oraş până în Egipt, şi urmarea călătoriei în acea ţară, în Asia şi în Arabia".

„Vremea rea pe care am avut-o la plecare, în ziua de 18 decembrie, nu s'a îndreptat încă..."

Srisoarea e lungă şi e poate cea mai frumoasă din toate. In tot cazul e interesantă şi foarte bine scrisă. D'Antraigues luase, pe corabia închiriată de el, opt femei care urmau să intre în haremul Paşei de Cairo. Cadânele aceste, cărora li se dase cabina cea mai spaţioasă, erau păzite de doi eunuci negri. Nici vorbă că d'Antraigues — căci altfel n'ar fi fost el — nu se putu stăpâni de a nu spiona viaţa „intimă" din această cabină-harem, în peretele căreia făcuse o gaură, cât încape ochiul, pentru a vedea ce se petrece înlăuntru. Dar femeile, desgheţate, se uitară şi ele prin gaură şi la rândul lor spionau „viaţa intimă" a contelui d'Antraigues. Au aflat cu timpul, şi ele şi el, că se cunoşteau acum destul de bine pentru a nu se mai ascunde unii de alţii. Una din cadâne — d'Antraigus ne asigură că era cea mai frumoasă — începu să-i întindă în fiecare zi, ca un fel de bună ziua, două degete prin gaura peretelui, pe care inimosul Francez le săruta cu nesaţ. Ba se aduse şi un interpret, care tâlmăcea vorbele de dragoste ce se schimbau între supusele roabe ale lui Abdul-Hamid şi nobilul provincial din regatului mândrului Ludovic al XVI-lea

[31]) Istoria Egiptului fiind luată pe deaîntregul din Herodot şi din Chardin, n'am mai copiat-o.

www.dacoromanica.ro

... Jocul acesta, copilăresc nu e vorbă, dar prea frumos descris, ținu de le eșirea din Dardanele și până la sosirea în Alexandria. Vom vedea, din scrisorile ce urmează, unele amănunte încă mai sugestive. (p. p. 25 la 28).

SCRISOAREA 2-a

Dardanelele, la 10 seara,
24 dec. 1778.

„Iată-ne, scumpă Domniță, acasă la gazda noastră, dar obosiți și istoviți. Tovarășii mei dorm. Pentru a-mi place mie mai mult să-ți scriu, în loc să mă odihnesc, înseamnă că trebuie să te iubesc.. "

Urmează descrierea Dardanelelor, a cetăților, a insulelor Arhipelagului și în deosebi a Mitilenii (Lesbos) [32]). Vorbește iar de cadânele din haremul de după perete, și apoi, de la p. 37 încolo, urmează astfel:

„Am primit prin Tătarul D-tale scrisoarea ce mi-ai trimas și am citit lui *Selim* partea ce-l privea [33]). Mi-a spus că te iubește, că-ți este sclav și că nu vrea să fie desrobit, căci singura lui dorință este să te slujească toată viața. Cele ce-mi spui despre Ambasadorul Franței nu mă miră. D-ta nu-l cunoști... nu știi cât e de ambițios, de mlădios, de josnic, de mândru... Proectul lui de a înlătura pe *Flachey* dela negocieri pentru a-și păstra lui tot meritul, n'a izbutit decât printr'o fericită întâmplare, *printr'o împreunare de întâmplări pe care D-ta le-ai prilejuit.* Totuși, își atribuie lui cu obrăznicie toate meritele... Acum„ fericit că am plecat, mă vorbește de rău, știind că-mi vine greu să mă răsbun, deși știe, de când a primit scrisoarea domnului de *Vergennes,* că voința de a o face nu-mi lipsește... Draga mea, astfel este lumea.

Societatea silește pe cei ce vor să izbutească, de a fi falși, ascunși, hoți, și de a nu avea decât înfățișarea virtuții pentru

---

[32]) Vorbind, la 24 Decembrie, de insula Lesbos, nu se poate înțelege cum d'Antraignes datează scrisoarea din Dardanele.

[33]) *Acest Selim întovărășește pe d'Antraigues în toată călătoria sa, dar nu ne stă în putință să știm cine era.*

www.dacoromanica.ro

a putea înşela cât mai bine. Omul drept şi cinstit a fost deseori silit să trăiască cu astfel de parveniţi. D-ta caută să-i fii de folos. Foarte mult te rog de asta; nu pentru el, ci pentru ţara mea, care are intres în această afacere. Eu iubesc Franţa şi mult te rog, Domniţa mea, să ajuţi pe ambasadorul ei, chiar de ar trebui să fie nerecunoscător şi să te şi urască. Trebuie să-l ajuţi fără nădejde, cu nobleţa sufletului ce ai. Adio, frumoasa mea prietenă. Vântul se schimbă; vom pleca peste două ceasuri. Ah! draga mea, ce ar fi dacă nu ne-am mai vedea ?..."

SCRISOAREA 3-a

Alexandria, 20 Ianuarie 1779

„Niciodată, iubită prietenă, n'am avut atâtea lucruri de povestit. Totuşi curajul mă părăseşte şi-mi cade pana din mână"...

Tristeţa aceasta îi vine dela proasta impresie ce i-o face Egiptul, ţară părăsită de Dumnezeu, aproape în stare de sălbăticie. Dar e o părere trecătoare, căci d'Antraigues n'a văzut încă nimic; mai târziu va scrie cu totul altele despre această sălbatecă ţară. Deocamdată el povesteşte o sumedenie de întâmplări hazlii cu privire la sfârşitul călătoriei sale pe mare. Corabia era să se înece în Mediterană din cauza unei furtuni dintr'acele cum fireşte „nu se mai văzuse de *mult*". Pânzele umflate o plecau din babord în tribord, iar valurile treceau peste punte, de credeau cu toţii că nu mai au decât puţine clipe de trăit:

„Cadânele din harem se rugau de Mahomet, căpitanul înjura ca un drac, iar bietul meu servitor, crezând că l-a ajuns sfârşitul, cânta *miserere* şi se ruga de Iisus Christos şi de Maica Domnului, spovedindu-se lor în gura mare că s'a culcat cu fetele din casă dela ambasada Olandei şi cerând iertare de plăcerea ce le făcuse, el lor şi ele lui. Niciodată toleranţa n'a fost mai bine statornicită: Dumnezeu era chemat în ajutor pe punte, Mahomet în cabină şi Dracul la Comandă"..

www.dacoromanica.ro

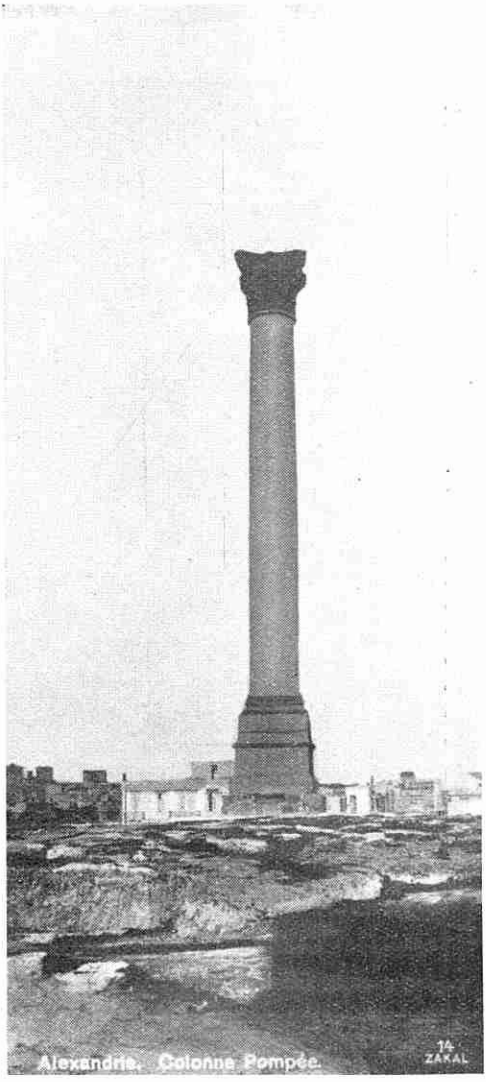

Alexandria
(*coloana lui Pompeu*)

www.dacoromanica.ro

In pustiu

www.dacoromanica.ro

SCRISOAREA 4-a

Alexandria

„Selim îmi cere să încep numaidecât această scrisoare cu răspunsul ce vrea să-l dea frumoasei *Draconi* [84]). I-a ținut răvașul în sân, lângă inimă, și mult s'a gândit ce și cum să răspundă. Insfârșit răspunsul e gata. Este scurt și energic:

„Ei bine, Draconi, îl întrebi pe Selim cum de-ți poate cere să-l iubești, dumitale care ești atât de credincioasă (dévote). Vrei să știi dece te iubește, deși îl respingi mereu. Iată răspunsul său: Te iubește fiindcă ești foarte frumoasă, foarte bună și nu-ți place păcatul".

După aceste vorbe ce rămân pentru noi neînțelese, ca și tainicul Selim care le dictează, d'Antraigues face o lungă descriere a orașului Alexandria, cum era atunci și cum o fi fost sub Ptolomei. Aflăm aici, la p. 46, următoarele foarte interesante râduri adresate Domniței:

„Îți amintești că atunci când citeam împreună pe bătrânul și iubitul nostru Plutarc, aflarăm, în viața lui Antoniu că acest vestit viteaz, învins de nenoroc, mersese să se ascundă în palatul în care trăia Cleopatra. Astăzi n'a rămas nimic din acel trecut..."

(Nu se poate înțelege de ce copistul manuscrisului, în loc de a urma șirul cronologic al scrisorilor, trece deodată, dela p. 51 la p. 61, la o scrisoare datată din Cracovia, 26 Iulie 1779, apoi, dela p. 61 la 67, la altă scrisoare datată din Viena, 10 August 1779, pentru a se întoarce dela p. 68 înainte, la acele scrise din Alexandria. Nu vom ține socoteală de această intercalare și vom urmări corespondența după cum a și fost expediată).

SCRISOAREA 5-a

Alexandria, 28 Ianuarie 1779

Urmează descrierea orașului, antic și modern. D'Antraigues făgăduește Domniței să-i vorbească, în scrisoarea ce va

[84]) Domnița Alexandrina e numită când Donconi, când Duconi și când Draconi.

www.dacoromanica.ro

urma, despre moravurile locuitorilor, despre guvern, despre religie etc., etc. Apoi (p. 74):

„Iţi voi da amănunte şi despre vizita ce vom face bietului Ismail Paşa. Am fost astă noapte să văd pe precedesorul său, care urmează să plece. Ei nu s-au văzut încă, dar şi-au făcut daruri. Srisoarea îţi va fi trimisă prin *căpitanul Geraldo*, care pleacă săptămâna viitoare, iar aceasta de faţă îţi va aduce-o *căpitanul Borandon*. Adio, scumpa mea prietenă."

SCRISOAREA 6-a

Alexandria

După o descriere a moravurilor din Alexandria, şi în deosebi ale curtezanelor, urmează la p. 78:

„Iată, Damniţă,tot ce-ţi pot spune despre moravurile şi despre guvernul Alexandrinilor".

„Printr'o ciudată întâmplare am găsit aice pe amândouă Paşele: pe *Iset*, care pleacă, şi pe *Ismail*, care a sosit pentru a-l înlocui. Acesta din urmă e foarte mâhnit că l-au scos din scumpa lui insulă Scio pentru a-l trimite cu alai în exil la Cairo. Astfel sunt şi unul şi altul supăraţi. De oarece Iset este alungat, el e foarte supraveghiat, şi până o veni un vânt prielnic pentru plecarea corabiei, cei de aici nu-i îngăduie să vadă pe nimeni. M'am hotărât deci să trimit la el pe Dragomanul meu pentru a-i spune din partea D-tale plecăciuni şi râvna ce pui pentru interesele sale. Am adăogat că străinul însărcinat cu aducerea acestor cuvinte ale D-tale, mai are pentru el şi o blană, pe care-l rogi s-o primească. El a răspuns Dragomanului meu că ar fi vrut să mă vadă chiar pe dată, de n'ar fi fost câinii din Cairo care-l păzesc; dacă aş putea aşa dar să mă duc la el la miezul nopţii, m'ar primi şi m-ar asculta cu ce mai mare plăcere..."

„La ceasul 12, îmbrăcat în ciohodar, m'am dus acolo cu Selim şi cu Dragomanul... Oamenii Paşalei mă duseră îndată în apartamentul unde locueşte şi unde mă şi aştepta împreună cu fiul său. M'am apropiat de el sărutându-i cu smerenie poala; el m'a ridicat şi m'a aşezat lângă dânsul. Dragomanul stătea în genunchi între noi, iar Selim la doi paşi în spatele meu. Iată ce mi-a spus, vorbă cu vorbă:

www.dacoromanica.ro

„Mi s-a zis, Beladie (?), că-mi aduci ştiri din Stambul. Le aştept cu nerăbdare, mai cu seamă pe acele ce vin de la Domniţa Ghica."

„I-am răspuns: Luminăţia Ta poate fi încredinţată că acelaş zău care veghiază asupra sănătăţii ei şi care o face atât de bună şi de miloasă, îi păstrează şi simţămintele de respect şi de iubire ce le are faţă de Luminăţia Ta. Ea m'a însărcinat să-Ţi dau o blană de zibelină, cu rugămintea ca Luminăţia ta să se îndure s'o îmbrace".

„Desfăşurai blana şi i-o dădui.„

„Spune scumpei mele Ghica„ zise Paşa „că-i voi purta blana pe umeri, iar pe ea în inima mea". O şi îmbrăcă pe dată, şi pe urmă îmi spuse: „După câte am auzit, trecerea ei creşte mereu. Ce a mai căpătat?" — „Nimic pentru ea, mult pentru prietenii ei„ — „Eu, care sunt prietenul ei, cu ce mă pot alege?" — „Nu îndrăsneam s'o spun Luminăţiei Tale, dar dacă-mi dă voie, o pot încredinţa că Domniţa nu încetează de a ruga pe Şah Sultana Mihrimah să facă pe Luminăţia Ta vizir. Sunt însă multe greutăţi de răsturnat până ajungi acolo." — „Ştiu. Capul Selectarului şi al meu nu pot sta în acelaş timp pe umerii lor. Facă-se voia Padişahului!" Am vorbit pe urmă de politică. Paşa mi-a spus că are cinci corăbii încărcate cu argint, şi că, având aceşti bani, aşteaptă sau viziratul sau moartea. Că în orice caz va avea sau una sau alta. După o audienţă de 25 de minute, mi-a dat o blană de hermină şi apoi am plecat. M'a însărcinat să te încredinţez de toată prietenia lui, pe care doreşte să i-o întorci, şi m'a rugat să-ţi spun că, până îi putea face mai mult, s-ar mulţumi cu paşalîcul de Bagdad."

„A doua zi am avut audienţă la Ismail, acum paşă de Cairo. Trebuia să-i dau scrisoarea ambasadorului Franţei, precum şi recomandaţia D-tale. La uşa lui erau înfipte pe o suliţă aurită cele trei cozi de cai. Am fost primit întâi de chihaia Paşalei, care mi-a dat cafea, şerbet şi mirodenii, şi apoi un ciubuc, pe care însă nu l'am primit. Au venit apoi 12 ofiţeri, îmbrăcaţi în haine aurite, ca să mă ducă în audienţă la Paşă. Odaia în care m'a primit era mică şi plină de lume. Paşa era pe divan, cu cadiul în genuchi lângă dânsul. M'am apropiat de el şi m'am închinat, vrând să-i sărut poala, dar el nu m'a lăsat

www.dacoromanica.ro

şi mi-a poruncit să mă aşez pe divan lângă el. I-am dat scrisoarea ambasadorului, pe care i-o citi, în genunchi, secretarul său. Pe urmă i-am dat-o pe-a D-tale, iar Dragomanul meu, numindu-te, l'a rugat să-i îngăduie s-o citească el însuşi. Oh! să fi văzut atunci mirarea sa! Mândria îl părăsi, şi după ce o citi de trei ori, porunci cadiului şi secretarului să plece, făcându-mi semn să mă mai apropii de el. Dragomanul se puse în genunchi între noi, şi să fi auzit atunci câte vorbe îmi spuse de prietenia ce are pentru Principesa Ghica. Nici odată n'am văzut un Turc înjosindu-se atât de mult, şi se prea vedea că nenorocitul acesta trecuse prin multe primejdii. Implora trecerea D-tale pe lângă Şah Sultana Mihrimah. Imi spunea o mie de lucruri, care nici nu aşteptam să-mi fie tălmăcite, răspunzându-i aşa într'o doară, căci vedeam prea bine că acest Ismail face dor cât un servitor de-al lui Iset Paşa, Mi-a dat cafele, şerbete, mirodenii şi o blană de hermină... ...Când am ieşit de la dâsul, am găsit iar oamenii chihaiei, care m'au dus în odaie la el. Primirea ce mi-o făcuse stăpânul său îl mai înfierbântase pe acest chihaie, care m'a silit să beau la cafele, şerbete şi vinuri, de cred că în viaţa mea n'am băut atât de mult în aşa scurtă vreme..."

Urmează iar, de la p. 82 la 100, trei scrisori datate din Chemnitz şi din Viena (August 1779), intercalate aci, deşi locul lor e aiurea.

SCRISOAREA 7-a

Din mânăstirea Sf. Macarie în deşertul Şeirahului

Conţine o descriere de călătorie în Arabia, pe cămile, în tovărăşia lui Selim, a bucătarului, un servitor, un rândaş şi călăuzele arabe. Moravurile acestora orientale, supără pe d'Antraigues. Pentru noi nimic interesant.

SCRISOAREA 8-a

Sf. Macarie

Descrierea mânăstirei şi a frumoasei sale biblioteci. Din punctul de vedere ştiinţific e cea mai interesantă scrisoare. Vorbeşte în ea despre arta de a cerceta o bibliotecă şi de a

www.dacoromanica.ro

recunoaște însmnătatea și vechimea unui manuscris. A găsit în biblioteca mânăstirei câteva exemplare foarte rare (călăuzit de altfel de dragomanul său), ca de pildă „*Hypotiposa lui Clement* din Alexandria" din vecul al VII-lea,—descoperire extrem de prețioasă — un *Diodor de Sicilia* întreg din acelaș veac, un *Herodian* dintr'al VIII-lea și un *Pausinias* „destul de frumos". D'Antraigues face Domniței un curs asupra acestor autori, desvăluindu-se un bun cărturar, și-i spune că ar fi vrut să cumpere mai multe manuscrise, dar că nu vor călugării să i le vândă. Era ispitit să le fure, însă „glasul conștiinței amarnic m'ar fi pedepsit de acest abuz al ospitalității"

SCRISOAREA 9-a

Sf. Macarie

Descrierea plimbărilor făcute prin împrejurimi (p. p. 110-112).

SCRISOAREA 10-a

Roseta pe Nil

„Am sosit dela Sf. Macarie la Alexandria bine sănătoși, dar foarte obosiți". De la Alexandria s'au dus la Rosetta având ca tovarăși de drum pe Ismail Pașa, în convoiul acestuia. „*Eram la coadă de tot, în urma dansatorilor*". In timpul călătoriei a cerut o audiență lui Ismail:

„Cortul în brocard de Persia aurit și argintat, avea înlăuntru, de jur împrepur, un divan. Pașa stătea într'un colț, între Bey și Chihaia. Dar numai el stătea cu picioarele încrucișate; ceilalți erau așezați și călcâile lor atingeau podeaua. *După ce mă închinai până la pământ, apropiindu-mă de el am îngenuchiat în fața lui. Mi-a dat mâna să i-o sărut* și m'a întrebat dacă eram obosit... M'a așezat apoi lângă el, alături de Bey, și mi'a spus: Poți, dacă vrei, să stai ca creștinii, căci nu ești obișnuit cu felul turcesc. Am fost bucuros de învoirea ce-mi dăduse, dar m'am ferit să nu-mi spânzure picioarele".... (p 113-120).

www.dacoromanica.ro

SCRISOAREA 11-a

Rosetta.

Convoiul lui d'Antraigues fiind atacat de bandiţi, Domnul conte face o plângere către Paşă în următorii termeni:

„Aceasta e cererea pe care o aduce la picioarele Luminăţiei Tale, după ce şi-a închinat fruntea în faţa Înălţimei Tale, robul şi musafirul Luminăţiei tale, domnul conte d'Antraigues, creştinul"...

Paşa porunceşte ca bandiţii să fie omorâţi, iar d'Antraigues — ca altădată Domniţa faţă de Sultană — cere iertarea lor, schimbându-li-se pedeapsa în bătaie. In timpul schingiuirei, sentimentalul conte plânge, şi împarte apoi bătuţilor bani.

Ismail Paşa nu va pleca la Cairo decât peste o lună, aşa încât d'Antraigues îl lasă la Rosetta, şi porneşte cu Selim, cu dragomanul, cu servitorii şi bucătarul său „pe o corabie mare", pe Nil, până în capitala Egiptului, (p p. 120-128).

SCRISOAREA 12-a

Cairo

„Am făcut în opt zile o călătorie care se face obişnuit în 24 de ceasuri, dar plăcerea de a vedea lucruri cu totul noui a fost încântătoare". Găseşte delta de toată frumuseţea: ...„am văzut şi ibisuri, dar ei nu mai sunt îndumnezeiţi". (p.p. 128-134).

Urmează dela p. 135 la 139, o scurtă istorie a Egiptului de la cucerirea musulmană până la sfârşitul veacului al 18-lea (p.p. 135-139).

SCRISOAREA 13-a

Cairo,1779

„Nu ştiu, scumpă Domniţă, dacă altcineva decât mine însumi îţi va aduce vreodată aceste scrisori. Un vânt contrar ţine la Alexandria toate corăbiile în port. Tot una, căci a-ţi scrie este pentru mine o plăcere pe care lipsa D-tale nu mi-a putut-o scoate. Obiceiul ce am de a mă gândi la D-ta,

www.dacoromanica.ro

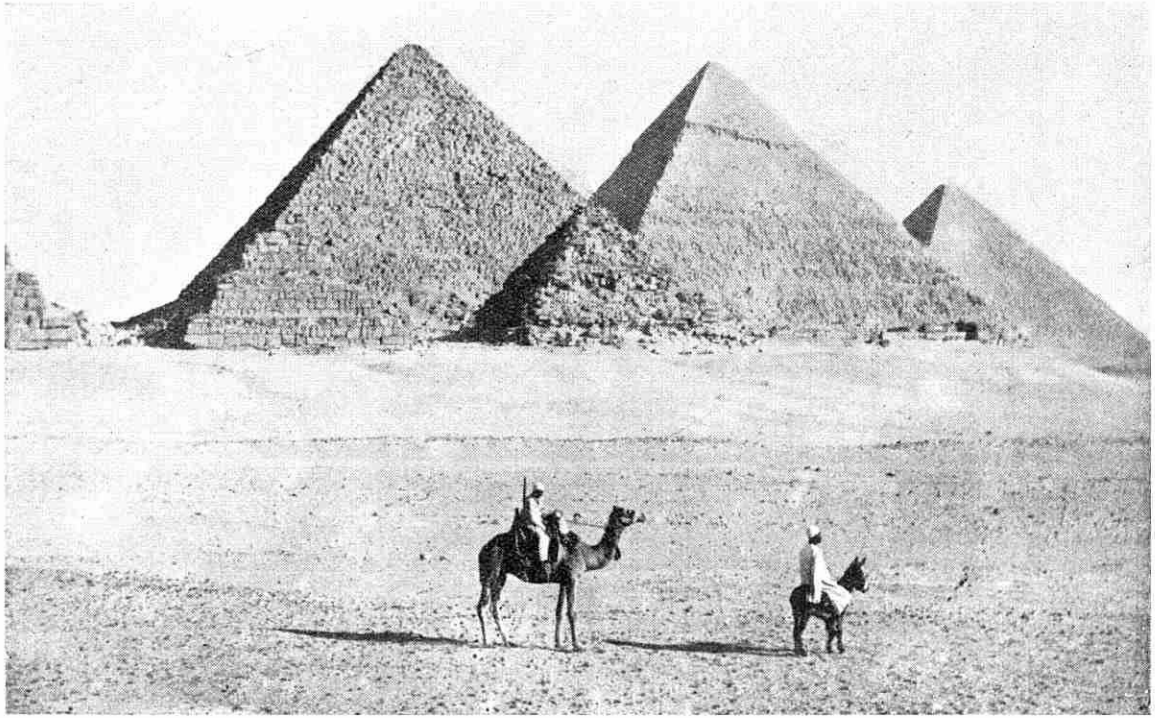

Cairo (piramidele de la Ghizeh)

www.dacoromanica.ro

Câmpie dobrogeană

www.dacoromanica.ro

ar face să nu pot îndura această despărțire, dacă nu mi-aşi legăna urâtul scriindu-ți tot se văd, plimbându-te, ca să zic aşa, pretutindeni împreună cu mine".

Urmează o interesantă descriere a oraşului Cairo (p. p. 139-145).

SCRISOAREA 14-a

Ghizeh, 1779

Descrierea piramidelor (p.p. 146-152).

SCRISOAREA 15-a

Ghizeh, 1779

Urmarea descrierei celor 3 piramide, a Sfinxului, a priveliştei deşertului, etc., etc. Sfârşeşte astfel:

„Iată o scrisoare cam lungă. Mâna mea nu mai poate lucra, dar inima îmi este lângă D-ta". (p.p. 152-166).

SCRISOAREA 16-a

Cairo, 1779

„Am fost eri la Murat Bey, unul din şefii Egiptului". Urmează o scrisoare lungă, plină de anecdote interesante (p.p. 167-178).

SCRISOAREA 17-a

Cairo, 1779

„Iți aminteşti de sigur de memoriul ducelui de Choiseul pe care ți l-am citit. Era din Martie 1777"...

Urmează descrierea Saccarei, a mormintelor de acolo, etc. (p.p. 179-191).

SCRISOAREA 18-a

Cairo, 1779

Descrierea oraşului.

„Adio, scumpă Domniță". (p.p. 191-198).

www.dacoromanica.ro

SCRISOAREA 19-a

Cairo, 1779

Călătorii prin împrejurimi. Viciile Egipţienilor. „Adio, scumpă Domniţă" (p. p. 198—208).

SCRISOAREA 20-a

Cairo, 1779

„Această scrisoare, scumpă Domniţă, deşi datată din Cairo, a fost scrisă în timpul navigaţiei pe Nil..."

Urmează descrierea Egiptului de Jos. Apoi:

„Vom ajunge la Suez. Adio, prietena mea, ne apropiem de oraşul ce locuieşti. După ce voi isprăvi această călătorie, trei săptămâni mai târziu voi fi la Terapia. Gândul acesta mă încântă şi-mi dă putere". (p. p. 208—217).

SCRISOAREA 21-a

Suez, 1779

„Scrisoarea aceasta a fost dată Părintelui *Leonci*, italian, preot la Propagandă, care merge de la Suez la Damieta şi de la Damieta la Constantinopol."

„Inainte de a vă arăta cum a fost călătoria dela Cairo până aici, îngăduiţi-mi, Prinţesă, de a avea cinstea să trimit la picioarele Sublimei Voastre Alteţe pe acel căruia îi dau această scrisoare. El vrea să şteargă praful de pe pragul uşei Voastre şi, smerit, să Vă sărute papucii".

„Nu este oare acesta felul de a scrie ce trebuie să-l aibă un supus de-al D-tale, când îţi cere să fii îngăduitoare faţă de cel ce vrea să-l protejeze?"

„Când vei vedea pe înţeleptul muritor ce-ţi va aduce această scrisoare, vei înţelege că niciodată o recomandaţie n'a fost mai fără folos. Inima ţi se va muia. Infăţişarea acestui bătrân place înainte să înceapă a vorbi, modestia lui încântă. Niciodată n'a făcut Dumnezeu un cap atât de expresiv. Nenorocile şi durerile au întipărit în privirea sa o sensibilitate încântătoare. La 71 de ani păstrează încă focul tinereţii ; focul acesta arde în sufletul său, dar rareori se arată în ochi.

www.dacoromanica.ro

Uite-te la sfântul acesta bătrân, se pare că văzându-i înfățișarea poți înțelege povestea vieții sale. Felul liniștit în care-ți istorisește nenorocirile sale, arată lămurit că el țintește la o fericire ce zace dincolo de această lume. Părintele Leonci e napolitan și este de 15 ani călugăr la Prapaganda (Fide). Povestea sa e foarte interesantă..."

E, firește, o poveste de dragoste. S'a însurat de tânăr cu o fată, pe care tatăl-său, neputând-o suferi, a otrăvit-o. Băiatul n'avea decât 27 de ani — și-a părăsit familia și s'a stabilit la Roma. Acolo, călugărindu-se, a fost trimis mai întâi la Ierusalim, unde a rămas 15 ani, și apoi la Cairo. Aici a stat 20 de ani. Prin intrigi și persecuții dușmanii săi au izbutit să-l surghiunească în Sudul Egiptului. Dar el vrea să moară la Cairo, și de aceia merge acum la Constantinopol pentru a cere protecția Sultanului. Vrea o pensie pentru a putea trăi :

„Cererea lui putea-va fi respinsă ? Vai, mi-e teamă că da. Dar m'am gândit la D-ta și i-am dat nădejde. I-am spus că trăește, în mijlocul barbarilor, în capitala împărăției, o femeie a cărei trecere e fără seamăn, frumoasă, bună și miloasă. Când o vezi te și încrezi în ea, și poți fi sigur că te va ajuta. La dânsa te trimit și nu mă îndoiesc că dorințele d-tale se vor împlini... Domniță, astfel m'am legat în numele d-tale... Omul acesta pleacă chiar acum. Abia decă mai am timp să-ți trimit această scrisoare și jurnalul călătoriei mele de la Cairo la Suez, unde n'am văzut până acum decât portul. Mă voi duce mâine la Pașa și peste patru zile voi pleca pe Marea Roșie. Iți voi scrie când mă voi întoarce dela Muntele Sinai..."

Urmează intinerariul de la Cairo la Suez. Apoi :

„Părintele Leonci, vrând numai decât să plece, mă roagă să sfârșesc această scrisoare cât mai repede. Mă închin în fața dorinții sale și termin, scumpă Domniță, recomandându-ți-l din toată inima. El va fi mai fericit decât mine; te va vedea în curând, pe când eu din potrivă mă îndepărtez... Adio, prietenă". (p. p. 218—225).

SCRISOAREA 22-a

Antinopole, în Eigptul de Sus, la 34 de leghe de Cairo, 1779

„Gata ! niciodată nu-mi vor vedea ochii frumoasa și vestita Teba ! Am fost oprit la mijloc de drum. Fructul călătoriei

www.dacoromanica.ro

mele mi-a fost răpit de niște barbari. Tocmai în clipa când ajunsesem la poarta orașului regilor, a trebuit să mă întorc și niciodată nu-l voi mai putea vedea. Plâng și url de necaz..."

D'Antraigues nu ne spune *dece* n'a putut pătrunde la Teba. Urmează doar o descriere, lungă și frumoasă, a călătorie sale pe Nil. (p. p. 225 la 241).

SCRISOAREA 23-a

Alexandria, 1779

„...Scrisoarea aceasta îți va aduce-o căpitanul Almarie. Iți spuneam dăunezi că din pricina trecerei de care mă bucur la Ismail, pașa din Cairo, nădăjduiam că voi fi bine primit și de pașa din Suez. M-am înșelat amarnic..."

D'Antraigues povestește că cerând audiență acelui pașă, fără a se gândi să-i trimită obișnuitele daruri, Turcul se înfurie, trimițându-i răspuns că nu vrea să-l primească. Dragomanul *Adamson* se întoarse a doua zi cu un frumos ceas de aur, și primi atunci de la pașă următorul răspuns :

„Câinele tău de stăpân poate veni".

Mergând deci la „audiență", d'Antraigues, după ce sărutase poala hainei și mâna Pașalei, vru să se așeze pe divan lângă el, după cum era obișnuit de la alte măriri, care aveau doar și ele trei cozi de cai în vârf de suliță. Dar Pașa din Suez se făcu roșu de mânie : „Câine de Frânc ce ești" îi spuse el „Scoală-te îndată. O pușlama din țara ta trebuie să stea în picioare în fața unui Turc".

Louis-Emmanuel-Henri-Alexandre de Launay, conte d'Antraigues, nepotul ambasadorului Franței, se sculă în picioare... dar va rămâne cu o ură împotriva Turcilor, care, cât va mai sta în împărăția lor, va crește pe zi ce trece.

Urmează câteva povestiri deosebit de interesante cu privire la moravurile turcești, precum și o foarte bună descriere a Mării Roșii și a Muntelui Sinai. Il minunează fauna și flora din acele locuri :

„Am găsit o creangă de mărgean negru, zis *litophite*... Domniță, am umplut un sac întreg cu fel de fel de scoici, pentru ca să le pui în peștera din grădina D-tale dela Terapia... Adio, scumpa, singura mea prietenă". (p. p. 242—262).

www.dacoromanica.ro

SCRISOAREA 24-a

Smyrna, 1779

„Scumpă Domniță, această scrisoare va fi cea din urmă pe care vei primi-o de la mine. Peste două săptămâni se va sfârși cu oboseala. Deși mai am de colindat încă o țară întreagă înainte de a vedea iarăși minaretele de la Terapia, totuși de cum voi pleca din Smyrna nu mă mai voi gândi decât la ziua când vom fi împreună. După ultima mea scrisoare n'am mai rămas în Alexandria decât două zile. Vântul schimbându-se m'am îmbarcat pe dată pe un (alb), dar marea fiind foarte rea, abia ieșisem din port și chinurile au început din nou...."

Corabia l-a dus prin Rodos „care nu e deloc frumos" la Stanco.

„Dacă aș vrea să mă arăt cărturar, ți-aș spune, Domniță, că Stanco a fost patria lui Hipocrat [85]), dar mi-e teamă că despretul ce ai pentru medicină să i-l arăți și creatorului ei".

Mai departe corabia îl duce la Chios, unde gustă din mastică. Vorbind despre copac, zice :

„Guma numită mastică iesă prin niște deschizături artificiale. Știu doar ce mult întrebuințezi această gumă, precum știu ce nenumărate cantități se consumă la Serai. Obișnuit acuma cu moravurile orietale, găsesc că mastica dă gurei un miros foarte plăcut. Nu-i adevărat că strică dinții, din potrivă, îi face foarte albi și întărește gingiile. Grecoaicele știu să o mestece cu mult farmec..."

Urmează o lungă descriere a orașului Chios, a insulei, a locuitorilor, a moravurilor. Pe urmă :

„In sfârșit, Domniță, a sosit și ziua mult dorită, ziua când călătoresc numai și numai pentru D-ta. Precum Turcii bogați își trimit robii în pelerinaj la Mecca, astfel m'ai trimis pe mine în țara prietenii D-tale. Am sosit în trei ceasuri de la Chios la *Mitilena*, ora foarte plăcut. Dar nimeni nu mai știe unde a fost *Lesbos*. Locul unde s'a născut *Sapho* nu mai există. Locuitorii de aici nu mai cunosc nici măcar numele ei. Toată lumea, chiar femeele, au uitat nemuritoarele sale scrieri..."

---

[85]) Hipocrat era din *Cos*. Stanco o fi numele ce dau locuitorii de azi acelei insule.

www.dacoromanica.ro

Urmează un studiu amănunțit despre *Smyrna* și despre *Efez*.

„Acum se isprăvește corespondența mea, scumpa, singura mea Domniță. Călătorul se va bucura de fructele muncii sale. Poimâine pleacă la Constantinopol". (p. p. 262—278).

***

„Relații date Domniței despre drumul meu dela Smyrna la Constantinopol". (p.p. 279 la 282).

Călătoria se face pe uscat, prin Magnesia și Brussa, un oraș care-i place deosebit de mult. Apoi prin Golovon (?) „așezat la malul mării și unde, îmbarcându-mă, am ajuns în 24 de ceasuri la Constantinopol".

***

Aci se isprăvește partea a 2-a a manuscrisului No. 1546. Urmează partea a treia, cea care conține descrierea călătoriei prin Moldova, și pe care am copiat-o aproape în întregime. Ea merge de la p. 283 până la sfârșitul manuscrisului.

www.dacoromanica.ro

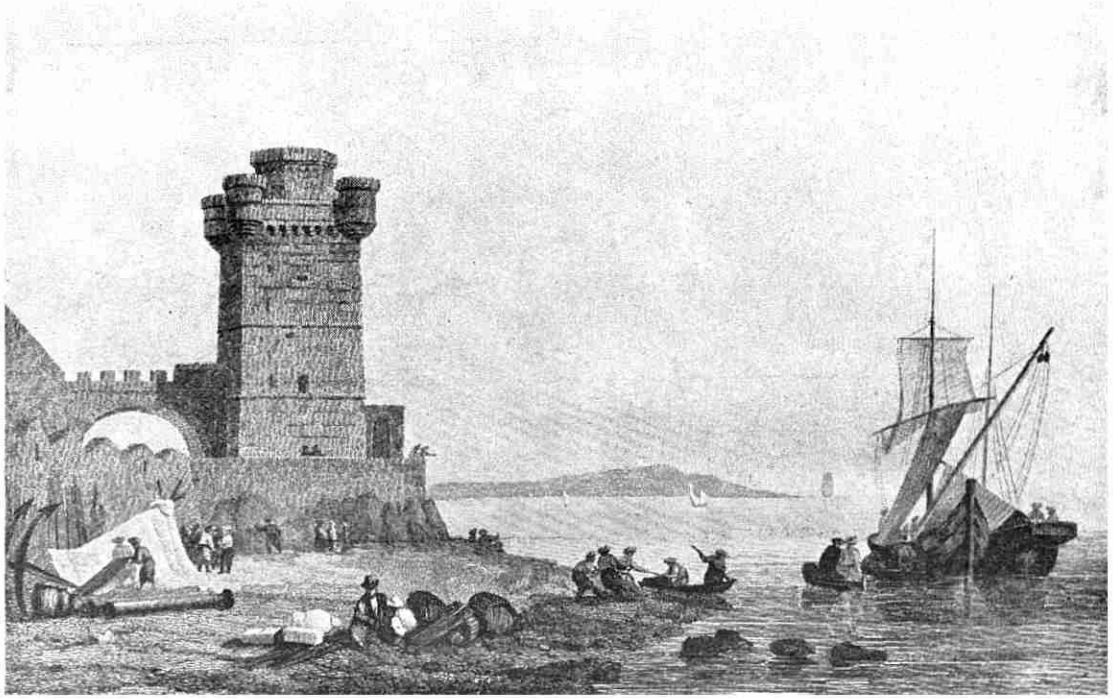

Rodos

www.dacoromanica.ro

Caravanserai (han) la Cuciuc-Cecmegè

www.dacoromanica.ro

IV

Scrisori trimise lui C. [36]) *despre călătoria dela Constantinopol la Varşovia.*

Implinindu-mi datoria, scumpe Cudeli, ascult şi de porunca Domniţei, bucurându-mă astfel de două avantagii şi unul şi altul scumpe inimii mele, anume de acel dea sta de vorbă cu D-ta şi de cel de a mă supune voinţii dragii noastre prietene.

Ţi-am făgăduit Jurnalul călătoriei noastre. Iată-l ! Dar mai întâi câteva cuvinte despre firea oamenilor ce ne întovărăşesc.

Cel d'intâi este ambasadorul Suediei, *Alsing*, care spre mai mare siguranţă, a împreunat convoiul lui cu al nostru [37]). Lumea zice de el că e un om foarte cum se cade, dar Domniţa şi eu nu suntem de această părere, şi vei vede din cele ce vor urma că dreptatea e poate din partea noastră. In tot cazul e grozav de sgârcit şi a adunat în capul lui ştiinţă multă, dar duh puţin. Pe Turci îi cunoaşte destul de bine, ceace nu e de mirat de oarece a stat la Constantinopol 12 ani. De altfel te poţi înţelege uşor cu el, căci are o fire blândă. E sfiicios, leneş, şi ră-

---

[36]) După toate aparenţele acest C. n'ar putea fi decât misteriosul Morovandgi, prietenul Domniţei Alexandrinei şi a contelui d'Antraigues. De-alungul acestor scrisori i se spune, cu o ortografie mereu schimbată: *Cudeli*, *Culeli* sau *Culili*. Cum am văzut mai sus că autorul dă, de mai multe ori, acest nume lui Morovandgi, presupusul Domn al Munteniei (vezi p.....), am crede deci că lui i sunt adresate aceste scrisori, dacă n'am găsi mai jos, la p....., că adresantul este nepot de Domn Moldovean, ceiace incurcă toate socotelile. Aceste inconsecvenţe nu pot fi desluşte. Ceiace însă este sigur, e că cuvântul Cudeli sau Culili, nu poate fi un nume, căci acesta nu există sub nici o formă nici la Turci nici la Greci. E vorba de sigur de un titlu, după cum se şi constată din textul paginei.... Or, cum *Culeli* nu poate însemna în cazul de faţă „paznic de turn" (de la culè = turn), bănuim că cuvântul acesta trebue citit: *Cudrelli*, ceiace înseamnă *puternic*, *puissant* (Barbier de Meynard, Dictionaire français-turc), şi care se întrebuinţa ca titulatură ce se dădea persoanelor sus puse.

[37]) Şi acestui ambasador autorul îi zice în toate felurile: Ahing, Asching, Asing şi Alsing. Am adoptat forma din urmă ca fiind mai în asonanţa limbelor scandinave.

www.dacoromanica.ro

mâne la cea mai mică greutate în cea mai mare încurcătură. Inima îi este cam schimbăcioasă, şi cam astfel este caracterul său. Mai avem cu noi şi pe un Olandez, numit *Schultz* [88]). E un om cum se cade, vesel, bun, fără multe principii, cu alte cuvinte un om cu care poţi trăi multă vreme prieteneşte, fără a-l iubi. Domniţa îl face haz. Mai am, chiar în trăsura mea, pe *St. Croix*, un spirit strâmt cu înalte pretenţii şi cu merite politice pe care numai el le cunoaşte. E pedant, sâcâitor, mediocru, nul, dar cu totul nul, şi totuşi se crede, şi chiar lumea îl crede, un geniu. Are mare încredere în el, dar noi nu-l putem suferi. Iată cum e convoiul nostru. Şi acum iată cum e alaiul: Mai întâi vin şase care înhămate cu câte trei cai şi întovărăşite de oamenii mihmandarului. După aceia vin (alb) cu patru servitori. Pe urmă trăsura Domniţei cu femeile ei, în care se urcă uneori şi un francez, pe care-l cunoşti, şi care te iubeşte din toată inima. Urmează careta Ambasadorului Suediei şi la urmă a noastră. La coadă de tot vine Dragomanul şi doi ieniceri".

„Astfel am plecat în ziua de 6 Mai, la amiază, din Constantinopol, cu nişte cai care nu mai fuseseră inciodată la drum. De aceia nici Domniţa n'a fost în viaţa ei mai sperioasă. Fiecare urcuş ceva mai repede însemna pentru noi o greutate de neînvins. N'am putut face un sfert de leghe în trei ceasuri. Când am ieşit din cea din urmă mahala a Constantinopolului, toţi caii Domniţei căzură jos. Duhovnicul mai ales era prăpădit. Sărind din trăsură, începu să lovească caii cu bâtul şi cu pietre, suduind mai rău ca surugiul. După un ceas de zadarnice încercări Domniţa, chemându-l la ea, îi spuse: „Doamne, părinte, nu ştii ce ciudată mi se pare această întâmplare: Ce tot te legi de Dumnezeu? D-ta, sluga lui, mai bine făceai să închiriezi nişte cai mai voinici, care să-mi poată trage trăsura" [89]). Drept răspuns, părintele, supărat bătu caii tot mai tare şi tot mai fără cruţare, dar de sculat nu-i putu scula. Insfârşit surugiul se hotărî să-i deshame, înlocuindu-i cu nişte bivoli, care ne duseră

[88]) In locul acesta autorul îl numeşte *Scaitz*, iar mai departe îl va numi *Scathz*, pentru a-i zice a treia oară *Schuz*. Bănuim deci că trebuie să-l fi chemat: Schiultz.

[89]) Textul francez, fiind rău copiat, nu se poate înţelege. Iată-l: „Bon Dieu, l'albé, ce qui vous arrive me paraît étrange. Comment votre Dieu défait aux morts? Levez-vous, marchez, et vous, son ministre, vous ne pouvez engager de chevaux rigoureux et en état de traîner mon carosse? Il faudra que je me fasse catholique pour essayer si les prières de ceux-ci valent mieux que les vôtres".

www.dacoromanica.ro

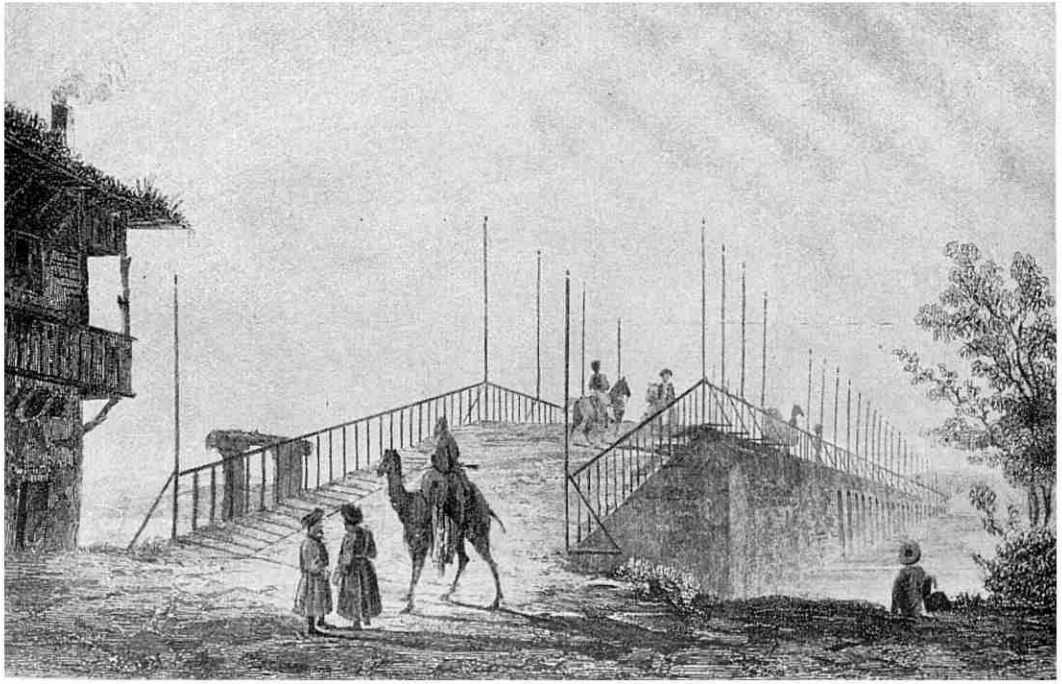

Ponte Picolo sau Cuciuc Cecmegè

www.dacoromanica.ro

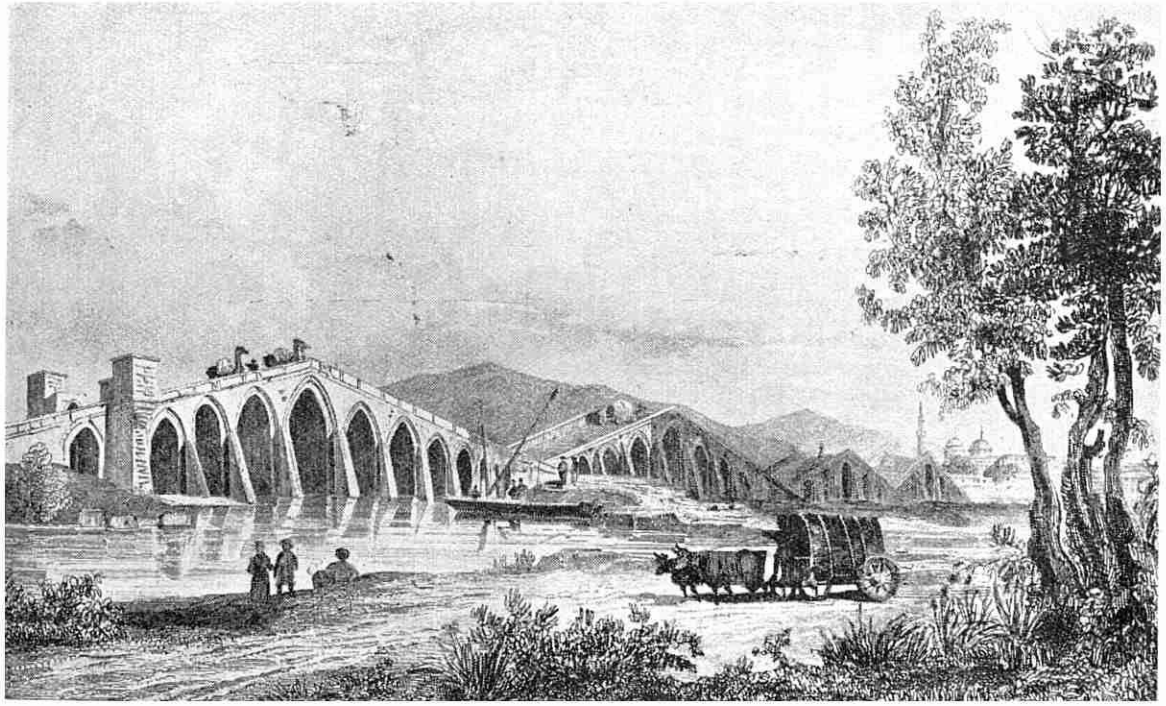

Ponte Grande sau Buiuc Cecmegè

www.dacoromanica.ro

până la *Ponte Picolo* [40]), la două lighe de capitală, Pe drum, Domniţa îmi arătă simiţimintele care o stăpâneau : vederea amantului ei n'o mângâia de pierderea prietenului. Pentru a mă face să înţeleg ce simte, îmi spuse : „Când închid ochii, nu simt decât ce-am pierdut, iar când deschid, nu văd decât ce mi-a rămas". Vezi deci, **Culili**, ce inimă are Domniţa noastră !

Despre Ponte Picolo nu-ţi voi spune nimic. Cunoşti această localitate...

A doua zi am schimbat caii şi ne-a mers mai bine. Pe un drum greu dar frumos, ne-am dus la *Ponte-Grande* [41]). Acolo am văzut un pod destul de mare, sau mai bine zis cinci poduri împreunate prin nişte masive de piatră. Bolţile sunt gotice. Podul acesta, lung de 744 de picioare, a fost făcut de Sultanul Suleiman, care a mai făcut acolo un frumos caravanserai şi o cişmea de piatră...

Până într'a 7-a zi am mers apoi mereu pe nişte drumuri foarte rele, în mijloc de câmp, dar într'o natură nespus de frumoasă... (urmează descrierea naturei. D'Antraignes doarme într'un hamac, pe care nu-l poate suferi) :

...„dar pe care-l cunoşti, *Culili*, căci ţi l-am arătat la Constantinopol. Domniţa spune că nu atât hamacul nu-mi place, cât faptul că nu dorm cu ea într'o odaie. Când ţi-am vorbit de oamenii noştri, am uitat să-l pomenesc pe bucătar, care, când nu sunt locurile pline de bandiţi, merge în fruntea convoiului. Dar de cele mai multe ori e nevoie să umble în urma trăsurilor, şi atunci mâncăm târziu şi prost. Domniţa şi cu mine nu ne uităm la asta, dar bietul Saint-Croix e cel mai nesuferit om din lume, căci domnul acesta este cel mai mâncăcios om din câţi am văzut în viaţa mea; în faţa unei fripturi e în stare să leşine.

In sfârşit, într'a şaptea zi, am ajuns la *Kirkilissè*, sau „satul celor patru zeci" [42]), fiindcă pe vremuri 40 de ostaşi de-ai lui Mahomed îl cuceriseră de la Greci. Cu o zi înainte dormiserăm la *Burgaz*. Amândouă aceste orăşele sunt ca un fel: de adăpost al Tătarilor Gherai... (amănunte despre aceşti Tătari). Oraşul Kirkilissè este foarte frumos situat. In faţa lui sunt

---

[40]) *Porte-Picolo* e numele italienesc a localităţii de lângă Constantinopol, căreia Grecii îi zic *Micro-Cecmegè*, iar Turcii *Cuciuc-Cecmegè*.

[41]) Macro-Cecmegè sau Buiuc Cecmegè.

[42]) Pe greceşte Sarenta-Ecclisie.

www.dacoromanica.ro

câmpiile pe care le-am trecut pentru a ajunge aici, iar în spate sunt munții Rodop, acoperiți cu păduri de sus până jos. Este acolo un fel de frumusețe sălbatecă, așa cum o iubesc sufletele simțitoare. „Ai crede" spunea Domnița „că locul acesta e retragerea tuturor îndrăgostiților. Eu uit aici universul; dar firește că e ușor a-l uita când mă aflu lângă cel pe care-l iubesc". — „Nu atât cât crezi", îi răspunsei eu. „Uiți că ai lăsat un prieten la Constantinopol". Ea îmi dete dreptate, ceeace dovedește că inima sa șovăia între iubitul și prietenul ei".

Am trecut apoi Balcanii, dincolo de care convioul ajunse la Kassane... [48]) „Satul acesta e înconjurat de munți înalți. Pare o ascunzătoare de hoți. Ni s'a întâmplat acolo un lucru foarte supărăcios, din pricina căruia grozav s'a înfuriat Domnița. Și anume : știi că Poarta ne-a învoit să avem două convoaie, unul al Domniței și altul al ambasadorului Suediei. Amândouă împreună au opt care și 72 de cai pentru aprovizionarea cărnei, pâinei, vinului și altele. In afară de aceasta se mai găsesc în tariful furniturilor dat de Marele Vizir atâtea lire (alb) pentru scorțișoară și altele. Mihmandarul cerea toate aceste contribuțiuni; dar Domnița credea, în urma informațiunilor pe care le luase ea însăși de la Vizir, că furniturile pe care le dădeau satele se treceau la visterie în socoteala impozitelor. Ca atare ea nu vedea în această favoare a Sultanului decât o bunăvoință, care nu putea fi în sarcina locuitorilor. Peste asta, ea mai dădea în totdeauna câte un sechin tuturor celor ce ne găzduiau. Și neavând nici nevoie de numărul cel mare de cai pe care ni-l îngăduise Poarta, diferența în bani o dădea mihmandarului, care o împărțea cu ambasadorul Suediei (!!).

Alaltăeri, în toiul nopții, veni în odaia dragomanului o ceată întreagă de femei, bocindu-se și văicărindu-se. Domnița, trezindu-se, află, îndurerată, că trecerea noastră era o nenorocire pentru oamenii aceștia. Mihmandarul, nemulțumit de câștigurile sale și sprijinindu-se pe autoritatea ce avea, cerea câte trei piaștri de fiecare casă, chipurile pentru a înlocui scorțișoara care trebuia furnizată, dar pe care oamenii aceștia nici n'o cunoșteau. Fruntașii satului fuseseră închiși și toți ceilalți locuitori fugiseră, rămânând doar numai femeile.

Domnița își trimise îndată dragomanul la mihmandar. Mă

---

[48]) Probabil Canara, turcește Cogea Tarla.

www.dacoromanica.ro

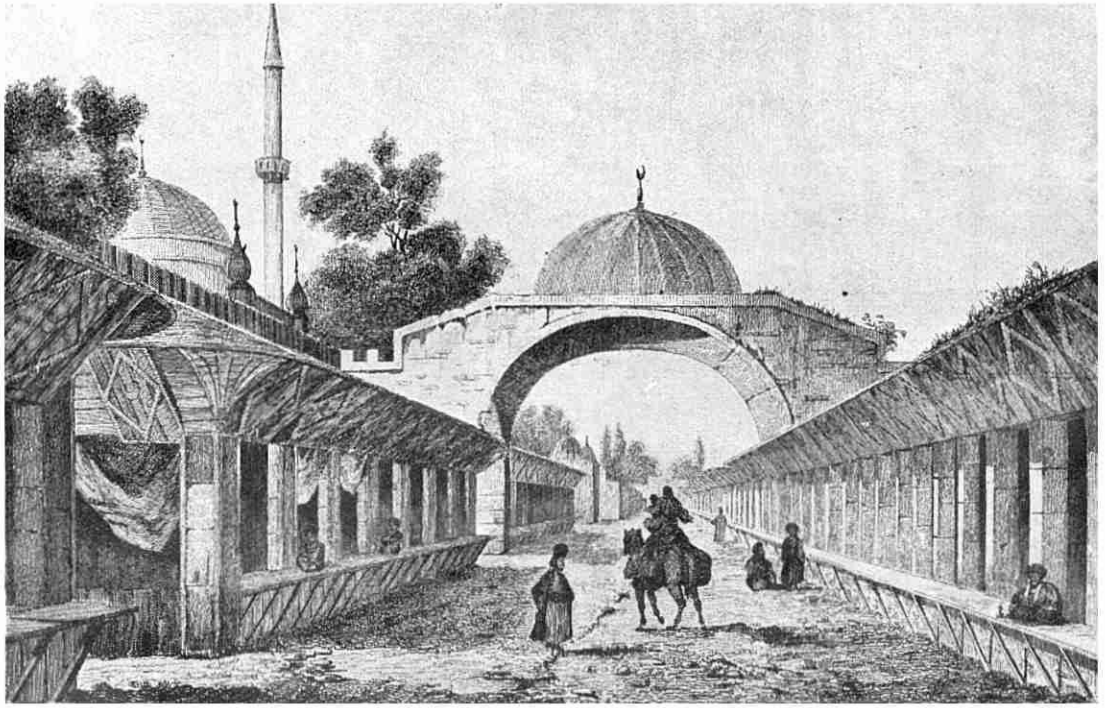

Burgas

www.dacoromanica.ro

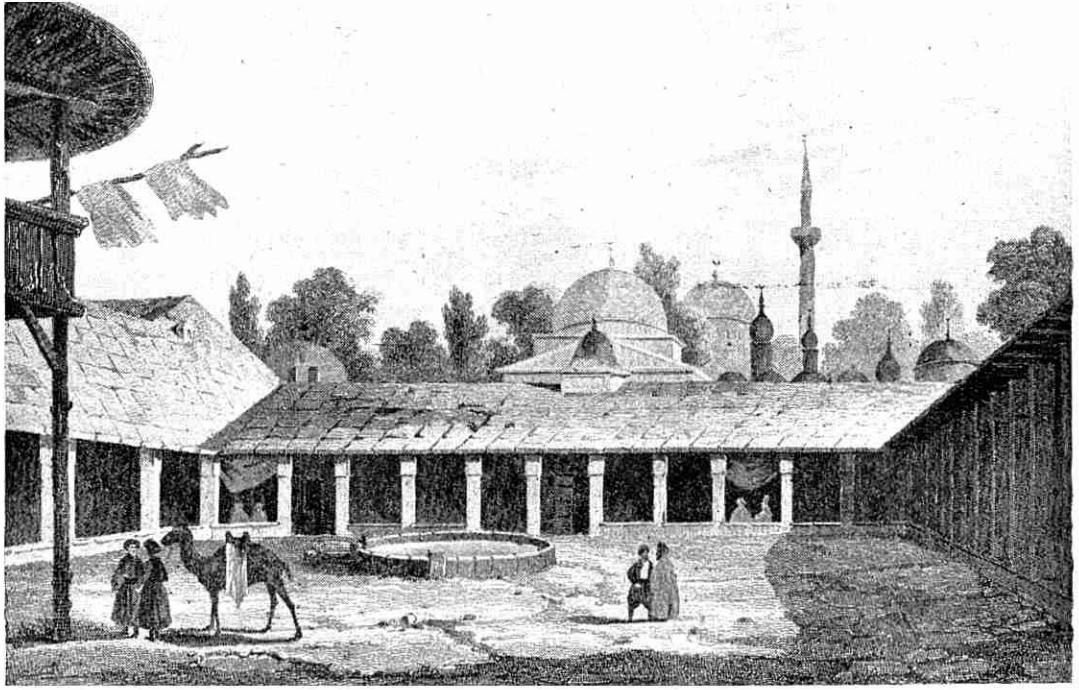

Caravanserai (han) la Burgas

www.dacoromanica.ro

dusei după el și văzui, îngrozit, pe cei patru fruntași spânzurați cu capul în jos și pe bestia acea de mihmandar poruncind să fie schingiuiți pentru a-i sili să-i plătească banii pe care-i cerea. Dragomanul tălmăcindu-i supărarea Domniței, omul acela, fără a se tulbura, porunci ca Bulgarii să fie sloboziți. Domnița veni și ea să-i vorbească și fu foarte dârză cu dânsul. Dar el îi răspunse că împlinește doar poruncile vizirului, iar a doua zi începu din nou să umble prin sat, punând mâna pe femei, smulgându-le salbele de la gât și brățarele de argint de la mână, singurele podoabe ce poartă aceste nenorocite. Le lovea și le bătea și din toate părțile se auzeau numai vaete și țipete. Era o priveliște îngrozitoare. Pentru a îndrepta, pe cât se poate, aceste samavolnicii, Domnița trimise bani acestor femei, cam la vre'o 200 de piaștri.

Mihmandarul făcându-se din ce în ce mai obraznic, Domnița îi spuse că va trimite un om la Stambul cu o scrisoare către Vizir și alta către Azema Șah Sultană pentru a-i cere capul. Să fi văzut atunci pe omul nostru înmărmurit. De Vizir, ușor de mituit, nu-i era frică, dar îl speria Sultana. Pe dată se îmblânzi, făgăduind să se poarte mai omenește, dar ce se poate nădăjdui de la un calău a cărui fericire atârnă de nenorocirea altora. Domnița a hotărît să trimită chiar mâine o scrisoare Sultanei.

...Sosirăm la Saki...

Isprăvesc această lungă scrisoare rugându-te să crezi în prietenia mea cea mai sinceră. Domnița îți scrie și ea. Adio, dragul meu, adio.

P. S. Uitasem să-ți spun că Domnița îți trimite o lădiță cu vase de pământ, aurite, făcute la Burgaz. Ele seamănă, prin cloarea și finețea lor, cu vasele de pământ roș care ne vin din China, dar sunt mai greoi lucrate și sunt aurite, ceeace nu-mi place. Incă odată adio, prietene. Nu mă pot îndura să sfârșesc această scrisoare; mă doare să nu-ți mai scriu, precum m'a durut să mă despart de D-ta. E singura noastră mângâiere. Să ne acățăm de ea, prietene, și să nu-ți fie frică de plictiseală sau de saturație.

www.dacoromanica.ro

Aydos, 19 Mai 1779
la poalele muntelui Balcan sau Hemus.

„Pentru a ne pregăti la greutăţile ce urma să le întâmpinăm, am recitit pe Tit-Liviu, acolo unde vorbeşte el de oboselile pe care le-a îndurat Filip, regele Macedoniei, cu mica sa oaste. (Urmează descrierea din Tit-Liviu).

„Mă întorc la călătoria mea. La 17 Mai am plecat din Saki... Ni s'a întâmplat în urmă, aici, un accident îngrozitor. A doua zi după ce am plecat din Carabunar, mihmandarul a început din nou cu toate cruzimile sale. Am hotărît atunci să trimitem pe Dumitru la Constantinopol. Pleacă mâine cu poşta, luând cu el firmanul de drum, care ni se dăduse în caz când am vrea să trimitem pe cineva înapoi în capitală.

Iată accidentul pricinuit aseară, când am sosit la Aydos, de această bestie, de acest nemernic :

Locuitorii înconjurau trăsurile noastre... Venise şi o mulţime de fete, pe două rânduri, care ne aruncau, din dreapta şi din stânga, dopseală pe care o luau din nişte coşuri ce aveau în mână — simbolul bucuriei şi fericirei pe care ni le urau ele. Domniţa, pentru a mai petrece, se apucă să le arunce câteva parale şi piaştri, ceiace făcu să tot crească numărul mulţimei, până ajunse atât de mare încât începusem a înainta foarte anevoie... Plictisit de această întârziere, mihmandarul se apucă să croiască aceste femei cu biciul. Una din ele, speriată, se aruncă înspre uşa rădvanului şi, căzând jos, o roată trecu peste trupul ei, omorând-o pe loc.

Ce crezi d-ta c'a făcut bestia aceasta ?

— „Nu e nimic, zise el, e o pildă dată acestei gloate de nemernici".

Domniţa leşină.

Ajunşi în sat, ea trimise după bărbatul acelei nenorocite. Era un biet bătrân de 60 de ani, care, aruncându-se la picioarele ei, îi ceru iertare.

— „Doamne Dumnezeule" spuse Domniţa, izbucnind în plânsete „Ce-am păcătuit eu pentru a fi astfel chinuită ? Să văd pe bărbatul celei pe care am strivit-o, în genunchi în faţa mea cerându-mi îndurare, pe când ar trebui să-i cer eu lui iertare şi îndurare"....

Bătrânul, în desperarea lui şi de frica celei ce l-ar putea

www.dacoromanica.ro

omorî şi pe el, îi spuse că nevastă-sa fusese nesuferită şi rea. I se dete 200 de sechini şi el plecă blagoslovind pe dăruitoarea Domniţă, care se mai linişti.

....Domniţa trimise răspuns mihmandarului să nu se mai arate niciodată în faţa ei. Omul acesta veni atunci la mine pentru a cere iertare, dar l-am gonit din odaia mea. Se duse atunci la dragoman. Acesta îi spuse că Domniţa, sătulă de samavolniciile sale, voia s-o sfârşească cu el şi să se răzbune, că ea dorea să fie înconjurată de oameni, nu de animale sălbatece. Ca atare Domniţa a şi trimis pe Dumitru la Stambul cu o scrisoare către Vizir şi cu alta către Azema Şah Sultană.

Iţi trimit, din porunca ei, copiile, sau mai bine zis originalele acestor scrisori, deoarece, după cum ştii, Domniţa vorbeşte mai bine franţuzeşte decât greceşti, limba părinţilor ei. Dragomanul le-a tradus pe turceşte:

„Inaltule, Vestitule, Îndurătorule, Fericitule Celibi Mehemed Paşa, Intâiul Vizir al Inaltei Porţi.

„Sofia Draconi Ghika, Principesă moldoveancă, roaba D-tale, îţi trimite această smerită scrisoare, punând-o la picioarele Înălţimei Tale". [44])

„Când am cerut Înălţimei Tale (Vizirului) ca să-mi dea Luminăţia Sa (Sultanul) un convoi şi un alai sub comanda unui mihmandar pentru a mă duce dincolo de raialele otto-mane, şi aceasta în urma Hatişerifului cu care a binevoit să mă miluiască Luminăţia Sa învoindu-mă să merg în Polonia, am crezut că ceream o îngăduinţă, un bine pe care un stăpân îl face roabei sale, şi am tălmăcit Înălţimei Tale părerile mele în această privinţă, pe care mi le-a încuviinţat. Astfel deci judecasem bine potrivit legei, care nu e alta decât voinţa Înălţimei Tale, iar nu după întâmplările mele de acum, când obiceiul abuzului dovedeşte că legea se calcă şi se despreţueşte".

„Mihmandarul pe care Înălţimea Ta mi l-a dat este cel mai rău dintre oameni, care n'ar trebui să mai respire nici o clipă în faţa Înălţimei Tale — pe a cărui dreptate o cunoaşte — când va şti că te-am înştiinţat despre nelegiuirile sale, pe care le face de tot felul, fără milă, fără remuşcare şi fără încetare. Despoaie şi omoară pe nenorociţi în aşa fel, în cât

44) Iat-o pe Domniţa Alexandrina zicându-şi ea însăşi *Sofia*, la care mai adaogă numele sau titlul de *Draconi*, pe care nu-l putem înţelege.

www.dacoromanica.ro

călătoria noastră face Impărăției mai mult rău decât năvălirile necredincioșilor. Trimit, împreună cu această scrisoare, și un izvod în care înșir toate nelegiuirile acestui mihmandar".

„Prea înălțate Vizire, nu mai pot călători cu acest om. Respectul, adânca mea supunere la sfintele porunci ale Sultanului, mă îndeamnă să denunț pe acest criminal Tribunalului Vostru, pentru ca să-și capete pedeapsa nelegiuirilor sale, iar sângele său să răzbune pe cei pe care i-a nenorocit".

Mă închin la picioarele Inaltului, Vestitului, Indurătorului, Fericitului Celibi Mehmed Pașa, Marele Vizir al Porții Fericirei, Fie-i sfârșitul luminat".

Iată acum scrisoarea trimisă Șah Sultanei. Știi că această principesă a poroncit prietenii noastre că dacă va găsi vre-un prilej, să-i scrie. I-a spus că o scutește de protocolul lung și amănunțit cu care se încep scrisorile ce se trimit femeilor de rangul ei.

„Printre Suverane, printre puternicele făclii ale frumu-„seței, podoabă iubită a Inaltei Familie a Inaltului Impărat, „stăpânul meu,

„Sofia Alexandrina Ghica, Domniță din Moldova, pe care ai ales-o printre roabele D-tale, la picioare ți se închină.

„Ibrahim Han Oglu din Salonic, mihmandarul ales de neînvinsul Vizir întru împlinirea sfintelor porunci ale Stăpânului nostru, a supărat pe roaba D-tale. Fără respect față de protecția cu care știe că mă cinstești, el a îndrăznit să mă insulte neascultând poruncile mele.

„Scriu Vizirului pentru a cere pedepsirea crimelor sale. Indură-mă cu un înalt semn al mânei D-tale pentru ca în inima mea să intre pacea din nou.

„Mă închin la picioarele înaltei frumuseți a Suveranei Azema Șah Sultană".

De cum, dragul meu, mai rămâne să-ți vorbesc despre Bulgari.... [45])

...Domnița și cu mine eram călări, cutreierând această singurătate sălbatecă și încântătoare. Cântecul privighetoarei, cum și al altor păsări, ne amintea zile din cele mai frumoase. Mult am fi vrut să ne pierdem prin pădure... dar nu se putea,

[45]) Dar nu va vorbi de ei decât în altă scrisoare. Aci urmează o descriere amănunțită a naturei: munți, văi, copaci, verdeață, pârâuri. D'Antrages se arată a fi fost un sentimental.

www.dacoromanica.ro

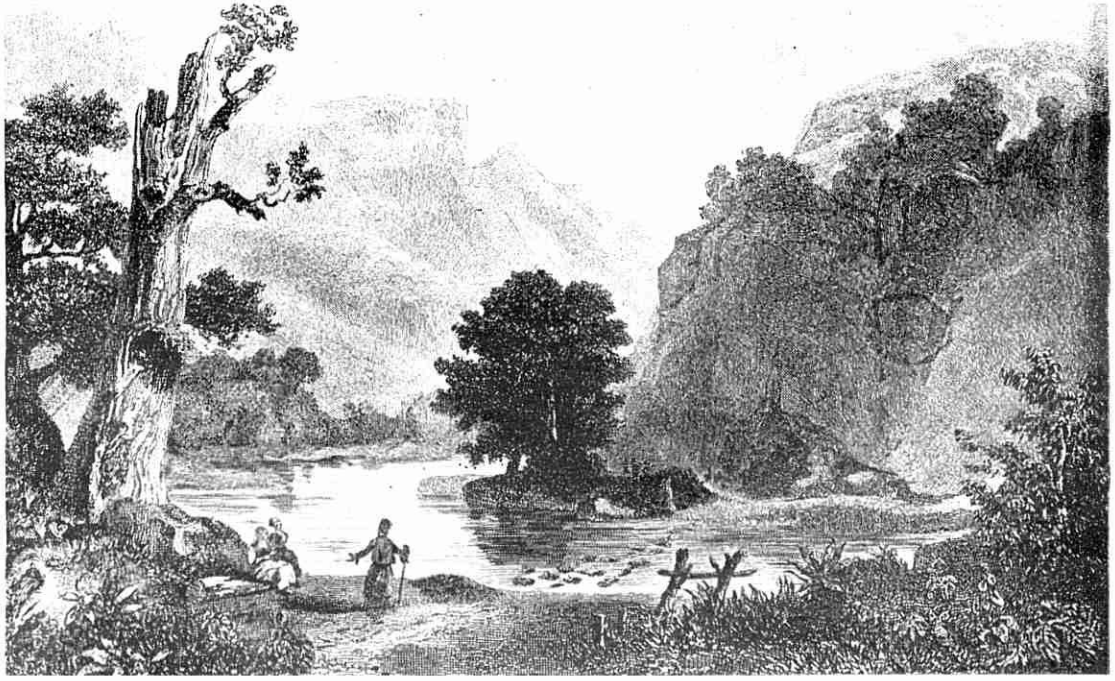

Balcanii

www.dacoromanica.ro

Balcanii

www.dacoromanica.ro

căci erau codrii plini de hoţi şi nu-i era nimănui îngăduit să se îndepărteze prea mult de trăsuri. Şi în adevăr că am şi zărit de departe o ceată întreagă tupilată după un dâmb, care văzându-ne atât de numeroşi o luă la goană. Domniţa scoase o panglică de la rochie şi atârnând-o de craca unui copoc, spuse : „Fac un dar zânelor din aceste locuri"...

Nu-ţi vorbesc niciodată de tovarăşii mei. Bucătarul meu îi cunoaşte mai bine decât mine. Ambasadorul Suediei ne învaţă uneori lucruri despre această ţară, pe care nu le ştim. Olandezul bea, fumează, doarme şi caută fete. St. Croix vorbeşte mult şi rău. După masă Domniţa se retrage cu Doctorul, cu preotul, cu mine şi cu ambasadorul, şi petrecem împreună „în societate", dar de obicei tot Domniţa e cea care vorbeşte mai mult şi mai fermecător. La ora 7 ambasadorul şi ceilalţi se duc la culcare ,iar noi mai vorbim până la zece. Ceasurile aceste sunt ale dragostei şi ale prieteniei, sunt ale mele şi ale lui Culili.

Codilitra,[46] *la 18 ceasuri de muntele Hemus, 24 Mai 1779.*

In sfârşit, dragă prietene, am trecut aceşti munţi îngrozitori care, orcât înspăimântă pe călători, nu sunt mai greu de trecut decât acei din Franţa. Deşi nevoioase, drumurile erau bune, şi trăsurile nu s'au rupt...

(Urmează o lungă descriere a naturei, care, ca de obicei, îl încântă pe d'Antraigues. Pentru a putea vedea mai bine încântătoarele privelişti ce i se desfăşurau dinaintea ochilor, drumul îl face, o zi întreagă, călare, şi a doua zi încă şase ceasuri, până ajunge la *Pravadi* „unde am poposit".)

„...Locuitorii Balcanilor sunt aproape toţi briganzi. Am întâlnit pe alocurea oameni care, văzându-ne venind, ţipau şi băteau din tobe pentru a înştiinţa pe tovarăşii lor că convoiul nostru fiind prea mare şi pus sub paza Sultanului, el nu poate fi atacat. Astfel s'a întâmplat că n'am întâlnit nici un hoţ. Adio, prietene".

[46]) Nu putem identifica această localitate.

www.dacoromanica.ro

Ghiola în Basarabia[47]*) la 12 leghe de Dunăre, 30 Mai 1779.*

Insfârşit (?) dragă prietene, tot amânând răvaşul în care voiam să-ţi vorbesc despre moravurile Bulgarilor, am părăsit Bulgaria fără a-ţi vorbi de ele. Acum iată-ne în Basarabia (recte Dobrogea). Iţi vor vorbi deci de ţara pe care am părăsit-o ; poate vom folosi şi unul din altul, căci sunt acum mai documentat....

(Urmează o descriere lungă şi interesantă a Bulgariei şi a locuitorilor ei, *mari* mâncători, de „gargute" (*iaurt*). Femeile sunt îndeobşte cu minte, bărbaţii credincioşi, superstiţioşi hoţi, dar cinstiţi). Autorul ne asigură că „bărbaţii aceia trăiesc mai mult din hoţii la drumul mare, dar cum se întorc în sat pe la casele lor, se fac oamenii cei mai de treabă şi cred că şi-ar pierde cinstea dacă ar fura cel mai neînsemnat lucru. In schimb te pradă în codru fără a sta mult la gânduri, căci aceasta dovedeşte vitejie, zic ei, de oarece sunt expuşi de a fi omorîţi de către acei pe care-i atacă sau de către oamenii paşalei care urmăresc pe bandiţi — pe când a fura în casa ta pe un om care se încrede în tine, înseamnă o laşitate... (urmează încă o lungă disertaţie cu privire la Bulgari, deosebit de interesantă şi de frumos scrisă).

Isprăvind acest răvaş, să-ţi mai spun că la Cavac Conutri [48]) am părăsit drumul obişnuit, apropiindu-ne de Marea Neagră. Inainte de a ajunge acolo trecuserăm pe la *Bakorric* [49]), cuibul tuturor briganzilor din Bulgaria. Am văzut la două leghe depărtare de acolo un câmp de bătălie acoperit încă cu oseminte omeneşti de ale Turcilor şi (indescifrabil). Insfârşit dela *Caragues* ne-am întors iar şi am sosit ieri la *Kutandgi* [50]) pe malul Mării Negre. E un oraş sărac, cu un mic port la mare, dar nu ne-am oprit acolo, ci ne-am dus să ne culcăm la

---

[47]) Autorul îl zice odată *Gieuler* şi altădată *Juiresles*. Nu putem identifica nici această localitate, care în tot cazul trebuie aşezată în Dobrogea, nu în Basarabia. O fi fost o localitate cu nume turcesc: Ghiol = lac.

[48]) La p. 410 din manuscris, autorul ne dă tot itinerarul drumului său, pe zile şi leghe, pe care-l vom arăta mai jos. Numirile din text nu corespund în totul cu acele din itinerar. *Covac Conutri* e trecut acolo *Cargues Konnoutchi*.

[49]) Probabil Bazargic.

[50]) Constanţa.

www.dacoromanica.ro

Anadolkioi, un biet sat pustiit de Ruşi. Am fost nevoiţi să punem paturile în grajduri, fericiţi fiind de a fi găsit unele din ele destul de încăpătoare pentru a putea găzdui pe toată lumea. A doua zi, adecă ieri, am plecat de acolo, sosind aici după 9 ceasuri de mers pe nişte drumuri îngrozitoare. Toată ţara e acoperită cu tufişuri.

La mijlocul drumului am văzut o privelişte plăcută lângă un sat numit *Mammay* [51]). Satul acesta este aşezat la malul unui lac de apă dulce, despărţit de mare printr'o limbă de nisip, care de departe pare a fi un dig. Lacul e întins ca de-o leghe, şi de pe malul lui se vede marea. In mijlocul lacului este o insulă, acoperită cu o pădure. Marea se vede de pretutindeni, iar lacul acela e încântător, fiindcă în toată ţara aceia nu se vede nici un copac [52]). Spun locuitorii de acolo că un împărat grec îşi făcuseră în insula aceia o casă de ţară, dar eu sunt sigur de contrarul [53]). Locuitorii din sat' au o mare veneraţie pentru păduricea aceia, şi deşi nu au lemne, n'ar îndrăzni să tae din ea nici un copac. Ne-am dus în insulă cu corabia [54]) şi am prânzit acolo. E în adevăr una din privelişte cele mai pitoreşti din câte am văzut.

Ne-am întors pe urmă la gazda noastră şi am rămas acolo toată ziua. Satul e trist şi sărac; e locuit de Moldoveni, ale căror case sunt ciudate.

Adio, prietene, Domniţa te sărută şi eu la fel, din toată inima. Iţi vom scrie din Galaţi.

Galaţi în Moldova, pe Dunăre.
3 Iunie 1779.

Am pus o nouă stavilă între noi, prietene, căci iată-ne la 120 de leghe unul de altul şi Dunărea ne desparte. Deşi mă apropii mereu de vatra mea, simt că fiecare clipă mă desparte tot mai mult de D-ta.

---

[51]) Mamaia.

[52]) Adecă: fiindcă în Dobrogea nu se văd copaci, pădurea din insula din lacul Mamaia face că acea privelişte să fie încântătoare.

[53]) Care ar fi *contrarul* acela? Că împăratul grec îşi făcusă în casa lui dela ţară o insulă? Sau că insula îşi făcuse un împărat grec în casa dela ţară? Vorba ceia: „Te chiamă Ion?" — „Din contra, Vasile".

[54]) Probabil cu luntrea.

www.dacoromanica.ro

Am sosit aici bolnav. Ciudaţii oameni care ne-au fost trimişi de Domnul Moldovei [55]) pentru a ne primi în ţara lui m'au învestit, dar nu m'au însănătoşit. Nu, prietene, nu-ţi pot ascunde cât de caraghioasă a fost primirea noastră aici. *Deşi este nepot de fiu al unui domn moldovean* [56]), iartă-mă, dar oamenii aceştia au vrut desigur să mă înveselească cu o intrare bufonă ca aceea a lui Don Quichotte. S'a cerut însă dela noi să fim gravi în timpul ceremoniei, ceiace dovedeşte că Vodă voia să ne facă o deosebită cinste. Dar când am rămas cu totul singuri, noaptea la douăspreze, am râs atunci în voie.

Am plecat de la Măcin ieri, la 6 dimineaţa, pentru a ne duce la malul Dunării. Cu o zi înainte venise mihmandarul Domnului Moldovei ca să ne ureze bun sosit, şi apoi plecase iar ca să pregătească primirea. Când am ajuns la malul Dunării am văzut de cealaltă parte nişte corturi, o mulţime de cai şi steaguri, dar toate aceste cam şterse din pricina depărtării şi a ceţei. Am fost nevoiţi să ne îmbrăcăm afară. Domniţa a rămas cu blana pe ea, dar eu, care venisem călare, a trebuit să mă desbrac şi să mă pudrez. Mi-era grozav de ciudă. Tremuram de frig. M'am silit să-mi scot şi cizmele, şi deşi era un noroi de-un cot, mi-am pus pantofi şi ciorapi. Ambasadorul spunea că pentru o atare primire trebuie o îmbrăcăminte ministerială. S'o vezi pe a lui. Iţi aminteşti faţa lui slabă şi neagră — ei bine, dragă, purta o haină de aceiaşi culoare, ca aluna, cu un nasture de argint, o vestă şi un pantalon scurt de mătase albă, peruca netedă ca o oglindă şi deasupra o pălărie cu pene. Cred că în viaţa mea n'am râs atâta ca atunci, când l-am văzut dus în braţe de servitorul său până la trăsură, căci se îmbrăcase în câmp şi dacă s'ar fi dus pe jos s'ar fi murdărit până la genunchi. Ca atare am rugat pe Domniţă, dacă s'ar supăra cumva cineva de simplicittea îmbrăcămintei mele, să spue că sunt bucătarul ei.

Când am fost cu toţii gata, am trecut cu bacul de cealaltă parte şi cum am sosit la mal am vrut să coborîm pe uscat. Dar nu ni s'a dat voie. Doi oameni îmbrăcaţi ca nişte ciauşi,

---

[55]) *Constantin Moruzi.*

[56]) Am arătat mai sus că adresantul scrisorilor, acest Culili care e probabil *Cudretli(puternicul)* nu poate fi identificat, deoarece dacă ar fi fost misteriosul *Morovandgi*, apoi acesta fusese, după spusele autorului, Domn al Munteniei. Nepotul de fiu al Domnului Moldovei, nu putem şti cine era, dar se poate să fi fost un personagiu fictiv.

www.dacoromanica.ro

ţinând în mână câte un baston de argint cu o bardă în capăt, ne împinseră din nou pe bac. A trebuit să aşteptăm pe Ispravnicul Galaţilor, care sosi mai în urmă călare dintr'unul din corturile sale pentru a ne primi. El se închina în faţa Domniţei şi a Ambasadorului, şi am fost nevoiţi să înghiţim cuvântarea lui. Abia după aceia ne-am coborît din bac, şi pe dată veniră 20 de derbedei călări, înşirându-se în dreapta şi în stânga noastră. Ni s'au dat şi nouă cai pentru a merge până la corturi, care erau la 20 de paşi de debarcader. Unul din cai, care mergea la trap lângă ambasador, îl stropi cu noroi din cap până în picioare. Să fi văzut supărarea lui, furia cu care se uita la neîndemânatecul călăreţ, şi durerea sa când se uita la hainele lui.

Ne urcarăm deci cu toţii călări — numai Domniţa era purtată în scaun — pentru a merge până la corturi, unde urma să aşteptăm trăsurile ce trebuiau să ne ducă la Galaţi, care era cam la un sfert de ceas de locul unde ne aflam. Caii ce călăream n'avea decât pielea pe ciolane. Hamurile lor erau vrednice de ei. Din nefericire unul dintr'înşii era cu năravi. Tocmai pe acela îl încălecă grosul Olandez *Schutz*. Dar, cum fu în şea calul se ridică în două picioare. Nechezea şi svârlea într'una. Deşi căpitan de cavalerie, Olandezul nostru e un călăreţ prost. Apucă calul de coamă, se ţinea de şea, dar degeaba, calul svârlea mereu. Pălăria îi căzu într'o parte, sabia în alta. Vorba era acum, dacă se va ţine până la urmă călare sau dacă va cădea jos. Soarta fu hotărâtă de unul din călăreţii alaiului.

Pentru a se arăta binevoitor, împunse calul cu suliţa. Aceasta firește, începu să sară şi mai tare. *Scatz* [61]), smuncit din şea, căzu jos cu faţa în glod, dar se sculă repede în picioare şi, furios, începu să lovească cu bastonul pe bietul Moldovean care-i împusese calul. Acuma închipuiţi şi D-ta, dacă poţi, toată harmalaia asta: Olandezul furios, plin de glod, arătând ca un drac, blestemând, bătând pe unul din călăreţii noştri, care se apără, şi toată lumea încercând să-i despartă. Se duse în sfârşit pe jos într'un cort, pentru a-şi schimba hainele. Astfel se făcu pace şi sosirăm la cortul Domniţei şi al Ambasadorului.

Acolo ne-am coborît, am intrat, şi ni s'a dat cafea şi şer-

[61]) Am arătat că autorul scrie numele acstui Olandez, ca şi pe al Suedezului, în fel de fel de chipuri.

www.dacoromanica.ro

bet. In timpul acesta, pe când se înşirau ostaşii, caii fură înhămaţi la trăsuri. Ne-am urcat în sfârşit în cele două rădvane urâte, soioase, rupte, pe care ni le trimisese Domnul Moldovei. Alaiul fu rânduit în felul următor :

Mai întâi comandantul Turcilor cu 30 de oameni pe jos, cu bastoane în mână ; pe urmă vreo 60 de călăreţi de tot felul cu 6 steaguri, din care unul avea în mână un pistol, altul o ţeavă de puşcă fără pat, al treilea o furcă, şi aşa mai departe. Pe urmă veneau carele noastre, călăreţii noştri şi apoi o haraba cu un mihmandar turc şi unul grec, care fumau amândoi de părea trăsura lor un fel de cuptor. Urmau în sfârşit rădvanele, cu Domniţa şi Ambasadorul într'unul şi noi toţi ceilalţi în cellalt, râzând ca nişte nebuni.

Astfel sosirăm la Galaţi, unde am fost duşi într'o casă în care am fost ţinuţi până în seară. In sfârşit, azi dimineaţă abia am început iar viaţa noastră obişnuită, iar mâine ne punem iar la drum spre a merge la Colchim [58]).

Acuma, prietene, să-ţi arăt cum am călătorit până aici, să-ţi povestesc ce s'a întâmplat la *Hassanlar* şi cum ne-am certat împreună Ambasadorul, Domniţa şi eu.

La 31 Mai am plecat de la Gherler cu gândul să mergem numai 6 leghe şi să poposim apoi noaptea acolo. Drumurile care duceau în satul acela [59]) semănau cu cele pe care le cutreerasem pe la Provadia: nişte câmpii părăginite. Se vedea totuşi că ne apropiem de Dunărea, întrucât locurile se făceau mai dieluroase. Se văd chiar în depărtare nişte munţi înalţi [60]).

(In timpul mersului ei hotărîră să schimbe drumul şi să se ducă la *Hasanlar* [61]), unde să rămâie peste noapte. Ajungând în munţi se urcară pe culmea unuia din ei, de unde li se înfăţişă o privelişte din cele mai frumoase : munţi, văi, vâlcele şi a. m. d..., iar la stânga) :

O câmpie foarte întinsă, străbătută de Dunărea care o taie în cotituri şerpuitoare. Nu se văd nici copaci nici sate ; singura frumuseţă a acestei câmpii este Dunărea. Priveliştea aceasta m'a impresionat. Ea împreunează două farmece : o vedere asupra munţilor împăduriţi şi alta asupra unei întinse câmpii străbătută în cursu-i mândru şi majestos de un flu-

---

[58]) Hotin.
[59]) Autorul nu-l numeşte.
[60]) Munţii Dobrogiei.
[61]) Autoru îi zic mai jos: Satul lui Hassan.

www.dacoromanica.ro

viu de toată frumusețea. Cred că un pictor ar avea prilejul să facă un tablou minunat.

Drumul mai departe n'are nimic deosebit. Dupăce te cobori de pe munte găsești în mijlocul unei văi satul lui Hassan. Aici am poposit, în cinci grajduri, căci atât am găsit. Bucătarul a trebuit să gătească afară, și cum ploua, fripturile fură stropite cu apă din cer. In seara aceia am luat cu toții cina la Ambasador, bucătarul meu lucrând pentru el. Dar mâncarăm toți rău, ceiace mie, ca și Domniței de altfel, ni era tot una. Insă ceilalți tovarăși se tânguiau mereu de sgârcenia Ministrului.

Domnița, care râsese toată seara, venise foarte veselă la masa Ambasadorului. Mâncărurile acele cam pe sponci întristau pe unii și înveseleau pe alții, Domnița și eu fiind printre cei veseli. In sfârșit ne așezarăm la masă, dar ce să zic, murirăm de foame. Domnița, sburdalnică cum e, începu să cârâie pe Excelența Sa. Bietul om își chemă servitorul și-i spuse: „Dar adă odată pateul de iepure". Trebuie să-ți spun că pateul acesta e ca o mască, ca un adevărat personagiu de carnevol: se arătase în o mie și una de alte feluri înainte de a se face pateu. L'ași putea numi mai curând mormântul unui iepure, căci doar ciolanele au rămas din el [82]). Când auzi Domnița că Ambasadorului i s'a făcut iar poftă de el și că poruncise servitorului să-l aducă, îi spuse:

— Nu, nu! Dece atâta osteneală? Chiamă-l D-ta, că o să vie singur.

Gluma aceasta supără foarte mult pe Ambasador. Pateul nu fu adus și ne scularăm de la masă flămânzi cum ne așezaserăm.

Seara, Ambasadorul, pentru a se răzbuna, contrazicea mereu toate vorbele Domniței, dar aceasta, voioasă și plină de duh, se apăra de minune. Suedezul vorbi atunci de neajunsurile ce se nasc când au femeile prea mult duh, căci ele îl întrebuințează de obicei într'un fel răutăcios. Domnița se apăra cu vioiciune, iar eu, pentru a o mai zgândări, mă făcui că iau partea Ambasadorului. Imi apăram părerile mele, eram vesel, și mi se întâmplă să spun Domniței:

— „Spune D-ta ce vrei, dar duhul la o femeie e ca un brici în mâna unui copil".

---

[82]) Ce fel de pateu cu ciolane se făcea în secolul al XVIII-a, asta nu putem ști.

www.dacoromanica.ro

Oh! dragă Culili, să fi văzut atunci supărarea Domniței! și mutra prostească de învingător a Ambasadorului, care repetă de o mie de ori cuvintele ce spusesem! Am fost la rândul meu bine ocărât, de-a trebuit să-mi retrag cuvintele.

A doua zi am părăsit satul acesta sărăcăcios, locuit de Moldoveni și de Turci, și ne-am dus la Martkin [63]), la două leghe de trecerea Dunărei. Satul acesta e pitoresc. E sărac și rău clădit, dar e așezat pe un dâmb ce se coboară lin până la malul Dunărei, care e cam la 2—300 de pași de el. Sunt acolo pășuni multe și vite. Ne-am dus până la malul apei spre a vedea priveliștea... Am stat de vorbă cu țăranii despre un flagel care bântuie în țară și de care nu se pot apăra: lăcustele. Am afla că în *iarna* trecută *dobitoacele* aceste pustiiseră Moldova; ele trecuseră Dunărea în toamnă și-și lăsaseră oule înainte de iarnă [64]). (Urmează, p. 317, descrierea acestor lăcuste de o specie deosebită). Intrebarăm pe țărani dacă nu au nici un fel de apărare împotriva acestor dobitoace.

— „Nici una" răspunseră ei „Nesfârșitul lor număr, întinderea câmpurilor, nu dau nimănui nădejdea de a le putea stârpi. Ar fi un singur chip de a scăpa de ele. Ar trebui ca un flăcău nevătămat să descânte o apă neîncepută — taina o are popa — și s'o răspândească pe pământ. Apa aceasta chiamă vulturii și vulturii mănâncă lăcustele".

Ce să le răspund? Mi-au mai spus câte toate despre felul cum se descântă apa, și-i lăsam să vorbească, admirând credința acestor oameni, credință pe care religia o întărește și a cărei pricină este poate numai ea. Căci, când te-ai străduit odată să crezi o absurditate, nu văd dece n'ai crede o mie altele la fel. Se zice că pasul cel d'intâi e cel mai greu de făcut [65]).

---

63) Măcin.

64) Pateu de iepure cu cloane, treacă meargă! dar lăcuste care mănâncă zăpadă, nenorocind țara, asta e treabă a la d'Antraigues.

65) Recunoaștem aici pe elevul lui Rousseau și al lui Voltaire. Aceste cuvinte ale lui d'Antraignes sunt de altfel remarcabile. Credem că e bine să reînprospătăm cititorilor și următoarele vorbe ale lui Voltaire: „Aproape tot ceiace depășește pe Dumnezău și ascultarea veșnicilor sale porunci, se chiamă superstiție. Ceremoniile care se fac întru ișrtarea păcatelor sunt periculoase. Credeți că dacă vă scăldați într'un râu, dacă jertfiți o oaie neagră sau dacă spuneți anumite vorbe. Dumnezău vă va ierta nelegiuirile. O sută de nelegiuiri vă vor costa o sută de oi negre! Dar e mai bine, mișeilor, să nu păcătuiți și să nu dați nici o oaie neagră..." (Voltaire: Dicționarul Filosofic, la cuvântul *Superstiție)*. Se vede de aici că Voltaire era totuși mai îngăduitor decât d'Antraignes, care era de părere că religia este „străduința unei credinți într'o absurditate".

www.dacoromanica.ro

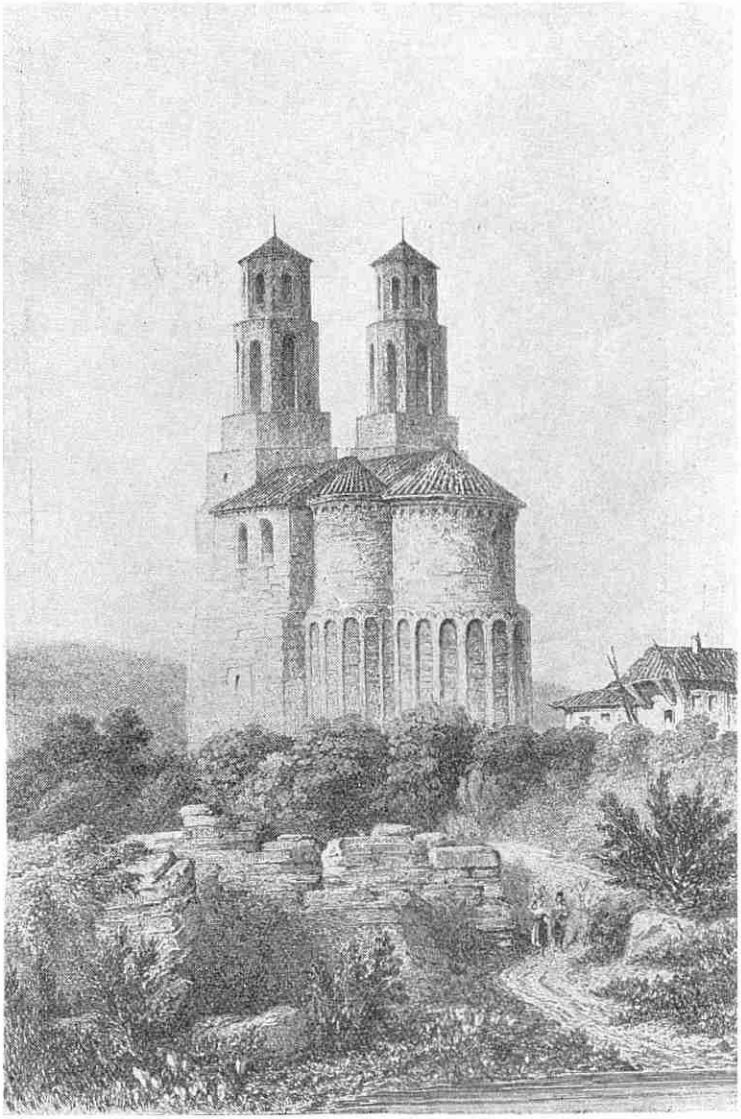

Biserică din Galaţi

www.dacoromanica.ro

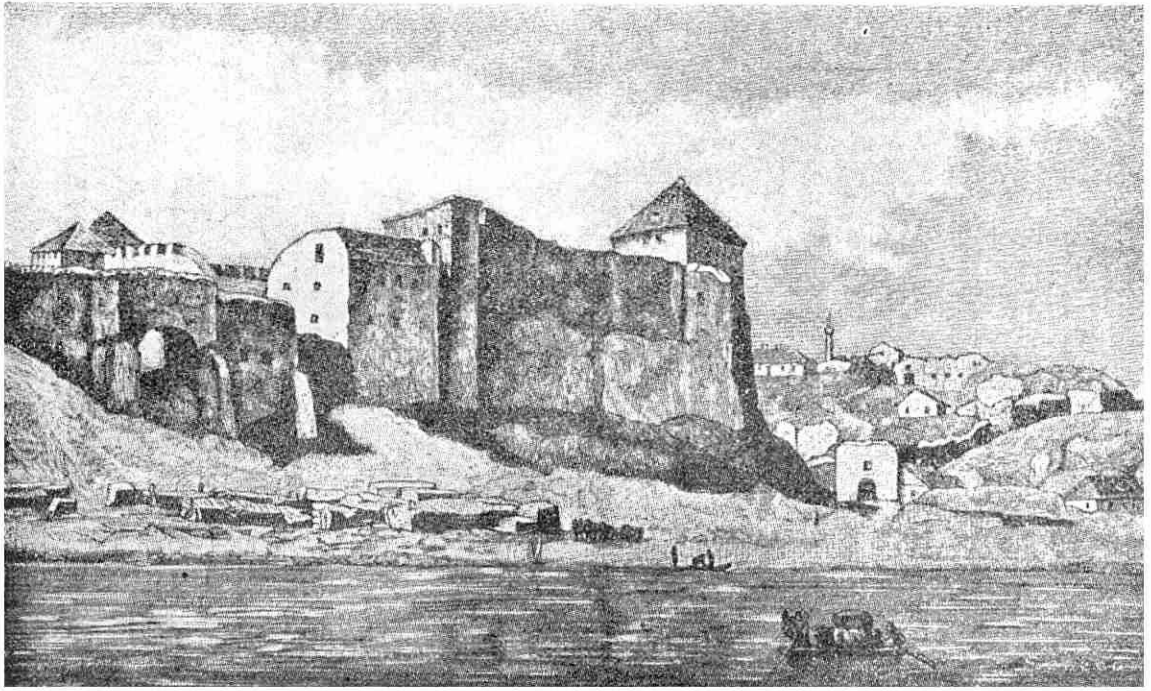

Hotin

Am plecat din *Măcin* la ora 6 şi am mers mereu pe malul Dunărei, care e foarte pitoresc. Drumul acesta mi-a plăcut mult. *Galaţii* e singurul port al Moldovei. Mai jos e *Ismail*, un port în Basarabia, şi mai departe se zăreşte *Chilia*, la îmbucătura râului. *Deasupra* Galaţilor, în Muntenia, e *Brăila*, unde este un fort păzit de Turci şi de un paşă cu două cozi. Muntenia are şi alte porturi, dar acesta e cel mai mare. Toate cerealele din Moldova sunt duse la Galaţi şi apoi sunt trimise pe Marea Neagră la Constantinopol.

Lipsa de porturi face mult rău Moldovei. Să-ţi mai spun în treacăt că Chilia, despre care ţi-am mai vorbit, — cel din urmă port al Basarabiei la confluenţa Dunărei — e locul unde fusese surghiunit Ovidiu. Acolo, în mijlocul „gheţarilor" şi în uricenia unei ţări barbare, a cântat el dragostele sale şi şi-a suspinat. Elegiile. Singur, în mijlocul unui popor care nu-l înţelegea, se gândea încă la scumpa lui ţară. Cu moartea lui i s'au sfârşit şi nenorocirile, şi astăzi barbarii aceia îl regretă şi-l plâng. Astfel fu soarta acestui om vestit... Domniţa ar fi dorit să meargă până la Chilia şi eu voiam s'o întovărăşesc, dar o mie de piedici ni s'au pus în cale. Mi-a părut foarte rău. E singurul Sfânt căruia mă închin.

Galaţii e un oraş mare aşezat pe un dâmb la malul Dunărei. Casele sunt destul de îndepărtate unele de altele. In ultimul război Ruşii l-au ars în întregime, dar locuitorii l'au clădit din nou. Casele sunt însă nişte bordeie. Cea în care locuim e singura puţin mai cum se cade, şi încă e foarte urâtă. Totuşi Moldovenii îşi fac casele din lut. Fac *întâi* o bucătărie, pe urmă alături o odaie în care doarme tot neamul [66]). Acoperişul e uneori de tablă, dar de obicei îl fac din stuf. Imprejurul casei este o curte împrejmuită în care ţin oamenii vitele lor. Casele din Galaţi, afară de unele din ele, sunt la fel cu cele de la ţară.

In port mişcarea e destul de mare. Se construiesc acolo vase comerciale, care merg prin Marea Neagră la Constantinopol. Am văzut şi eu două corăbii în şantier, dar construcţia lor e foarte rea, de calitate proastă, — şi sunt puse în circulaţie înainte de a se usca.

La Galaţi sunt biserici greceşti, singurele clădiri mai înalte

---

[66] Ca şvalţerul: iei întâi o gaură şi faci apoi brânză împrejur.

www.dacoromanica.ro

şi singurele zidite din piatră. Fiecare biserică are, de oparte şi de alta, două turnuri înalte. Am intrat în cea mai veche din ele, dar am găsit-o destul de murdară şi întunecoasă. Pereţii sunt acoperiţi cu picturi foarte ciudate. Pe unul din ei era închipuit Iadul şi se văd acolo draci făcând fel de fel de lucruri: unul din ei rade pe un păcătos, altul se urcă în spinarea altuia, al treilea îşi face treburile într'un craniu... Din clopotniţă se vede Dunărea şerpuind printr'o câmpie plină de vite.

Un voevod tiran domneşte în această ţară. Oraşul e comandat de un grec, ales de Domn, şi care poartă titlul de *porto-calamo*, ceiace înseamnă: locul cel d'intâi [67]). De obicei această sarcină se dă celui mai mare pungaş de la Curtea Domnească.

Alte amănunte nu-ţi mai pot da, prietene, căci mâna mea nu mai poate scrie, deşi inima-mi niciodată nu se satură de D-ta. Adio deci, iubitul meu prieten. Eu nu te părăsesc, îmi părăsesc numai pana. Adio.

Bârlad, 7 Iunie 1779

Mii şi mii de mulţumiri, iubite prietene, pentru graba cu care ne-ai răspuns. Eşti un prieten unic în virtute şi în stăruinţă. Cerul ţi-a dat de toate, numai o patrie mai vrednică de D-ta nu ţi-a dat. Inţelegi cu ce nerăbdare îţi citim scrisorile, căci în afară de plăcerea ce ne fac, mai este şi interesul ce purtăm afacerei mihmandarului. Nu ne îndoim de râvna D-tale, dar ne îndoiam de izbândă. Mulţumită D-tale şi mai ales *Şah Mirinei* totul a izbutit peste nădejdile noastre. Sultana a făcut minuni şi Domniţa e mândră de ea. Mă întreabă acum dacă înţeleg dece o astfel de femeie e vrednică de a fi iubită... Vizirul s'a purtat după cum îi este şi-i va fi felul toată viaţa. E un dobitoc care nu-şi va păstra locul până în toamnă. A răspuns Domniţei trimiţându-i o scrisoare fără nici o însemnătate. Dar *Şah Mirineh* a însărcinat pe haznadarul ei să răspundă, punându-şi „semnul" în capul scrisorei şi pecetea la sfârşit.

Să-l vezi acum pe nihmandarul nostru ce supărat, ce în-

67) Iată ceva nou !

www.dacoromanica.ro

grozit e. N'a spus o vorbă, nu s'a tânguit, ne-a dat numai 300 de piaștri, suma la care se urcă furturile sale, și pe care te rugăm s'o dai deftendarului. Când vom ajunge la Hotin va fi trimis la închisoare la Bender. El nu mai are acum nici o treabă, doar că merge în convoi cu noi ; mihmandarul grec face el toată aprovizionarea în Moldova și e cinstit cât poate fi un Grec cinstit.

Iată traducerea scrisorei Șah Sultanei. E făcută de Domniță, eu am corectat-o numai, scoțându-i câteva greșeli de limbă :

„Mirhinia Azemà Șah Sultană din vrednicul sânge al Sultanilor, fata Sultanului Mustafa Impăratul Cel Neînvins, nepoata Neînvinsului Abdul-Hamid, Intâiul Calif, Sultan al Ottomanilor — către roaba sa *Draconi Principesă*. Să plece ochii când va vedea acest semn al Meu făcut de mâna Mea și să se închine în fața acestei scrisori cum se închină în fața Mea.

„Am citit scrisoarea ta și nu-ți pot răspinge cererea. Am pus smerita ta scrisoare la picioarele Impăratului și Stăpânului nostru, rugându-l să catadisească a o privi și a da dreptate roabei sale. Dreptatea ți-a fost dată. I s'a poruncit Vizirului Azem să pedepsească pe necredinciosul mihmandar pentru nelegiuirile sale. Fie-ți sfârșitul fericit !“

Acum destul despre aceste, să ne întoarcem la călătoria noastră.

La 4 Iunie am plecat din Galați și nădăjduisem că vom scăpa de alaiuri. Dar ne-am înșelat, dragă prietene. La 5 dimineața alaiul care trebuia să ne întovărășească era gata. Erau 38 de țărani călări, de-a dreapta și de-a stânga drumului și 50 de boieri sau nobili, călări și ei, doi câte doi, în mijlocul drumului. Aceștia erau îmbrăcați ca niște golani ; șeile și hamurile lor tot ca ale unor golani. După ei venea *portocalamo* [68]) și în sfârșit trăsurile noastre. Toți oamenii aceștia merseră cu noi cam vreo leghe, până într'un loc unde se făcuse un cort. Domnița intră înlăuntru. S'au luat cafele și șerbet, ni s'a dorit drum bun și am pornit mai departe până la *Pechea*, prin niște locuri foarte triste.

Nu se vede pe acolo nici un pom ; numai câmpii. După

---

68) E vorba probabil de Ispravnicul Galaților.

www.dacoromanica.ro

5 ceasuri de mers am sosit la *Convo* [69]), unde am poposit peste noapte. Ţiganii ne-au ieşit întru întâmpinare. Erau 20, călări, care mergeau cu căciula în mână, trebuind Domniţa să-i roage întâi, apoi să le poruncească să şi le pue în cap.

Satul unde am dormit e trist. Căsele sunt făcute moldoveneşte. Totuşi se găsesc provizii şi tot ce e trebuincios traiului zilnic în cantităţi mult mai mare decât în Bulgaria.

După ce am cinat la Domniţa în odaie, după ce ne-am plimbat şi am luat ceaiul, am început să stăm de vorbă. St. Croix vorbind iar politică, ne-a furat pe toţi somnul. La 9 seara ne-am dus fiecare în bordeiul său, iar eu m'am urcat în hamac. Oboseala zilei şi politica încă proaspătă a lui St. Croix m'au făcut să adorm pe dată, însă pe la 11 m'am trezit în chinuri. In viaţa mea n'am văzut un aşa mare număr de purici. Credeam că şi-au dat toţi întâlnire în patul meu, şi, nemaiputându-i îndura, le-am lăsat lor locul slobod şi m'am dus în odaia Domniţei, pe care am găsit-o sculată. Mai erau acolo Ambasadorul, St. Croix şi *Schatz*. Când m'au văzut au început toţi să râdă.

— „Te aşteptam" îmi spuse Domniţa. „Dar ai capitulat mai târziu decât ceilalţi".

La miezul nopţii eram toţi spălaţi şi îmbrăcaţi, aşteptând ziua cu nerăbdare. Domniţa ne înveseli pe toţi. A fost fermecătoare. Din pricina ei eram toţi fericiţi de neajunsul ce ni se întâmplase. Printre alte lucruri nostime pe care ni le spuse, să-ţi vorbesc de portretul ce ne-a făcut despre bietul *Anceley* [70]), Ambasadorul Angliei. Vorbiserăm despre purtarea lui faţă de Ambasadorul Franţei, iar eu spusesem că găseam cum că, decâteori a fost o convorbire între ei, Englezul îşi arătase superioritatea, distrugând prin elocvenţa şi prin puterea raţionamentelor sale pretenţiile Francezului. Ceilalţi găseau, şi le dădeam dreptate, că purtarea sa fusese rea şi că faptele desminţeau deobicei vorbele sale. Ne-am înţeles deci împreună asupra următorului lucru : că avea mari talente, dar nu făcea decât prostii. Atunci Domniţa, care până atunci vorbise puţin, eşind din visurile ei, ne spuse :

— „Dar nu mă mir deloc. Să vă spun eu cum mi-l închi-

---

69) Nu putem şti ce localitate este.
70) Ainsley.

www.dacoromanica.ro

puesc pe Ambasadorul Angliei. E un om care are mult duh, chiar unele scânteieri de geniu, dar are o fire slabă, grozav de slabă, aşa încât duhul său nefiind ajutat de nimic nu mai înseamnă nimic. Iertaţi-mi comparaţia, dar vorbesc cu ofiţeri de cavalerie şi vreau să fiu înţeleasă. Spiritul său este călare pe caracter ca un bun călăreţ pe-o gloabă".

Iţi închipui cât de mult ne-a plăcut această comparaţie. Trebuie spus că cu felul ei uşuratic de a vorbi, l-a arătat pe omul acesta aşa cum este. Judecă D-ta, dragă Culeli.

Insfârşit veniră zorile. Am luat ceaiul şi ciocolata pe un deal din apropiere pentru a privi răsăritul soarelui. Dupăce ne încălzirăm la razele sale, ne-am dat jos şi ne-am urcat în trăsură, cu alaiul de ţărani după noi. După 6 ceasuri de mers am ajuns într'un sat numit *Lehimi* [71]), care este a marelui boier (alb). Din scrisoarea în care-ţi voi vorbi despre guvernul Moldovei vei vedea cum stăpâneşte el acest sat [72]). Boierul veni întru întâmpinarea noastră, ţinu o mică cuvântare la uşa rădvanului şi ne duse apoi la conacul [73]) său, care e destul de urât, dar comod şi frumos situat. Acest conac e aşezat la poalele unui deal acoperit cu o pădure deasă. Dinainte se vedeau numai câmpii şi un iaz destul de mare. E o privelişte plină de frăgezime, care ne-a plăcut la toţi. Boierul, după ce ne-a dat toată casa, a plecat să doarmă aiurea. Ambasadorul l-a rugat să ia cina împreună cu noi, el a primit şi ne-am aşezat cu toţii la masă. Mâncarăm fireşte cât se poate de rău. Domniţa se răzbună înţepând mereu pe bietul ambasador, care, decând cu istoria de la Hassan o (alb) să se supere pentru nimic. Insfârşit vorbind despre *Tirsance Emini* [74]) pe care Sultanul (alb). Ambasadorul spunea:

— „Este cel mai iscusit otrăvitor din toată Impărăţia. El a pus otravă în cafeaua vechilului lui Capudan Paşa".

— „Dar, Domnule Ambasador" îi spuse Domniţa „fii mai îngăduitor, căci eu între el şi D-ta nu văd altă deosebire decât doar intenţia".

Gluma era crudă. Ambasadorul fu mirat şi atât de adânc mişcat încât îmi făcu milă. Dar nu mă pot opri să aduc Dom-

---

71) O fi vorba de *Suseni*, iar boierul a fi fost *Constantin Paladi*.
72) Autorul a iutat mai târziu să se ţie de cuvânt.
73) Autorul spune *Castel, château*.
74) *Tersanè Emin* şeful Arsenalului din Constantinopol

www.dacoromanica.ro

niţei toate laudele mele, căci ea fu atât de supărată de vorba aceasta care-i scăpase fără să vrea, atât de ruşinată de durerea ce pricinuise bietului om, încât cred că ar şi fi în genunchiat în faţa lui. Ochii i se umplură de lacrimi. Noi am întors repede vorba şi toate se isprăviră aci, fiindcă Ambasadorul, văzând părerea de rău a Domniţei, se crezu astfel răzbunat. Avu bunul *gust* să nu-şi amintească nimic din cele întâmplate.

Dela B (alb) [75]) am venit la Bârlad, unde ne aflăm acum. Drumul a fost încântător. Am trecut prin nişte văi răcoroase, prin care şerpuiau pârâie, prin păduri frumoase cu copaci nu prea deşi şi din care aveam privelişti cât se poate de pitoreşti. Insfârşit, după 7 ceasuri de drum, am sosit aici unde rămânem astăzi.

Bârladul e unul din oraşele Moldovei. E aşezat într'o vale cu mici dealuri de jur împrejur şi cu păşuni. Oraşul pare un sat mare.

Ieri ocârmuirea a crezut de cuviinţă să ne dea un bal. M'am dus acolo cu Domniţa şi am găsit vre-o 20 de fete care jucau o horă în sunetul a două vioare proaste. Abea se mişcau; păreau toate supărate, de-ai fi creuzut că e mai curând un dans funerar. Domniţa, care văzu lucrul acesta, se uita mai des la una din fete, cea mai frumoasă din toate, şi care plângea. Insărcină deci pe dragomanul ei să cerceteze pentruce fetele aceste păreau mâhnite şi dece una din ele plângea şi juca în acelaş timp. Dragomanul se întoarse peste un sfert de ceas spunând Domniţei că bietele fete erau supărate fiindcă în ziua aceia fiind o mare sărbătoare bisericească, un lăsat de sec, obiceiul era să petreacă tineretul, iar ele hotărâseră, înainte de sosirea noastră, să facă în de ele o mică petrecere, pentru care părinţii lor cheltuiseră şi bani. Dar cum sosirăm noi, cârmuirea, crezând că va face plăcere Domniţei să le vadă jucând, trimisese poruncă fetelor să vie toate acolo. Trei din ele, pentrucă n'au venit îndată, au şi fost trimise la închisoare. Celelalte trebuiau să-şi petreacă ziua jucând fără voie şi fuseseră chiar ameninţate că vor fi bătute, şi ele şi părinţii lor, dacă ar îndrăzni să se tânguiască Domniţei. Cât despre fata care era cea mai mâhnită din toate, cruzimea cârmuirei era revoltătoare. Mama ei murise cu o zi înainte, dar, fiindcă era frumoasă, o sileau să joace cu ochii înlăcrămaţi şi cu inima frântă

75) Bursucani.

www.dacoromanica.ro

de durere. Înţelegi cât ne mâhnirăm auzind toate aceste. Indignarea, furia mea împotriva acestui tiran [76]) mă turbura mai mult decât mă înduioşa [77]). Domniţa chemă îndată pe guvernator (pe ispravnic) şi-i spune că durând-o capul şi vrând să se odihnească, ar dori să înceteze jocul. Fetele fură pe dată trimise acasă, iar noi, făcându-ne că ne pare rău, întrebarăm ce o să facă ele acuma. Ispravnicul ne răspunse că, deoarece Domniţa nu le vrea, vor merge să petreacă acasă la ele, unde se înţeleseseră mai înainte să facă o mică serbare. Ne luarăm după ele. Domniţa le trimise fel de fel de băuturi răcoritoare şi o masă bună. Când cheful fu în toi, merserăm cu toţii acolo, ba chiar veni şi Ispravnicul, care, pentru a place Domniţei, se făcea că are grijă de tot ce ar putea mulţumi pe aceste copile.

Cea care pierduse pe mamă-sa se dusese acasă la ea. Domniţa îi trimise de mâncare, şi, ştiind că e săracă, îmi spuse să-i dau şi o sută de sechini. In viaţa ei nu văzuse fata atâţia bani, pe care de altfel nu i le-am dat dânsei, ci tatălui ei, pe ascuns, de teamă să nu-i fie luaţi.

Petrecerea a ţinut până la miezul nopţii. Iţi jur că eu care nu pot suferi balurile şi care găsesc că jocurile moldoveneşti seamănă cu ale urşilor [78]), mi-a plăcut balul acela mai mult decât mi-au plăcut sau îmi vor place vreodată cele dela Operă. Era atâta veselie. Copilele acelea binecuvântau pe Domniţă şi se uitau la ea ca la o Zeiţă.. Li se părea aşa de ciudat că rangul, demnitatea, puterea, să poată fi în mâinile cuiva un mijloc de binefacere. Mamele nu-şi mai scoteau ochii de pe ea. Ea însăşi se bucura de plăcerea ce făcea acestor nenorocite, făcându-le să uite, câteva ceasuri măcar, marea lor sărăcie. Insfârşit, după ce le-am dat la fiecare câte un mic dar, ne-am întors la gazdele noastre, foarte mulţumiţi de ziua pe care o petrecuserăm.

Adio, scumpe prietene, plăcerile noastre sunt şi ale D-tale, mai ales cele de aseară. Ele sunt vrednice de Domniţa noastră, care întotdeauna caută să fericească pe cineva. Adio, adio!

---

76) Tot despre Ispravnic trebuie să fie vorba.

77) Il tulbura supărarea împotriva tiraniei mai mult decât îl înduioşa durerea fetelor. Acesta e înţelesul frazei.

78) A mai fost un călător străin sub Vasile Lupu care spunea că Moldovenii joacă ca urşii în mocirlă.

www.dacoromanica.ro

Asulchi [79], *pe malul Prutului.*

Dăunezei am greşit, iubite prietene, şi vreau azi să restabilesc adevărul. Am minţit, sau mai bine zis aş minţi acuma, dacă ţi-aşi mai spune că noul mihmandar grec e cinstit cât poate fi un Grec cinstit. Din potrivă, trebuie spus că e hoţ şi derbedeu ca un adevărat grec [80].

Pungaşul acesta a avut obrăznicia să ceară Ispravnicului din Bârlad opt sute de ocale de unt pentru a doua zi, pe când nouă ne trebuiau numai o sută. Fiind însă cu neputinţă de a le găsi, ei căzură la următoarea învoială : *mihmandarul* primi untul care ne trebuia, iar pentru acest rest i se dădu 200 de piaştri ca să fie cârmuirea lăsată în pace. Nemulţumit de aceşti bani şi vrând să aibă mai mult, poruncise ca pârgarii oraşului să fie bătuţi. Dragomanul veni la noi să ne povestească cele întâmplate. Dar cu Grecul nu erau atâtea fasoane de făcut ca cu mihmandarul Porţii. Domniţa trimise după el, şi-i vorbi ca unui pungaş ce era... dar el rămase neclintit... spunându-i că împlineşte doar numai porunca Domnitorului... din vorbele căruia înţeleserăm că stăpânu-său îl împinge la furturi, fiindcă împarte cu el. Era deci zadarnic să ne plângem împotriva lui, n'am fi câştigat nimic, şi trebue să ne resemnăm a face nenorocirea tuturor celor care ne găzduiesc. Gândul acesta e otrăvitor... Sărăceşte satul timp de 6 luni când ni se dă o masă. Prin darurile Domniţei îndreptăm cât putem neajunsurile aceste, dar îndreptarea e slabă, fiindcă averea ei are o margină, pe când bunătatea ei nu are niciuna.

Dupăce te-am mâhnit cu această tristă poveste, să te înveselesc acuma cu o anecdotă întâmplată blestematului de mihmandar la Bârlad.

Ştii că dragomanul nostru e cel pe care mi l-a dat mihmandarul. E un băiat de 20 de ani, frumos ca un soare, simţitor, sprinten, vesel şi sănătos. Călătoriile pra lungi îl chinuesc... Face uneori lucruri cam scârboase, dar, de! foamea te face să găseşti toate bucatele bune... Mihmandarul e gelos de el...

---

79) Sculeni.
80) Autorul uită că scrie unui Grec.

www.dacoromanica.ro

La Bârlad tânărul acesta se dădu peste cap pentru a avea o femeie, pe care i-o găsi chiar servitorul mihmandarului. Pe când făcea dragoste cu ea într'o odaie din oraș, servitorul stând de strajă afară la ușă, deodată veni Grecul peste ei. Furios își bătu servitorul, îl dădu afară, și intră cu deasila în odaie. Găsind acolo pe Dragoman cu frumoasa Bârlădeancă, începu să-l batjocorească, spunându-i mereu: „Ce rău faci, ce rău faci!"

Tânărul, supărat de a fi fost întrerupt, luă pe Grec de după ceafă și împingându-l peste față, îi spuse: „Fire-ai al dracului, dacă fac eu rău, fă tu mai bine [81]).

Am plecat din Bârlad la 8 Iunie. După trei ceasuri de mers am sosit la *Iepureni* la conacul unui boier unde am fost găzduiți [82]). Drumul a fost plăcut; păduri, văi și uneori singurătăți fermecătoare. Imprejurul conacului este o grădină mare cu mulți copaci printre care se văd lanuri de cereale și chiar tufișuri întregi de trandafiri, ceiace niciodată nu mi-așî fi închipuit că așî putea putea găsi în Moldova. Am aflat în urmă că dulceața de trandafir este foarte căutată la Iași. Boierii sădesc acești copăcei în grădinile lor pentru a le păstra florile, care au diferite întrebuințări și pe care le dau în dar prietenilor. Amestecul acesta de sălbătăcie și de cultură este încântător.

Am petrecut toată ziua în grădină. [83]).

A doua zi ne-am dus la *Borbot* [84]), la 6 ceasuri de Iepureni. Drumul a fost plictisitor. Ploua. Rău găzduiți în niște bordeie, ne-a plouat până și în paturi, așa încât ne-am hotărît să ne urcăm iar în rădvanele noastre și să rămânem în ele dela miezul nopții și până în dimineață. Am plecat de acolo fără părere de rău. După 8 ceasuri de drum am sosit într'un sat mare, sau mai curând într'un mic oraș, reșe-

---

81) Povestirea aceasta, care amintește pe una din cele mai plăcute din Satiriconul lui Petronius, ar fi trebuit să se oprească aci. Dar d'Antraigues urmează cu o lungă și nemai pomenită poveste, arătând că mihmandarul s'a dus să se tânguie Domniței împotriva dragomanului, că acesta a venit să se desvinovățească, etc etc. Un fel de sfat obștesc se întruni pentru a-i judeca (sub președenția Domniței) dând dreptate Dragomanului și osândind la badjocoră pe mihmandar.

82) La Iordachi Kostaki (sau la fiul său Gavril Kostaki).

83) Autorul spune totdeauna *parc*.

84) Berezeni ?

www.dacoromanica.ro

dinţa unui Episcop. Se chiamă *Huşi*. Ne-am dus în gazdă la Episcopie, casă vrednică de cei dintâi apostoli. Ferestrele nu se închideau şi nu era în tot palatul episcopal nici un singur scaun Ne-am aflat totuşi foarte bine acolo în comparaţie cu bordeiele din noaptea trecută. Inainte de masă a venit o ceată întreagă de popi. Hoţii aceştea supără pe străini saropindu-i cu aghiasmă până le dai un bacşiş, pe care i l-am dat cât mai în grabă pentru a scăpa de rugăciunile lor.

In cel din urmă războiu cu Ruşii, acest oraş a fost ars de trei ori. Casele cari au scăpat de foc au fost dărâmate, pomii au fost smulşi de sub dărâmături, toate au fost mistuite de flăcări. Au făcut nişte grozăvii, nişte infame crime vrednice de canibali. Actualul favorit al Impărătesei, numit *Korik* [85]) s'a arătat, cât a stat în Moldova, a fi cel mai groaznic om. Pe vremea aceia era major de Husari; dar a ajuns, prin diferite talente şi prin slujba ce face pe lângă Impărătească, la gradul de Locotenent General şi Inspector al trupelor uşoare. Domnul acesta *Kurich* [86]), trimis cu 2000 de oameni ca să ia provizii în Moldova, a venit să locuească cu oştirea lui la Huşi. A luat tot ce a găsit: merinde, vite şi bani, a ars casele şi a schinjuit pe locuitori. Obrăznicia soldaţilor săi n'a fost niciodată pedepsită. Oamenii aceştia au omorât şi au gâtuit şi s-au scăldat în sânge omenesc cincisprezece zile în şir. Vrednicul stăpân al acestor călăi le-a dat o pildă pe care cred că puţini au îndrăsnit s'o imite. El locuia la un bătrân, a cărui casă, din cauza aceasta, nu fusese dărâmată. Acest bătrân avea două fete şi un băiat. Domnul Kurich avu poftă să se culce cu fetele şi ca atare, chemând pe cea mai mare, o ameninţă că dacă nu se va supune poftelor sale, va omorî pe tatăl ei şi-i va arde casa. Nenorocita, îngrozită, se supuse. Işi bătu joc apoi de soră-sa, spunându-le că atâta bunăvoinţă va fi răsplătită prin iertarea tatălui, a mameï şi prin cruţarea casei. Dar în ziua plecărei Domnul Kurich ieşi din casă şi după ce porunci să încalece trupa, se întoarse şi arătând soldaţilor casa din care ieşise :

„E a voastră" zise.

Pe dată s'au năpustit cu toţii acolo, au dărâmat casa, au

---

85) Nu poate fi vorba decât de *Potemkin*.
86) Idem.

www.dacoromanica.ro

sugrumat pe tată, pe mamă și pe amândouă fetele, rămânând doar băiatul în viață, pe care-l luară cu ei să-l facă ostaș.

Nu mă pot împiedeca de a mă supăra pe Dumnezeu, care lasă ca firea omenească să fie necinstită de atare dihănii. Iată caracterul iubitului Caterinei a II-a! Laudele slugarnicilor noștri filosofi nu mă orbesc. Intotdeauna m'am gândit că această Impărătească are sufletul cel mai negru, deși e adevărat că nu e lipsită de talent. Inima cea mai desfrânată, cea mai putredă, cea mai mânjită de crime zace în pieptul acestei regine atât de lăudată de scriitorii noștri.

Când am sosit la Huși am aflat că nu eram departe de Prut și de locul unde altădată Țarul Petru I, încolțit din toate părțile de Turci, a fost nevoit să-și răscumpere viața și libertatea printr'o pace rușinoasă și prin daruri mari date vizirului [87]). După cină ne-am urcat deci călări. Domnița nu era cu noi. Locurile sunt aici foarte dieluroase, așa încât am trecut prin mai multe văi până să ajungem la Prut. Insfârșit sosirăm și la locul unde fusese lagărul Țarului Petru.

Prutul nu e un râu mare. Iarna crește foarte mult, dar pe vremea asta are o lățime de cel mult 50 de pași. Am găsit că planul locului fusese destul de rău ridicat și m'am hotărât să-l ridic eu însumi la fața locului. In trei ceasuri îl ridicasem Ți-l voi trimite, și răspund de exactitatea lui.

Pârâul care se varsă în Prut și în capătul căruia era așezat cortul Țarului, este întocmai cum l-am arătat pe plan. Țarul se afla pe marginea Prutului când... [88]).

Nimeni nu-și mai amintește aici de această vestită bătălie. Numai popii, mai cu carte decât ceilalți, știu să spuie despre ea foarte multe amănunte. Ei ne-au călăuzit acolo și am fost foarte mulțumiți de toate câte le-am aflat de la ei.

Prutul trece prin Moldova. Malurile sale sunt foarte râpoase și uneori sunt plăcute și pitorești. Șerpuiește in fel de fel de cotituri și vom mai merge încă trei zile dealungul lui. Eu sunt mulțumit fiindcă priveliștele aceste îmi plac.

Ieri ne-am culcat la *Erberoy* (?) în niște bordeie pe malul Prutului. Ni s-a întâmplat ceva foarte hazliu. Servitorul

87) Bătălia de la Stănilești, 8 Iulie 1711.

88) Urmează o descriere a bătăliei de Stănilești, pe care n'am mai copiat-o fiindcă e luată în întregime din Voltaire: Histoire de Charles XII.

www.dacoromanica.ro

meu, eşind de la mine, a fost urmărit de un câine ciobănesc care părea că vrea să-l sfâşâie. Bietul om, speriat, începu să fugă. Câinele, întărâtat, îl urmări şi era cât pe ce să-l ajungă. Servitorul scoase atunci pistolul şi-l împuşcă. Pe când stăteam la masă, stăpânul câinelui veni să ceară dreptate. Mie mi se părea că dreptatea era gata făcută, însă Domniţa voia să-l despăgubească. Dragomanul o împiedecă, spunându-i că obiceiul pământului era în această privinţă foarte ciudat. Să vezi dece. Dupăce omul acesta dovedi că javra era moartă, după ce o aduse pe câmp şi noi mărturisirăm că, deoarece servitorul meu omorâse, eram gata să plătim o despăgubire. câinele fu legat de coadă de craca unui copac în aşa fel încât labele din faţă abia să atingă pământul. Urma apoi să fie îngropat într'o grămadă de cereale. Aceste cereale sunt despăgubirea pe care o dă legea proprietarului, dar pentru a acoperi câinele cu ele trebuie o grămadă destul de mare. Am ales firește grânele cele mai ieftine şi i-am făcut cu 13 sechini o piramidă mare. Omul, mulţumit, luă mormântul cu el, ducându-şi grânele acasă. Astfel este obiceiul pământului, de care am vrut să ne ţinem pentru a cunoaşte mai bine această ţară.

Ieri am sosit însfârşit la Donantchi (?) [89]), întovărăşiţi de ţărani călări şi vom rămâne şi azi aici. Suntem cu toţii împreună într'o casă destul de bună, care, deşi mai proastă decât cea din urmă colibă din Europa, totuşi e aşezată într'o poziţie minunată. Suntem în mijlocul uneie păduri şi în faţa ferestrelor avem Prutul, al cărui mal dimpotrivă e şi el acoperit cu păduri. Dacă nu ne-ar mânca ţânţarii am putea petrece o zi foarte plăcută. Dar faţa şi mâinile îmi sunt umflate şi parem toţi bolnavi.

Altădată a fost aici un sat mare, dar el a fost dărâmat de Gherim, Hanul Tătarilor din Crimeia, într'o încălcare a Moldovei pe care a făcut-o el pe vremuri. Numai boierul şi-a zidit din nou aici conacul, fiindcă-i place, pese-mi-te, locul acesta dar ţăranii au plecat şi nu s-a mai întors niciunul.

Multă vreme au pustiit Tătarii această ţară, mai cu seamă în partea aceasta. O astfel de pustiire, de expediţie, o nu-

---

89) Dănăuţi.

www.dacoromanica.ro

mesc ei *habul*. Când hotărea un Han să nimicească o ţară, fie pentru a se răzbuna, fie pentru a jăfui, el înştiinţa pe mârzacii săi că va pleca să facă habul în cutare ţară. Atunci mârzacii îşi înarmau oamenii şi veneau într'u întâmpinarea Hanului. S-au văzut oştiri de 40.000 de oameni, toţi călări, înarmaţi cu pistoale, săbii şi săgeţi, plecând din Crimeia fără nici un fel de provizie. Ei trăiesc din jafurile ţărilor prin care trec. Ajunşi în vre-un loc arătat mai dinainte prin habul, Hanul porunceşte Imanului să facă o rugăciune în faţa oştirei adunate, apoi ia un cărbune aprins şi-l aruncă în pământ. Acesta e semnul că se poate face orice: se ard casele, se taie copacii, fiecare jăfueşte şi-şi adună prada. Bărbaţii, femeile şi copii sunt luaţi robi... Ultimul război ruso-turc, a făcut să înceteze aceste sângeroase pustiiri... Hanul nu mai poate lua armele decât cu învoirea Ruşilor.

...Adio, prietene.

La Horghiveşti [90]*) în ţinutul Hotinului*
(cel mai trist loc din câte am văzut)

Trebuie întâi să-ţi povestesc ce s'a întâmplat la Dănăuţi. Domnul Moldovei, aflând despre faptele mihmandarului la Bârlad [91]) a trimis un om la Domniţa să-i arate părerile sale de rău. Mihmandaru a fost chemat la Iaşi şi băgat la închisoare. Pentru a-şi desfăşura măreţia, Domnul Moldovei [92]) ne trimise la amează vreo doisprezece Curteni cu nişte bastoane de fier în mână. Ei întovărăşeau pe Marele Postelnic [93]), care veni în rădvan, aducând cu el *ghiaţă* şi *zăpadă*. Aceste au fost, din tot convoiul ,cele mai bine venite.

Domniţa îi trimise prin Dragoman un cal în dar, de toată frumuseţea. Domnul îi trimise în schimb alte daruri: o şea minunată şi apă de trandafir în sticluţe împodobite cu diamante. Nouă ni trimise stofe. Insfârşit, la miezul nopţii, mai sosi un al treilea convoi: mihmandrul cel nou cu paznicii săi. Il primirăm îndată, înainte de a ne culca.

---

90) Nici această localitate n'o putem identifica.
91) Atunci când a cerut 800 de ocale de unt în loc de 100.
92) Constantin Moruzi, a cărui nevastă era vară primară cu Domniţa Alexandrina.
93) D'Antraigues îi zice *Maître d'Hôtel*.

www.dacoromanica.ro

Ceremoniile greceşti sunt caraghioase. Oamenii aceştia, îmbrăcaţi în zdrenţe, îşi dau ifosuri de-ţi vine să râzi.

Ne înţelesesem cu Vizirul să nu mergem la Iaşi, aşa încât nu ne puturăm bucura de vesela privelişte a Curţii Domneşti, dar aflai dela Dragoman că mândria Grecilor îndeamnă pe aceşti mici Suverani, sau mai bine zis pe aceşti servitori ai Sultanului, să desfăşoare cu cele mai mici prilejuri cel mai mare fast şi lux.

Am împlinit azi dimineaţă rugămintea D-tale, nu numai pentru a-ţi face pe plac, dar findcă Domniţa şi eu doream şi noi să vedem ce fel de viaţă duce Hassan Paşa în surghiunul lui şi dacă omul acesta, mândru şi dispreţuitor, care a ocârmuit trei ani Impărăţia, s'a obişnuit cu nedreptatea ce i s'a făcut, luându-i-se toată averea şi silindu-l să-şi ducă zile mai amărâte decât foştii săi robi. A trebuit să facem calea întoarsă vreme de un ceas pentru a-l putea găsi în singurătatea sa.

Locuieşte într'un bordei acoperit cu stuf şi e slujit de trei foşti ceauşi, care n'au vrut să-l părăsească. Casa e pe malul unui iaz, în fundul unei văi stâncoase. E mormântul naturii, din care stăpânirea pare a fi vrut să facă şi pe al său. Eu cred că dacă Sultana Abdula-Mirza, din a cărei pricină i se trag nenorocirile, l-ar vedea în ce hal e, ura ar face loc îndurărei...

Hassan ne aştepta. Veni într'u întâmpinarea noastră, bine dar foarte simplu îmbrăcat. După obişnuitele salutări turceşti (salamalîcurile) ne pofti în bordeiul lui, sărăcăcios, dar curat, şi bine clădit pentru a-l apăra de frigul iernei. Foştii lui ceauşi sunt acum prietenii lui. Dorm toţi în aceiaşi odaie şi e ciudat să-i vezi slujindu-l cu acelaş respect ca mai înainte, când era Mare Vizir. Această rămăşiţă a foastei lui măriri îl supără, dar nu-i poate hotărî să-şi schimbe felul, şi lucrul acesta e în lauda acestor vrednici servitori.

Hassan îşi amintea de Domniţa, de care auzise vorbind în timpul viziratului său, dar nu ţinea minte s'o fi văzut vreodată; iar întrucât te priveşte, auzind că i-ai rămas recunoscător, era cât pece să plângă. I-am dat blana de samur şi când a văzut-o ne-a spus:

— „Dacă Culili ar fi alt om, aş crede, primind acest dar, că e vorba de chemarea mea din nou la putere. Dar nu cred aceasta, fiindcă-l cunosc pe Culili: El mă iubea pe mine, nu averea mea. Spune-i dar, Domniţă, că am rămas şi eu acelaş aici

www.dacoromanica.ro

în surghiun precum eram la Inalta Poartă în timpul viziratului".

Domniţa îi dărui un minunat serviciu de porţelan şi doi cai cu hamurile lor. Porţelanul îl primi, însă caii i le dădu înapoi, spunându-i:

— „Nu mai am nimic, Domniţă, şi n'aş avea cu ce-i hrăni."

Vorba aceasta spusă cu atâta nobilă simplicitate mă mişcă atât de mult, încât începui să plâng. Domniţa îi dădu atunci 2000 de sechini din partea D-tale, pe care le primi. La rândul meu i-am dat o cană de cafea şi una de apă.

— „Altă dată" ne spuse el „v'aş fi dat şi eu blănuri. Astăzi ţineţi numai socoteală de bunăvoinţa celui căruia niciodată nu i-a părut atât de rău de neputinţa lui."

Domniţa vorbindu-i de nenorocirile sale, paşa, mişcat, ne duse în odaia lui, şi dupăce ne aşezarăm cu toţii, ne spuse pe italieneşte, pentruca să pot înţelege şi eu:

— „Uite-te, Domniţă! Ce vezi *atârnat de podea?*" (sic).

Văzurăm un papuc potcovit (sic), din acelea ce-am mai văzut la ţăranii din Magnezia şi din Brusa, în Asia.

— „Amintirea aceasta a sărăciei mele de odinioară m'a urmat şi în mărirea mea, pentruca, bogat fiind, să ştiu întotdeauna de unde am pornit. Astăzi mă mângâie cu el, amintindu-mi vremea când munceam pământul cu braţele mele..." [94]).

Plângând m'am aruncat la picioarele lui şi i-am sărutat poala hainei. L-am părăsit cu părere de rău. Mi-a spus că-ţi va scrie. Dacă mai e chemat vreodată la putere, vei avea în el un sprijin puternic. Acum isprăvesc răvaşul. Adio, scumpe prietene.

Hotin, graniţa Turciei cu Polonia
pe malul Nistrului. 19 Iunie 1779

De la Horghiveşti până aici am mers două zile, dar n'am văzut nimic să ne placă. De la Horghireşti la Larga drumul e morocănos. La o leghe de Larga, Soliman Paşa, paşă cu trei cozi, a trimis o ceată de o sută de Spahii ca să ne întâmpine.

---

94) Urmează de la p. 341 la 342, povestirea Paşalei, care arată principalele epoci ale vieţei şi ale carierei sale. Istorisirea e interesantă şi deosebit de bine scrisă.

www.dacoromanica.ro

De departe am crezut că sunt niște hoți, dar trebuie spus că și de aproape îi poți lua drept hoți. Căpeteniile lor a venit să arate Domniței închinăciunile Pașalei.

Ne-am dus mai departe și la o sută de pași de oraș a venit o altă ceată,dar aceasta foarte frumos îmbrăcată. Erau 50 de Delii din garda Pașalei, îmbrăcații în zale lucii, înarmați cu lăncii aurite, cu turbane roșii în cap și călări pe niște cai de toată frumusețea. Căpetenia lor a dat Domniței o scrisoare dela Pașă, prin care-i dorea bun sosit, spunându-i că Marele Vizir îi poruncise să procedeze astfel. Recunoscurăm pe dată generoasa bunăvoință a sublimei Mihrime.

Am mers în gazdă la o casă așezată pe malul Nistrului, peste drum de satul Sranitz, întâiul sat din Polonia. Locuim la niște Jidani, adecă Domnița, căci eu stau în cort. Suntem la o jumătate de ceas de oraș, dar am ales locul acesta pentru a fi aproape de Svanitz [95]). Pașa ne-a făcut o mie de plecăciuni, pe care Domnița le-a curmat; trimițându-i daruri frumoase, îl rugă să înceteze cu ceremoniile. Astfel s'au isprăvit toate cu Turcii.

Orașul Hotin este întărit și are o garnizoană de 3000 de (alb) și 2000 de Ieniceri. Ostașii aceștia nu cunosc nici ascultare nici disciplină. Ei jefuesc și pustiesc țara și se răscoală chiar împotriva Pașalei când acesta nu le poate plăti leafa la vreme.

Orașul e urât, cu străzi strâmte, case rău făcute, acoperite cu șindrilă sau stuf. Cetatea trebue să fi fost puternică, dar acum e aproape dărâmată. Nistru e un fluviu mare, al cărui mal din partea turcească e jos, dar care din partea Poloniei e înalt de vreo 80 de picioare. După câte pot judeca privindu-l, nu-mi închipuie o stavilă naturală mai puternică.

Iată tot ce am de spus despre Hotin, dar ți-am făgăduit să-ți vorbesc despre ocârmuirea moldovenească.

Moldova și Muntenia au fost altă dată colonii romane, cunoscute în timpul lui Traian sub numele de „Ulpia Traiana". Inainte și după acest Impărat, locurile aceste au fost surghiunul ucigașelor și prostituatelor din Roma. Aceste provincii desmembrate din Imperiul Grec se cârmuiau după legile lor sub autoritatea unui voevod național. Dar veni Sultanul Soliman,

---

95) Mereu aceleași variate ortografii.

www.dacoromanica.ro

ale cărui repezi cuceriri anunțau de departe robire și pustiire. Oameni slabi ca Moldovenii nu se puteau împotrivi Sultanului, căci ei cunoșteau geniul său ambițios. Când se apropiă de granițele Munteniei și ale Moldovei, aceste două popoare (sic) se încovăiră în fața puterii care stăpânea lumea și se gândiră că soarta lor ar fi mai blândă dacă s'ar supune de bună voie. Prețul acestei supuneri fu privilegii pentru ei și pentru posteritatea lor. Sultanul, dându-le aceste privilegii, jură pe Alcoran că el și urmașii lui le vor respecta. Li se făgădui că vor putea avea un Domn din neamul lor, ales de Sultan, care să-i cârmuiască după obiceiul pământului. Trebuiau să plătească Porții Ottomane un tribut, hotărât odată pentru totdeauna. Aceste erau cele două articole de căpetenie ale Capitulațiunilor, păzite sub domnia lui Soliman, și pe care urmașii săi le-au călcat întotdeauna. In loc să le trimită un voevod de țară, Sultanul le trimise un Grec din Constantinopol, pe care-l făcu Domn și pe care-l lăsă să domnească 4 sau 6 ani.... Acesta are rangul unui Pașă cu două cozi... Un pașă cu trei cozi îi vorbește și-i scrie ca ultimului nespălat ,[96]

...Fiecare boier e proprietarul unor numeroase familii de țigani. Aceștia sunt niște vechi Egipțieni aduși în țară și meniți, ei și coborâtorii lor, să fie puși în fiare și să fie omorâți.

---

96) Din această cam scurtă Istorie a Moldovei, în care veacurile și întâmplările năvălesc unele peste altele și s'amestecă și se încaieră, putem vedea seriozitatea informațiunilor lui d'Antraigues. In cele câteva pagini care urmează (p. 340—352 din manuscris), autorul vrea să facă o descriere a Moldovei, vorbind despre Domn, despre boieri, despre țărani, despre ocârmuire și așa mai departe. Toate expunerile sunt atât de greșite și uneori de fantastice, încât nemai cunoscând din ele trecutul acestei țări, am crezut că nu e de nici un folos a mai traduce acele elucubrațiuni. Totuși am copiat acele pagini, pe care le tipăresc, pentru cercetătorul curios, la sfârșitul acestui volum, în textul original francez, cu toate erorile autorului și cu toate greșelile copistului.

Pentru a da însă o ideie de ce înseamnă a scrie o carte numai din auzite despre o țară prin care călătorești în goană, dealungul granițelor ei, să arătăm numai câteva bucăți din aceste perle literare. Asa de pildă : „Moldova este împărțită în 17 ținuturi numite *Kakans*. Fiecare *canan* e ocârmuit de un ofițer al Prințului, dar dacă comandantul său întrunește titlul de guvernator al orașului, atunci îl cheamă spravnic (Ispravnic)... Fiecare *carar* este împărtit în seniorii, aparținând nobililor țării numiți boieri... etc " Domnul are un consiliu compus din 12 boieri, numiți paharnici. Alte titluri de boierie nu cunoaște d'Antraigues. Marele Postelnic era *maitre d'hôtel*, iar în Divanul Țării erau numai paharnici Și autorul mai adaogă: „Tot ce spun despre Moldova se aplică și la Muntenia".

Numai partea privitoare la desființarea *rumâniei și vecinătății* sub Macrocordat (pe care nu-l numește) și neaplicarea acestei legi, este relativ bine redată de autor.

www.dacoromanica.ro

Boerii sunt stăpânii lor cei mai absoluți. După plac îi vând și-i ucid ca pe niște vite. Copii lor nasc robi fără deosebire de sex. Aceste familii sunt întrebuințate unele spre a slugi pe stăpânul lor — aceste sunt hrănite — altele muncesc singure, având poruncă să și fure la drumul mare pentru stăpânul lor [2]). Tot ce câștigă ei e al boierului, care le ia și femeile și copiii...

...Aici își dă bunul plac mâna cu cruzimea, și lumea mai glumește când vorbește despre aceste lucruri. Dar Rușii, din această pricină, iubesc țara asta la nebunie, fiindcă li se pare, când vin aici, că n'au ieșit încă din țara lor. Se simt aici bine ca la ei acasă.

Sunt boieri care țin în casă până la 200 țigănci roabe. Totuși nu trebue crezut că Moldova e populată. E un pustiu. Nu sunt mai mult de 1...,000 suflete [98]). Țara aceasta avea altădată mai mult de un milion, și încă, din cauza întinderei ei, nu era privită ca fiind populată.

Nu toți voevozii care au domnit în Moldova au semănat cu acei pe care i-am arătat. De trei veacuri unul singur a cinstit locul acesta, fiindcă a avut o împreunare de rare virtuți, făcute pentru a asigura fericirea poporului său. Numai el s'a străduit să-i ușureze sărăcia. Făcuse multe jertfe și era gata să mai facă multe. Dar un astfel de om putea el să placă Porții? Ea nu îndrăzni să-l mazilească, și atunci ce făcu? Ghica a fost omorât. In fața puterei ar fi rezistat, dar în fața perfidiei a căzut. Sufletul său nu l-a putut apăra împotriva unei arme pe care n'o cunoștea.

Este învinuit de a se fi aliat cu Rușii, numindu-se aceasta o *trădare*, ca și cum n'ar fi îngăduit unui Domn tributar, ale cărui privilegii sunt nesocotite, să se întoarcă către Puterea care le-a garantat.

Am aflat aici amănunte despre omorârea sa. Cu ele voi isprăvi lungul meu răvaș. Domnița noastră, care avea dece să tângui, nu și-a putut stăpâni lacrimile gândindu-se la el și la moartea sa. Acest vrednic bărbat nu merita, vai! să moară de moartea tiranilor!

---

97) D'Antraigns, care credea că ținuturile sunt împărțite în *seniorii*, vedea în Moldova veacului al XVIII-lea un fel de Germanie din vremea Burgravilor (die raubende Burggrafen). De altfel, informația nu este cu totul lipsită de temei.

98) Autorul, uitând de cifra ce i s'a spus, a lăsat zecimele de mii în alb După el, prin urmare, Moldova ar fi avut în 1779 mai puțin de 200.000 de locuitori.

www.dacoromanica.ro

Dela încheierea păcii dela Cuciuc-Cainargi, Turcii, bănuind pe Ghica, căutau fel de fel de chipuri ca să scape de el. Nu era ușor, căci fusese impus de Ruși, care-l cuprinsese în tratatul de pace, și care garantaseră menținerea articolelor acestui tratat. Se gândiră deci să-l omoare. Crima fu hotărâtă; nu rămânea de găsit decât felul cum să fie ucis. Iată ce făcură:

Era, printre capugii Sultanului, unul din ei pe care Ghica îl protejase întotdeauna, pe care-l ajutase să facă avere, căruia îi scăpase și viața, când, prins de Ruși, se afla rănit și părăsit pe câmpul de luptă. Il luase la Iași, îl căutase ca pe un tată, îl vindecase [99]). Pe acest monstru îl aleseră Turcii pentru a-l omorâ. Își închipuiau ei că Ghica neputându-l bănui, îl va vedea fără a se feri și-i va vorbi fără marturi.

Marele Vizir, chemând pe Capugiu, îi arătă Hatișeriful Sultanului. Dar mai era și alt firman de mazilire, a cărui întrebuințare vei vedea-o îndată. Cunoști cuprinsul Hatișerifelor, dar în caz că l-ai uitat, iată-l:

„Legea poruncește capugiului meu să aducă la picioarele mele capul trădătorului Ghica".

Cuvintele aceste erau scrise de mâna Vizirului, iar Sultanul pusese deasupra, tot cu mâna lui, aceste cuvinte care dau tărie Hatișerifului: *amèl olunà* [100]), adecă: *să se împlinească*, Cu această formulă poți omorî, potrivit legei, pe cine vrei.

Luând aceste porunci, capugiul plecă la Iași, spunând însă că e trimis de Sultan la Pașa din Hotin.

Domnul Moldovei îl primi, îl îmbrățișă, îi făcu fel de fel de daruri. Opt zile întregi capugiul nu găsi o clipă prielnică pentru a-l omoerâ [101]). Insfârșit, printr'o ratinare de perfidie, găsi prilejul dorit. Se prefăcu a fi foarte bolnav, zicând că nu mai poate ieși din casă. Ghica, îngrijorat, îi trimise răspuns că va merge el însuși să-l vadă, în cutare zi, seara, incognito. Atunci capugiul a pus de strajă opt bostangii, înarmați cu pumnale ascunse sub haină. Le porunci că atunci când își va cere

---

99) Acest amănunt este necunoscut. Banul Caradja spune în Efemeridele sale că din potrivă, capugiul era dușmanul lui Ghica. (Vezi P P. Panaitescu în Buletinul Com. Ist. a României, vol. 3, p. 126). Totuși, versiunea acreditâ, din Cronici și de aiurea, e că erau prieteni.

100) D'Antraigues scrie: *amel ourola.*

101) Nu e adevărat. Ghica văzu pe capugiu întâia dată abia în seara omorului, a doua după sosirea acestuia la Iași. (Pe capugiu îl chema Ahmed Aga).

www.dacoromanica.ro

luleaua, să iasă toţi din odaie şi când îi vor aduce-o să puie mâna pe Ghica [102]).

La ceasul hotărât Domnul sosi. Se arătă mâhnit de boala capugiului şi, aşezându-se pe divan, începu să vorbească cu el despre treburi de ale lor. Bestia aceasta, după ce se asigură că Ghica nu luase cu el decât doi servitori [103]), bătu din palme. Pe dată veniră în odaie cei opt bostanegii [104]). Ghica nu fu mirat, fiindcă cunoştea obiceiul turcesc, ca ciohorarii să vie când bate stăpânul din palme, iar pe capugii îi slujesc bostangii, nu ciohodarii.

Işi ceru deci luleaua, o aprinse, şi după ce trase odată din ea, o dădu lui Ghica [105]). Pe dată săriră bostangii pe el. Unul mai ales îl strângea de gât pentru a-l împiedeca să ţipe. Ghica abia se putu apăra. Când fu bine legat, capugiul se apropie de el, şi, după ce sărută Hatişeriful şi i-l citi, scoase pumnalul şi i-l vârâ în piept. Străpuns de nouă lovituri de pumnal, Ghica muri scăldat în sângele său [106]). Capugiul îi tăia capul şi îndată după aceia trimise după boierii Divanului.

Când veniră aceştia acolo, capugiul le arătă trupul Domnului lor, le dete Firmanul de mazilire, dar Hatişeriful nu-l arătă, zicând că l-a omorât fără poruncă, fiindcă voevodul s'ar fi împotrivit Firmanului. El ceru boierilor o mărturie, cum că le-a spus că l-a omorât fiindcă s'a împotrivit firmanului de mazilire, dar că poruncă scrisă să-l omoare nu avusese. După ce numi patru boieri (caimacani) pentru a cârmui ţara până la sosirea noului voevod, el porni cu mărturia la Constantinopol.. Luă cu el şi capul protectorului său pe care i-o arătă Sultanului pe un talger de argint.

Sultanul, nevoind să mărturisească acest omor, a luat capugiului titlul său de (alb), ca şi cum ar fi vrut să-l pedepsească. Dar puţină vreme după aceia îl numi Topgi-Başa, şi

---

[102]) Nu e adevărat.

[103]) Alaiul lui Ghica era compus din 4 cihodari, 3 icioglani (paji), un cămăraş, un ceauş, un tufegibaşa, patru arnăuţi şi D-rul Fotachi, deci 14 în totul, nu doi.

[104]) Contrazicere cu cele spuse mai sus.

[105]) *Politeţă turcească, să tragi întâiul fum şi să dai apoi luleaua musafirului.*

[106]) La omorul lui Ghica nimeni n'a fost de faţă. Scena se poate totuşi oarecum reconstitui şi lucrurile par a se fi petrecut cu totul altfel *decum le istoriseşte d'Antraigues* (vezi C. Gane: *Trecute vieţi de Doamne şi Domniţe*, vol. II, p.p. 95 urm.).

www.dacoromanica.ro

bestia aceasta se bucură azi, prin crima ce-a făcut, de-o stare pe care a dobândit-o prin sângele prietenului și tatălui său

Aceasta e nenorocita poveste a Voevodului Grigore Ghika, pe care Cerul l-a arătat numai în treacăt *nefericitelor sale popoare,* și a cărui moarte a făcut să curgă multe lăcrămi.

Aici, pritene, se isprăvesc arătările mele despre Turcia. Deacum înainte îți voi vorbi de Polonia.

Rawa, în Polonia austriacă, la opt mile de Leopold. 29 Iunie 1779.

Hotărâsem să-ți scrim de abia din Varșovia, iubite Culili, și puținele lucruri interesante pe care le-am văzut de la Hotin încoace ne-au întărit în această hotărâre. Un accident neprevăzut a făcut însă să ne oprim aici și pentru a ne desfăta în supărăcioasa plictiseală a acestui sat, o să stăm de vorbă cu D-ta.

Iți scrisesem în cea din urmă epistolă, că urma să părăsim Hotinul. Am plecat de acolo la 18 Iunie. Pe malul Nistrului, din partea Turciei, erau 300 de ieniceri în armure, iar 40 de spahii păzeau corăbiile care urmau să ne ia. Pe malul din potrivă se vedeau 40 de călăreți care ne așteptau din porunca comandantului Cameniței. La 9 dimineața convoiul nostru se îndreptă spre malul Nistrului. Mihmandarul turc își luă rămas bun dela noi. Domnița îi dete o scrisoare către Marele Vizir și-i dărui un ceas impodobit cu diamante, o cutie de aur plină cu ducați și trei pungi. Mihmandarul era foarte mulțumit, dar se citea pe fața lui năcazul de a trebui să asculte de porunca Vizirului care-l trimitea la închisoarea din Bender. Domnița scoase atunci altă scrisoare a Vizirului și dându-i-o, îi spuse: „N'am vrut să nenorocești pe alții, și nu voi la rândul meu să nenorocesc pe nimeni". Această scrisoarea era revocarea poruncii Vizirului, care fusese trimisă în acelaș timp cu cealaltă, îngăduindu-se Domniței să facă uz de ea, dacă o vrea. Ne despărțim deci buni prieteni. Cu prilejul acesta Ambasadorul Suediei nu-și desminți principiile de sgârcenie. Darurile sale fură sărăcăcioase. El dădu ofițerilor turci douăsprezece

www.dacoromanica.ro

ochiane, niște lunete persane, cu tocurile lor de piele împodobite cu fildeș. Făcând unele glume cu privire la modestia acestor daruri, Domnița îi spuse:

„Zău, Domnule, văd, prin darurile ce împarți, că D-ta îi crezi pe Turci chiori; dacă nu sunt, ar fi de dorit să muștească [108])".

....Părăsirăm în curând Polonia pentru a intra, prin Hussiatin, în cordonul austriac. A doua zi, prin niște codri fără capăt, ajunserăm la Boborow. A treia zi la Lemberg sau Leopold...

La Leopold am rămas o zi pentru a vedea orașul. E mare. Se văd acolo câteva piețe frumoase și unele case noui. In locul acela a început convoiul nostru să mai scadă. Ambasadorul Suediei ne părăsi. Toată seara o petrecu luându-și rămas bun dela toți. Era duios. Bietul *Alsing*, care are o mie de cusururi, are și o calitate care-l face iubit: e foarte „bun băiat" [109]). Era foarte mâhnit să ne vadă pe toți, după o călătorie așa de lungă, pentru cea din urmă dată. Era și firesc. Poate nu ne vom mai vedea nici odată, poate vom fi, peste 6 luni, la o mie de poște unul de altul. Gândul acesta atât de trist ne făcu pe toți să plângem.

Am plecat din Leopold a doua zi. Domnița a trimis Ambasadorului, prin secretarul dânsei, portretul ei într'o ramă cu diamante, scriindu-i următorul bilet:

„Cea căreia i-a plăcut să-și petreacă o parte din viață cu D-ta, îți trimite chipul ei, dorind ca acest chip să-ți fie încă mai bine întipărit în inimă, ori în ce parte a lumei vei fi. Dea Domnul să ne găsim deseori în pustiurile Bulgariei și să înmulțim prin veșnică amintire fericirea pe care am gustat-o în aceste locuri sălbatece. Va fi de azi înainte interesantă pentru noi și va deveni templul prieteniei și întâlnirea tuturor prietinilor D-tale [110]). Cu Dumnezeu !"

După ce am trecut prin niște locuri grozav de urâte, la patru mile de Leopold ni s'a rupt oiștea trăsurei. Ne-am oprit aici pentru a face alta. Nu suntem mai bine găzduiți la un Jidan polonez decât la Moldovenii noștri.

---

108) Urmează la p.p. 358—359, sosirea la Cameniț, descrierea orașului și a cetății, și apoi despărțirea.

109) Une extrême bonhomie.

110) Vaï !

www.dacoromanica.ro

* * *

M'am despărțit de Domnița Ghica la Leopold. Scrisorile despre Varșovia și Viena i sunt adresate ei.

* * *

N O T Ă [1])

Este aici un gol, căci cele cinci scrisori d'intâi pe care le-am trimis Domniței nu conțineau nimic care ar fi putut face urmare acestor Memorii. Ele erau pline numai de părerile de rău ce pricinuia lipsa ei muritorului prea fericit de a fi iubit de ea. In clipele acele de durere nu mă gândeam să mă uit la țările prin care treceam. Dar Domnița îmi porunci să-mi urmăresc observațiile. Gândul de a lucra pentru a-i place, fericirea de a mă supune poruncilor ei, gloria de a sluji dragostea, m'au făcut să-mi găsesc din nou puterile. I-am scris iar din Varșovia pentru a-i arăta moravurile locuitorilor acelui oraș și frumusețile de tot felul pe care le-am văzut cât am stat acolo.

* * *

Varșovia, 20 Iulie 1779

Alteței Sale Serenisime Principesei Ghica, nepoata [112]) lui Ghica, fostul Domn al Moldovei, omorât din porunca Sultanului Abdul Hamid, Impăratul Turcilor.

Vrei să cunoști Varșovia? Iți voi spune tot ce știu despre această capitală a Poloniei, dar am început aici observațiile mele într'un fel cu totul deosebit de cel pe care-l întrebuințam în călătoriile noastre. In loc să mă uit întâi la țară, am început prin a-i cunoaște locuitorii. Incântat de a fi găsit din nou, după atâta timp, o țară unde obiceiurile și moravurile noastre nu sunt străine, aș fi fost fericit să trăiesc iar cu *Frânci*, dacă mi-ar fi fost cu putință să uit plăcerile Terapiei... [113]).

---

111) Nota autorului la p. 361 a manuscrisului.

112) Petite fille.

113) Urmează descrierea societății din Varșovia, și îndeosebi a familiilor înduşmănite Potocki și Lubomirski. Vezi la textul francez.

www.dacoromanica.ro

Varşovia, 22 Iulie 1779

[Despre Istoria Poloniei, despre Dietă, despre întâia împărţire a ţării, despre Ecaterina II-a, Maria-Teresa, Frederic Cel Mare şi despre regele Stanislas „foarte drăguţ, mai mult parisian decât bun rege". Apoi descrierea Varşoviei, a palatelor sale şi a societăţii poloneze].

Cracovia, 26 Iulie 1779

[Plecarea, cu părere de rău, din Varşovia. Acolo s'a despărţit d'Antraigues de Olandez şi de St. Croix. E încântat]:

„Când erai cu noi nici nu-i băgai în seamă, dar în lipsa D-tale grozav mă plictiseau. I-a fost Cerului milă de mine... Dulceagul a plecat cel d'intâi...."

[Urmează descrierea călătoriei de la Varşovia la Cracovia. Are un nou tovarăş de drum, pe fiul contesei Potocka, un băiat de 16 ani pe care-l duce la Viena].

Viena, 10 August 1779

Iată-mă însfârşit de opt zile, sau mai curând de opt veacuri, în oraşul unde se găseşte cea mai mândră, cea mai veche, dar şi cea mai tristă, cea mai plictisitoare nobleţă din Europa [114]).

Kemnitz, 18 August 1779

[Descrierea călătoriei prin Pressburg la Kemnitz. E încântat. Aici totul e fermecător].

---

114) Nimic nu-i place la Viena, nici societatea, nici oraşul. Vede pe Kaunitz. Mai târziu, sub Napoleon, va fi agentul lui.

www.dacoromanica.ro

Kemnitz, 19 August 1779

Ah! Domniță, ce țară încântătoare am văzut azi dimineață, ce păduri răcoroase....

[Urmează o lungă descriere a naturei].

Viena, 23 August 1779

[Lungă descriere a monumentelor Vienei. Vede tot, până și Theresianum. Nimic interesant].

Jos, pe ultima pagină, d'Antraigues mai notează:

„Au mai fost după aceste scrisori încă alte două asupra orașului München și asupra Bavariei, dar le-am suprimat fiindcă ele nu puteau interesa nici prin subiect nici prin stil".

SFÂRȘIT.

www.dacoromanica.ro

Jată acum itinerariul călătoriei lui d'Antraigues dela Constantinopol până la Măcin, aflător la sfârşitul manuscrisului No. 1546.

Pentru complectarea lui, credem interesant să arătăm şi itinerarile altor călători făcute în trecut între Constantinopol şi Moldova. Depărtarea aceasta, care se străbate astăzi în câtva ceasuri cu avionul, era străbătută atunci în două până la patru săptămâni. Călătoria era, dacă nu mai comodă şi nici mai frumoasă, dar desigur mai pitorească şi mai aventuroasă.

Una din ele a fost făcută în 1785 — deci şase ani după călătoria lui d'Antraigues — de către un compatriot de al său, *Contele d'Hauterive*, ataşat şi el pe lângă Ambasada Franţei la Constantinopol sub noul ambasador contele de *Choisseul-Gouffier*, înlocuitorul lui *Saint-Priest*. Numit mai apoi secretar al noului Domn al Moldovei Alexandru Mavrocordat, el plecă cu acesta dela Stambul la Iaşi în ziua de 13 Februarie 1785, făcând drumul acesta în 28 de zile, dar urmând itinerariul lui d'Antraigues numai până la Carabunar. De acolo el se îndreptă spre Silistra, Slobozia, Focşani şi Tecuci, trecând şi el prin Bârlad şi apoi prin Vaslui la Iaşi. Descrierea acestei călătorii, deosebit de interesantă, se găseşte publicată în cartea intitulată: „Memoriu asupra vechei şi actualei stări a Moldovei, prezentat lui Alexandru Vodă Ipsilanti, Domnul Moldovei, la 1787, de comitele d'Hauterive. Bucureşti, Carol Göbl, 1902"i' Deşi manuscrisul lui d'Hauterive ne-a fost înfăţişat în traducere românească, itinerarul însă a fost tipărit în original, adică în limba franceză. El cuprinde 40 de pagini, din care voi face aici numai extrase, traducând doar unele

www.dacoromanica.ro

pasagii mai interesante, pe care le voi arăta aşadar acum pentru întâia dată în limba română.

Altă călătorie, cu un itinerar aproape identic, este din anul 1780 — deci numai un an după al lui d'Antraigues — şi a fost făcută de *banul Constantin Karadja,* postumul cumnat al lui Grigore Vodă Ghica decapitatul (deci unchiul prin alianţă al Domniţei Alexandrinei), vestitul autor al „Efemeridelor". Această călătorie a fost însă făcută în mod invers, adică de la Iaşi la Constantinopol. Ea se găseşte publicată în „Colecţia Documentelor Hurmuzachi, vol. XIII, p. 98 urm.". Descrierea e foarte scurtă şi o reproducem în întregime.

Altă călătorie pe acelaş drum: Iaşi-Focşani-Silistra-Stambul, este aceia a *vornicului Iordachi Râşcanu,* făcută 42 de ani mai târziu, în 1822, împreună cu boierii Ioniţă Sturdza, Gheorghe Cuza, Ion Tăutu şi Costachi Cerkez spre a cere Sultanului restituirea Domniilor pământene. Ea a fost tipărită în Leopiseţii lui Mihai Kogălniceanu (vol. III p. 435 urm. ediţia II-a, Bucureşti 1874) şi, fiind foarte cunoscută, vom reproduce aici numai itinerariul ei, precum şi unele extracte sau rezumate.

Vom arăta în sfârşit şi unele părţi din călătoria lui *Teodor Codrescu* la Constantinopol din anul 1844 (carte intitulată „O călătorie la Constantinopol" Iaşi, la cantora Foaiei Săteşti, 1844), unde se află însemnat drumul de la Sulina la Iaşi, făcut la întoarcere, restul călătoriei fiind efectuat pe mare.

www.dacoromanica.ro

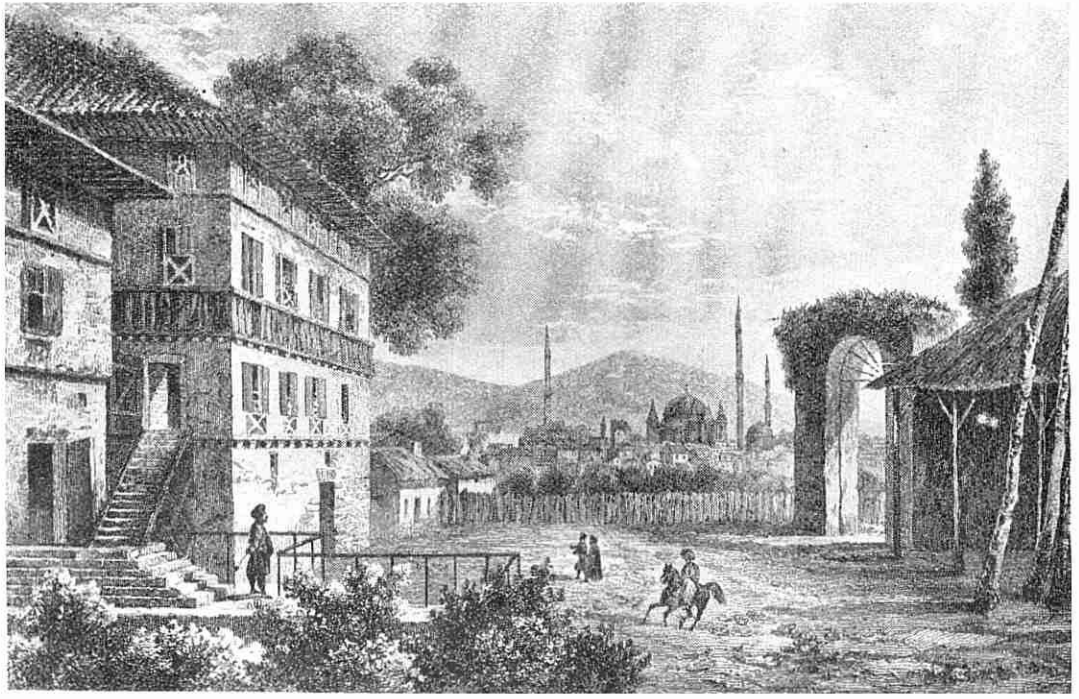

Saranta Ecclisie (Kirkilissè)

www.dacoromanica.ro

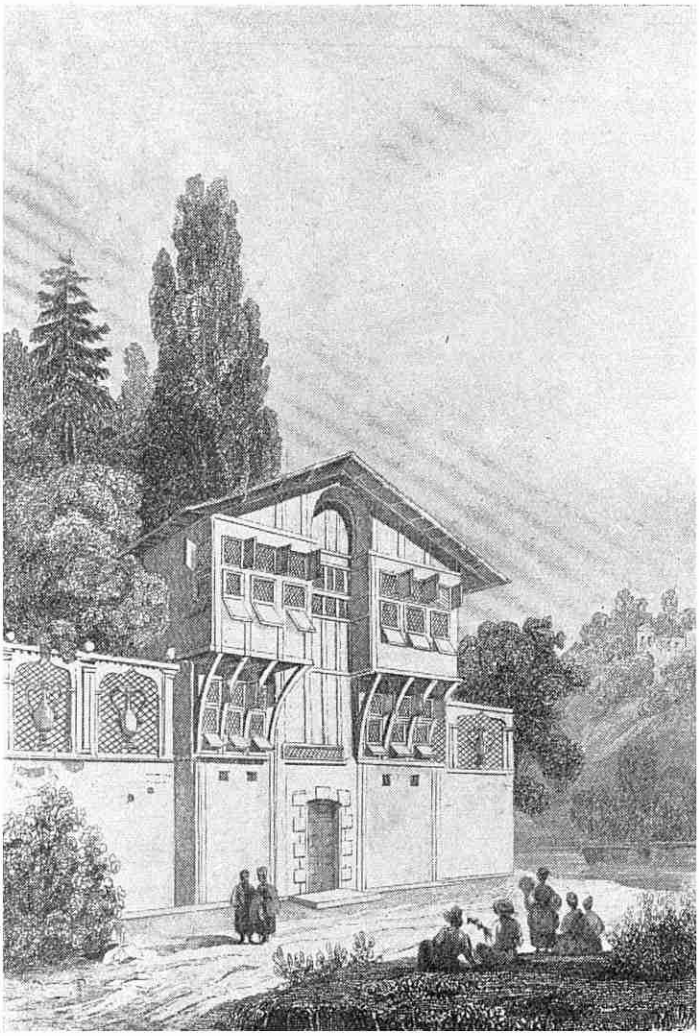

Casă turcească pe Bosfor
(sec. XVIII)

www.dacoromanica.ro

ITINERARUL
Contelui d'Antraigues

1779 Mai 7 Plecat din Pera la Ponte Picolo *(Cuciuc Cecmegè)*
" 8 Ponte Grande *(Buiuc Cecmegè)*
" 9 Scleori *(Silivria)*
" 10 Tzarleni *(Ţorlu)*
" 11 Burgas
" 12 Oprire
" 13 Kirk-Klimré *(Kirk-Kilisse)*
" 14 Canara
" 15 Soki *(Fakı)*
" 16 Oprire
" 17 Carabunar
" 18 Aydos
" 19 Oprire
" 20 Nadair
" 21 Cupricas (?)
" 22 Coslundga *(Cocardja ?)*
" 23 Oprire
" 24 Panorgic (Bazargic)
" 25 Cargues Konnontchi (Carac Conutri ?)
" 26 Hamsaken (Amzacea)
„ 27 Anadoken (Anadolchioi)
„ 28 Juiresler (Mireasa?)
„ 29 Oprire
„ 30 Hassanlar (Hamcearca?)
„ 31 Metkin (Măcin).

Restul nu mai e notat. S'a văzut din textul manuscrisului că drumul a fost urmat prin Galaţi, Bârlad, Huşi şi Sculeni până la Hotin.

---

www.dacoromanica.ro

ITINERARUL
Contelui d'Hauterive
(prescurtat)

1785 Februarie 13.

Ziua întâia. Dela Pera la Avaskoi. Două ceasuri.

(D'Hauterive se plânge de drumul desfundat, de odaia ce i s'a dat pentru a petrece noaptea, mică şi întunecoasă, cu ferești fără geamuri, de pat, de mâncare, de toate. Pe Domn nu-l poate găsi nicăieri, iar el „to signor segretarios" e desesperat).

Ziua 2-a. Dela Avaskioi la Ponte-Grande.

(Arhon Vataki — boierul Watazi — vine din partea Domnului să-i ceară iertare de neplăcerile îndurate ieri. D'Hauterive se declară mulțumit).

Ziua 3-a. Dela Ponte Grande la Silivria.

(Se scoală dis de dimineață, merge dealungul mării, mănâncă la Kinecli pâine, ouă şi o friptură rea. „Punem toți degetele în aceiaşi farfurie, n'avem şervete, nici sticle, nici masă. Vinul şi cafeaua le bem cu drojdie cu tot. Inghițim fumul celor o sută de lulele, şi deoarece sunt singurul căruia aceste lucruri par extraordinare, má feresc să-mi arăt mirarea... Dar vine Doamna, o Prințesă frumoasă ca ziua [1]). Ii ofer un pahar de vin, îl bea şi-mi dă jumătate din puiul ei. Iată-mă grec curat. Mi-aş da tot părul pentru o mustăcioară şi pălăria mea pentru un calpac verde").

---

1) Doamna Zamfira a lui Alexandru Vodă Mavrocordat. Era fata fostului Domn Nicolae Vodă Karadja.

www.dacoromanica.ro

Ziua 4-a. Oprire la Silivria.

(D'Hauterive se duce cu unele din „Prințese" la biserică, invidiind pe Sfintii pe care-i sărută frumoasa noră a Doamnei Karadja [2]).

Ziua 5-a. Dela Silivria la Ciorlu.

(Aici se despart Alexandru Mavrocordat și Doamna lui de falimiile lor, care-i întovărășiseră până la Silivria și care se întorceau acum la Constantinopol. Toată lumea plânge, iar sora Domnului — Sultana sau Ecaterina — se duce la Episcopul locului spre a-i cere mângâiere. Fireşte că d'Hauterive o întovărășește acolo, dar e foarte rău primit de Episcop, care, din pricina calpacului ce-și cumpărase, îl ia drept un popă căruia nici nu catadisește să-i răspundă la salut. Dela Silivria la Sinecli au mers cinci ore. E foarte frig, dar domnul conte e bine învălit și este, spre deosebire de cellalt conte, d'Antraigues, mulțumit la culme de mihmandarul său.

Ziua 6-a. Dela Ciorlu la Burgas.

(Au umblat zece ceasuri. Vremea e frumoasă).

Ziua 7-a. Dela Burgas la Kirkilisse.

(Autorul e încântat de orășelul Burgas, de lulelele sale — i se zice și Lulè-Burgas — de ceștile ce se fabrică acolo, și mai ales de femeile ce întâlnește pe stradă, carè, deși învăluite în feregelele lor, totuși li se poate ghici frumoasele forme și li se văd prin deschizătura iahmacului ochii focoși și voluptuoși. Dela Burgas la Kirkilissé opt ceasuri, pe un drum bun și frumos. A văzut pe un Arab tras în țeapă).

Ziua 8-a. Popas la Kirkilisse.

(Domnul pleacă mai departe spre a ajunge mai repede, iar „Curtea" mai rămâne 24 ceasuri aici. Kirkilisse e mai mare decât Burgas, și autorul găsește acolo câteva familii de catolici și o întreagă colonie de jidani galițieni — așa crede d'Hauterive, dar ei puteau fi spanioli — aduci aici de Sultanul Mahomet al IV-lea în 1676).

---

2) Tarsița Doamna. Nora ei era Ralu Moruzi, dacă era nevasta lui beizadea Constantin; iar dacă era nevasta lui beizadea Gheorghe, o chema Ecaterina.

www.dacoromanica.ro

Ziua 9-a. Dela Kirkilisse la Codgea-Torla.
(Descrierea caselor, a mobilelor, a oamenilor).

Ziua 10-a. Dela Codgea-Torla la Carabunar.
(Descrierea naturei).

Ziua 11-a. Dela Carabunar la Seimenkioi.
(„Această Bulgarie, al cărei nume te înfricoșează, e una din cele mai frumoase țări din Europa". Au trecut prin Caravila (?) și Carnabat. Vorbește de Balcani).

Ziua 12-a. Dela Seimenkioi la Dobral.
(„Seimenkioi e cel mai urât sat din Bulgaria și din lume. Locuitorii sunt urâți, murdari, bolnavi, părоși, desmățați și păduchioși..." Dar în schimb Dobral, cocoțat pe-o stâncă, e un loc încântător).

Ziua 13-a. Popas la Dobral.
(Locuitorii sunt blânzi, gazda curată și frumoasă, iar tatăl ei, care are 84 de ani, e cel mai chipeș bătrân din câți a văzut. A făcut trei războaie, dar soarta imperiilor nu-l privește „de-ar trăi numai el ceva mai mult decât un Turc bătrân din același sat, care are, mi-a spus el râzând, aceiași vârstă ca și el, dar care se ține mai rău pe picioare și care nu bea vin deloc").

Ziua 14-a. Dela Dobral la Dragokioi (Dragoi).
(„Balcanii nu sunt nici foarte înalți, nici foarte greu de urcat. Culmile sunt negre și pleșuve..." „Se văd urmele unui drum făcut de Constantin Mavrocordat, care a trecut de unsprezece ori, la dus si la întors, Balcanii. Pe ruinele unui chioșc se vede încă „stema acestui Domnitor").

Ziua 15-a, a 16-a și a 17-a. Dela Dragoi la Kiali (patru ceasuri). Deacolo la Karvi (opt cesuri). De acolo la Aflatar (nouă ceasuri).
O descriere lungă a naturei și o disertație și mai lungă asupra religiunilor îndeobște și asupra deosebirei dintre creștinism și mahomedanist în deosebi).

www.dacoromanica.ro

Ziua 18-a. Dela Alfatar la Silistra (patru ceasuri) şi dela Silistra la Tıkireşti (Lichireşti).

(Aici locurile sunt ciumate. Mor până la 50 de oameni pe zi. In preajma Silistrei d'Hauterive vede cadavre şi oameni vărsând. „Dunărea este cel mai frumos fluviu din Europa. Apele sale, acum umflate şi acoperite cu sloiuri de ghiaţă, seamănă cu acele ale *Dardanelelor pe vreme de furtună..." Silistra, port sărac, are vre-o 12—15 geamii; câteva mori şi o duzină de magherniţe împodobesc aşa zisul cheu. Se vede Muntenia în fund şi un pod „început acum trei ani, dar care nu va fi gata nici peste trei veacuri".*

Ziua 19-a. Popas la Lichireşti.

(Au trecut Dunărea „pe care de atâtea ori o trecuseră înainte Moldovenii şi Muntenii, pentru a pustii ţara Grecilor" (?). La Lichireşti se năpustesc asupra lor, noaptea, milioanele de purici, despre care a mai vorbit şi d'Antraigues.

Ziua 20-a. Dela Lichireşti la Slobozia (opt ceasuri).

(Se găsesc găini, ouă, cai, boi, oi, capre şi pâine şi o biserică şi o mânăstire „căci am ajuns însfârşit într'o ţară creştină").

Ziua 21-a. Dela Slobozia la Grădiştea.

(Locurile sunt pustii, dar satele populate şi bogate. E frig, vânt şi nu se găsesc locuinţe. Intr'o odăiţă de câţiva metri dormim unii peste alţii trei călători, opt servitori, două femei, trei ţărani, doi copii, un câine, pisici, găini şi gâşte"... „Un Turc, care a venit cu noi dela Silistra, a murit de ciumă").

Ziua 22-a. Dela Grădiştea la Martineşti, (cinci ceasuri).

(„Astăzi, cel mai frumos sat, o seară plăcută după o zi fără oboseală, şi, peste toate, o nuntă în conacul meu, unde se mai joacă şi acum. De se joacă rău sau bine, nu înseamnă nimic, de oarece lumea fiind veselă, şi privitorii sunt veseli văzând feţe zâmbitoare şi mişcări care sunt inspirate de bucurie mai mult decât de armonia cadenţei. Rămânem după serbare cu o foarte blândă şi foarte frumoasă gazdă, nevasta

www.dacoromanica.ro

unui Muntean de treabă, care nu știe ce înseamnă gelozia"... „In țara aceasta, pe care lumea o crede nenorocită, cel mai sărac dă fetei sale ca zestre o vacă sau două, o rochie de lână pentru toate zilele, alta, cusută cu puțină mătasă, pentru zile mari, patru cămăși, o oglindă și o ladă. Bărbatul mai dă o batistă și papuci, socrul o căruță și cai. Părinții, în 24 de ore, au făcut casa însurățeilor").

Ziua 23-a. Dela Mărtinești la Focșani (patru ceasuri).

(„Intrăm astăzi în țara noastră. Orașul aparține celor doi voevozi, iar noi vom locui în cellalt capăt, în Moldova". D'Hauterive arată că nu e nici o deosebire într'o parte și alta a orașului, nici între locuitori, nici între țări, care au aceiași istorie și au îndurat același nenorociri).

Ziua 24-a. Dela Focșani la Tecuci (cinci ceasuri).

(„Găsesc iar păduri, poduri, munți și pâine. De cum am trecut Dunărea am văzut case cu acoperișuri, cu ferestre și cu podele, așa încât parcă încep a mai fi acasă. Hanurile sunt totuși încă foarte patriarhale"... „Ispravnicul de Focșani este un om foarte cum se cade. Felul său îndatoritor, pâinea lui foarte albă și gustoasele sale găini sunt trei lucruri pe care nu le-am mai văzut de mult și care merită recunoștiința mea. Ispravnicul din Tecuci mi s'a părut un boier mult mai mare...", căci nu și-a dat osteneala să-l primească bine, i-a dat o mâncare proastă, un cal slăbănog, dar... „are cea mai frumoasă barbă ce-am văzut vreodată".

Ziua 25-a. Dela Tecuci la Bârlad (opt ceasuri).

(O descriere a drumului, care-i place. Pădurile, râurile, câmpiile sunt frumoase. A văzut o movilă mare la jumătate de cale).

Ziua 26-a. Dela Bârlad la Vaslui.

(D'Hauterive e impresionat de faptul că la Bârlad un arhon vistiernic *nu vrea să mănânce dela el o bucată de pui fript și puțină brânză, fiindcă postește. Cică nu mănâncă decât* icre infecte *și masline în* oțet. — *„Vasluiul e departe, dar însfârșit, ajungem.*

www.dacoromanica.ro

Dacă toate femeile seamănă cu această drăgălaşă copilă, atunci Vasluiul e un oraş fericit. Are 18 ani; trupul, ochii, faţa, toată înfăţişarea ei seamănă cu a Genevievei lui Balechou. Nici odată n'am văzut o asemănare mai mare. Nu toarce, dar ţine în mână un metier[1]*), şi marchizele noastre nu brodează cu o mânuţă mai mică, cu un braţ mai frumos şi cu o mai nobilă uşurinţă decât această fată. De data aceasta casa ei este vrednică şi de ea şi de noi. Drăguţă şi curată ca şi rochia ei, această colibă are pereţii albi, tavanul roş deshis, podeaua bine măturată, un cuptor, chiar o masă. Poţi mânca, te poţi aşeza şi te poţi culca. Ai mai dori şi altceva. Dar, la vrâsta aceia, sub acoperişul acela, cu nevinovăţia aceia, virtutea are puterea de-a ţine dorinţa în frâu. De altfel plecăm mâine").*

Ziua 27-a. Dela Vaslui în mijlocul codrului (opt ceasuri).

(„Rămâi cu bine, frumoasă fată. Moldoveanu care te va lua, va fi un om fericit... Ii dau ceva bani. Ii ia, cu ochii în jos, şi-mi sărută mâna. Iar eu o privesc cum aşi admira o Madonă de Corregio".... „Ni s'au făgăduit sate şi hanuri între Vaslui şi Iaşi. Am găsit numai poşte unde se mănâncă numai fân".... „In mijloc de codru dăm de apă, de foc şi de-o magherniţă plină de fum şi de jidani. Iau locul cel mai bun şi mă las în voia soartei. Incă o noapte şi am ajuns. Mi se face o ciorbă, beu un pahar de pelin şi aţipesc în sunetul unor versete ebraice din Vechiul Testament").

---

1) Niciodată n'am întrbeuinţat un dicţionar pentru a face o traducere dintr'o limbă pe care o cunosc, franceza de pildă sau germana. Dar neştiind cum să traduc vorba „métier" — care e micul cerc de lemn peste care întinzi pânza ce brodezi — am luat însfârşit un dicţionar. Am găsit la vobra „métier" următoarea tălmăcire: „meserie; maşină care serveşte la unele industrii". Prin urmare pentru a traduce această frumoasă frază a lui d'Hauterive: „Elle a 18 ans... elle ne file pas, mais elle a sur ses genoux un métier, et nos duchesses ne brodent pas avec une plus jolie main, avec un plus beau bras et avec une aisance plus noble" ar fi trebuit să spun: Are 18 ani... Nu toarce, dar are pe genunchi o maşină care serveşte la unele industrii şi marchizele noastre nu brodează cu o mânuşică mai mică... etc".

www.dacoromanica.ro

Ziua 28-a. Iași.

(„Ce copaci frumoși. Vremile și vânturile le-au cam răsturnat. A trebuit un veac ca să crească, și acum îi mănâncă viermii. Olandezii și Englezii i-ar întrebuința mai bine. Dar să nu uităm că Turcii nu sunt departe. Și de la Turci la unul din aceste două popoare e o depărtare tot atât de mare cât e dela trunchiul putred al acestor copaci până sus la frunzile verzi").

---

www.dacoromanica.ro

ITINERARUL
Banului C. Karadja

1780, Oct. 12 (Luni).—Din Hlincea la Glodeni la Cuza, în Vaslui.

„ 13. — La Vaslui.

„ 14. — Prânz la Bârlad la crâşma Docolina. Seara la Suseni la Constantin Paladi.

„ 15. — La Ţigăneşti la stolnicul Manolachi Conachi.

„ 16. — Trecut Siretul şi Putna. Seara la Focşani la pitarul Stamatin.

„ 17. — Focşani, căci Raliţa are friguri [1]).

„ 18. — Trecut Milcovul şi Râmnicul. Prânz la Mărtineşti. Seara popas la hanul Grădiştea.

„ 19. — Trecut Buzăul. Prânz la Ulmi, sat şi moşii ale lui Alexandru Vodă Ipsilanti. Apoi Unturoasa şi seara lacul Tătarului.

„ 20. — Slobozia, la postelnicul Enachi Karadja.

„ 21. — Ialomiţa, popas Călăraşi, Lichireşti.

„ 22. — Trecut o limbă a Dunărei.

„ 23. — Aflatar.

„ 24. — Ieni-Mahalè.

„ 25. — Ghiolghenli.

„ 26. — Dragoi.

„ 27. — Dobral, Ceali Carac în Balcani.

„ 28. — Cuciuckioi.

„ 29. — Carnabat.

„ 30. — Carabunar.

„ 31. — Canara.

---

1) Raliţa era nevasta lui Karadja, sora lui Grigore Vodă Ghica, mătuşă dreaptă a *Domniţei Alexandrinei* Ea mai *fusese* măritată cu Manolachi Vodă Rosetti-Giani.

www.dacoromanica.ro

Noembrie 1. — Saranta Ecclissiè *(Kirkilisse)*.
„ 2. — Burgas.
„ 3. — Caristirani. Ţorlu.
„ 4. — Kinicli aproape de Silivria.
„ 5. — Privates la mare. Megalo Cecmegè. Micro Cecmegè.
„ 6. — Constantinopol, Tras la Curù-Cişme, la casa lui Vodă Moruzi, pe care o cumpărase dela Matei Vodă Ghica. Primiţi de Nicolae Mano vel logofăt, cu nevasta lui, Eufrosina Ghica, nepoata Raliţei.

www.dacoromanica.ro

ITINERARUL

Vornicului Iordachi Răşcanu

(prescurtat)

1822. Martie 23. Joi. Vornicul Cuza cu Vornicul Râşcanu au mers la satul *Bârzeştii* la aşezarea Vornicului Cuza, iar ceilalţi (Sturdza, Tăutu şi Cerkez) au mers la poşta dela *Onceşti.*

24. Au mers la *Bârlad,* poposind la casele agăi Gheorghe Greceanu ; l-au luat şi pe el în tovărăşie, după cartea ce avea a caimacanului Vogoridi.

25. Purcedând de acolo seara, au fost la *Focşani,* trăgând în gazdă la sameşul Nicolae Tuduri.

26. Trecând de poşta *Târgul Cucului...* seara au mers la ispravnicul de Buzău, unde au fost foarte bine primiţi.

27. Purcegând de la Buzău, au trecut poşta *Călmăţuiul, Mărgineanul, Urzicenii* şi *Rogozul* şi au mers la satul *Ciochina,* au trecut poşta *Cloza* şi apropiindu-se de *Slobozia* le-a ieşit înainte o agă ce venise cu butca cu patru cai, care, poftindu-i la o dughiană, le-a dat cafea şi ciubuce. Şi trecând Ialomiţa

28, având de cea parte gata cai de poştă, la 7 ceasuri de zi au mers la *Călăraşi...* unde au luat ştiinţă că au a merge la Ţarigrad (Stambul), căci ştiinţa din Iaşi era că merg numai până la Silistra... (au trecut apoi, în trei caici mari, la *Silistra,* unde i-a primit Paşa de acolo).

29. La 3 ceasuri din zi au mers la Seraschir (generalul turc). In odaia aceea au aflat han, aşternut peste rogojini. Le-au zis să şadă... le-au făcut ţeremonia cafelei, întrebându-i cum au petrecut... le-au vor-

www.dacoromanica.ro

bit moldovenește curat... (amănunte extrem de interesante)... L-au rugat să-i lase să facă Paștele acolo... (cerere încuviințată).

30. ...De acolo au mers de s'au întâlnit cu boierii munteni : banul Grigore Ghica (care se va întoarce și el dela Stambul, Domn al Țării Românești), banul Văcărescu, vornicul Nicolae Golescu, spătarul Scarlat Mihăilescu, clucerul Mihăiță Filipescu, clucerul Filip, căminarul Iancu Cocorescu...

31, Le-a trimis Seraschirul, Moldovenilor și Muntenilor, câte un miel.

Aprilie 1. Sâmbătă, le-a trimis câte un calmanbalâc, pește de mare prea bun.

2. Duminică, în ziua de Paști, după ieșirea din biserică, au mers întâi la Chihaia Bey... și apoi la Seraschir.

3. Luni, boierii moldoveni s'au încărcat în trei care mocănești, lăsând toate trăsurile lor la Silistra... iar boierii munteni numai calabalâcurile lor au pus prin cară, iară ei au intrat în carete și în calește. De acolo au mers la un sat anume *Balachioi.*

4. Marți... *Carabașlâchioi.*

5. Miercuri... au ajuns la *Șumla,* oraș și cetate... și au găzduit la casa unui sărdar-agă, turc....

6. Joi au purces dela Șumla... până vor ieși din Balcanuri. Trecând apa *Camcic-Su* au venit la un sat sârbesc (bulgăresc) anume *Dragon-chioi* (Drăgoi).

7. Vineri purcezând dela Dragonchioi au început Balcanurile, munți mari, unde erau cișmele și izvoare de ape minunate, și au ajuns la *Cialcavac.*

8. Sâmbătă, au purces dela Cialcavac peste munți și au venit la *Carnabat,* târg...

9. Duminică, ...pe drumuri strâmte, tufari și spiniș, au venit la un sat *Beimalichioi.*

10. Luni au ajuns la satul ce se numește *Faki.*

11. Marți, ...au venit la *Saranda Ecclessi (Kirkilisse),* unde din 40 biserici ce se zice, n'au găsit măcar una.

12. Miercuri, purcezând de acolo au mers la *Burgaz,*

www.dacoromanica.ro

unde la 10 ciasuri de zi au ajuns la un han prea strâmt și cu puține odăi. Acolo se lucrează lulele și alte lucruri de lut, poleite cu aur.

13. Joi, au venit la *Ciorlu*, iarăși târgușor.
14. Vineri au venit la *Silivia*...
15. Sâmbătă, au venit la *Buiuc Cucmege* (Ponte Grande) unde i-au întâmpinat un hogeachean, numit Sakir Bey, cu mulți bostangii, de s'au tulburat cu toții ...(dar era trimis de Sultan spre a-i primi cât mai bine).
16. Duminică, dela Buiuc Cecmege la *Chiuciuc Cecmege* (dela Ponte Grande la Ponte Picolo), ieșind la drum au început Turcoaicele a-i împroșca cu pietre cărora dându-le răspunsul cuviincios de către vornicul Nicolae Golescu, au contenit.... Peste 3 ceasuri au trecut la *Ata-Effendi*... și pogorând la vale s'a văzut *Țarigradul*... și mergând la liman s'au pogorît la *Caivene*. De acolo s'au suit în caice apucând Boazul în sus (Bosforul). Au trecut pe la *Dolma-Bakce*... până la un serai (palat) ce avea Iusuf Pașa Vizirul la mahalaua *Beglerbey*, de jos de *Cenghilchioi*, suind două ceasuri pe Bosfor în sus... După ce au ajuns acolo au aflat toate odăile cu așternuturi noi și toate cele trebuincioase din lăuntru fără de cusur și zugrăveli *minunate* în toate odăile, poleite cu aur... și umblătorile (W. C.) tot cu marmură așternute, că mulți au căzut pe marmurile acele...

(Urmează foarte interesanta primire a boerilor moldoveni și munteni la Poartă și la Serai, învestitura voevozilor Sturza și Ghica și toate „țeremoniile" ce au urmat. Vântul fiind priincios, Ioniță Vodă Sturza a plecat pe mare, cu corabia, până la Varna probabil, de unde mergând la Silistra, s'a întâlnit din nou cu Grigore Ghica. Aci au luat rămas bun unul dela altul, îndreptându-se fiecare spre capitala lui).

www.dacoromanica.ro

ITINERARUL
lui Teodor Codrescu
(prescurtat)

1844 în 5/17 August. Sâmbătă, la 8½ ore de dimineaţă.

„Am pornit din *portul Galaţului* spre Constantinopol pe vasul de vapor Seri Pervas, proprietatea Soţietăţii austriene de Dunărea... La 11 ore şi 10 minute am ajuns la *Saccea (Isaccea)*, în partea dreaptă a Dunărei, oraş întărit. In apropiere se află temeliile unei cetăţi vechi, în care au cantonat odinioară legioanele Romanilor... care mai în urmă au fost cuprinsă şi de Genovezii talasacratorii — plutitorii mărilor — veacului de mijloc, şi care au fost umblat relaţii comerţiale cu ţările noastre... La 12 ore şi 30 de minute am ajuns la *Tulcea.* Aici vaporul se opri pentru a lua mărfuri şi călători. Tulcea cu timpul va fi un oraş comerţios; ea este acum în mare mişcare... Patruzeci de minute de Tulcea se află un crac al Dunărei, numit Canalul Sf. Gheorghe, ce este foarte bun de plutit. Pagubă numai că patul de arină ce se află în depărtare de vreo 8 ore, care s'ar putea curăţi cu puţină cheltuială, este cu totul neîngrijit. Sara la şese şi cinci minute am ajuns la gura Dunărei, numită *Sulina.* Se zice că Dunărea ar fi avut şese guri, însă acum are numai trei, ce ameninţă a se măli mai cu totul. Sulina este acum singura gură pe unde vasele de comerţ pot intra în Marea Neagră... In sfârşit intrăm în Marea Neagră, în acea mare ce se zice că este mai

www.dacoromanica.ro

primejdioasă decât toate mările, ba încă decât şi oceanurile. Mulţi din călătorii ce se aflau pe covertă începură a se schimba la faţă, a se simţi greu la stomah, suferiră câteva ore de un leşin de inimă, apoi începură a vărsa. Această pătimire se numeşte lincezime de mare. Mulţumită Domnului eu am scăpat de ea"...

6 August. Duminică, la orele 9 fără 4 minute ajunserăm la istmul *Caliacri*, unde se văd ruinele unei cetăţi de acestaşi nume, a cărei temelie pururea bătută de vânturi se părea că-şi ia rădăcina în adâncimile Mării Negre... La 12 fără 8 minute am ajuns la golful de lângă *Varna*. Aici ne-am oprit 38 de minute. Varna este cel mai bun port al Mării Negre, departe de Constantinopol de 75 de leghe... Sub Varna, la Dedikioi, se află mormântul regelui unguresc Vladislav, unde acest monarh căzu învins şi ucis în războiul ce avu cu Amurat II la 1444"..

7 August. Luni la 12 ore şi 25 de minute noaptea, mi se spuse că se văd farurile de la *Bosfor*... însă eu nu puteam vedea nimic. După ce mă deprinsei puţin cu pâcla mării, zării două punturi sclipitoare la orizon, ce aprinse în inima mea bucuria că mă mai apropii de continent... La două ore şi zece minute privii în extaz amândouă farurile... (urmează o scurtă descriere a Bosforului, pe malurile căruia se află *zece forteţe întărite cu tunuri...*). La 4 ore şi 10 minute ajunserăm la *Galata*. Constantinopolul era înecat în negură... Din norocire vântul de meazănoapte mână această pâclă şi putui admira foarte bine vechiul Bizanţ, ce mi se înfăţişa în amfiteatru.

(Urmează descrierea oraşului Constantinopol şi a Turciei în genere. Cu privire la noi, Codrescu nu are decât câteva rânduri despre Ştefan şi Nicolae Vogoride şi despre casa lor dela Arnăut-Kioi).

12 Sept Marţi, la 1¼ după amiază am pornit din Constantinopol la Moldova pe vaporul Meternih, tot al societăţii austriene. Ajungând la *Sulina* pe la 1½

www.dacoromanica.ro

după *miezul* nopţii [1]) se slobozi din vapor un tun ca să vestească sosirea sa. Aici am stat până la 6 ore de dimineaţă. Intre călătorii ce se suiră de aici pe covertă spre a merge la Galaţi se afla dumnealui colonelul de inginerie şi director al Şcoalei Militare din Viena, *Birago*. Acest vestit călător vizitase toată Dobrogea, Bulgaria, Serbia şi cetăţile de pe Marea Neagră. Pe la 6 ore după amează am ajuns în *portul Galaţilor*... Poziţia carantinei este foarte bine potrivită. In cuprisul ei se află 36 de cămări, din care 6 sunt mobilate pentru călătorii insemnaţi. Pasagerul plăteşte numai 12 lei pe patru zile. Acest aşezământ este aşa de bine durat încât văzut de departe de pe Dunăre, ţi se pare o fortăreaţă... Domnul Birago mă încredinţează că carantina noastră face cinste Moldovei şi se poate rivaliza cu cele dintâi din Europa în privinţa curăţeniei şi a bunei orândueli. Călătorul străin viind în carantină se crede că a intrat într'un Stat foarte înaintat în *cultură*, însă ieşind în oraş îndată i se pierde iluzia. Pentru buna ţinere a acestui aşezământ suntem datori dumisale directorului Spatarul Iancu Cozoni, care cu o privighere neadormită diregueşte acest aşezământ mai de treisprezece ani... [2]) Malurile Dunărei se păzesc de soldaţi *români*, a cărora supraveghere se întreţine noaptea prin necurmatele strigări de: Ascultaţi !...

18 Sept. Luni, cum am ieşit din carantină mă îndrumai către oraş spre a vedea şcoala. In cale întâlnii un cunoscut vechi, pe care-l întrebai: „Unde e şcoala acum ?" El îmi arătă cu mâna : „Iat-o colo în hanul lui Ţigănuş". Mă uitai lung la dânsul şi-i zisei: „Se vede că nu mă înţelegi. Deşi am fost la Cons-

---

1) Autorul nu arată în ce zi. Probabil Joi la 14 Septembrie.

2) Despre acest Iancu Cozoni, care trebuie să fi fost un văr al mamei lui Vasile Alexandri, vorbeşte şi Radu Rosetti în „Amintiri" I, p. 144. In anul 1848 el a primit acolo pe surghiuniţii lui Mihai Vodă Sturdza (A. Cuza, Manolachi Kostaki etc.) şi lea procurat vinul cu care ei au îmbătat pe paznicii lor *ruşi, de-au putut să fugă*, la *Brăila*, de *sub paza lor*. *Cozoni* purta îmbărcămnte turcească cu turban şi era un *suflet mare* şi filantrop.

www.dacoromanica.ro

tantinopol, dar nu mi-am uitat limba. Te întreb de şcoală, iar nu de han". — „Frate, la noi în vestitul Galaţi şcoala se află în han. Intră pe poarta aceia unde intră şi jidovul harabagiu şi vei da cu ochii de dânsa. Mergi, mergi, îmi zise râzând, şi vei vedea ce deosebire este între localul şcoalei de acum şi cel de la anul 1832. Atuncea şcoala se afla în ograda Sf. Voevozi, iar acum se află în han". [1])

...Nu departe de aici se află Cantelaria Austriană. Aici intrai printr'o poartă păzită de două tunuri. Casele sunt mari şi foarte bine mobilate. Ele formau un contrast cât cerul de pământ cu aceia ce văzusem mai înainte. Domnul *Huber*, consulul, este înzestrat cu cunoştinţe istorice şi este foarte mare amator de monete şi de antichităţi. El are o colecţie aleasă, între care monetele găsite la Cetatea Ghertina... „La Ghertina trebuie să se mai afle încă multe monete" spuse domnul Huber „dacă proprietarul ar voi să puie să sape, căci după cum am auzit şi dumnealui este un amator de numismatică". — „Deşi nu sunt împuternicitul dumisale Postelnicului I. Ghica, proprietarul moşiei, totuşi vă răspund, răzimat pe cuvântul ce mi-au dat, cum că va pune să se caute în curând în ruinele acelei cetăţi". [2])

...După aceste vizite pornirăm la *Tecuci*. Aici mersei la şcoală. Ea este foarte încăpătoare şi frumos aşezată, încât face o mare cinste tuturor Tecucenilor.

Din Tecuci Luminăţia Sa Prinţul N. Vogoridi

---

1) Teodor Codrescu a fost un bun elev, precum va fi mai târziu un bun cărturar. Din „Albina" lui Asaki aflăm că printre premianţii cu strălucite examene din vara 1837 (Sâmbătă, 10 Iulie) s'a distins mai cu seamă elevii Teodor Codrescu şi Nicolae Ionescu (probabil viitorul vestit fracţionist ieşan, prietenul lui Simion Barnuţiu şi detractorul lui Maorescu). Vezi şi C. Gane „Acum o sută de ani" în Libertatea, Anul V, Nr. 13—14.

2) Dumitru Cantemir arătase întâi că s'ar afla în Covurlui urmele unei vechi cetăţi numite Ghertina. Sub Mihai Vodă Sturdza se începură în anul 1836 nişte săpături, găsindu-se acolo, în Septembrie 1837, un vas cu 3700 monezi vechi de argint. Săpăturile fiind făcute de C. Ventura, iar moşia fiind proprietatea lui I. Ghica, nu se înţelege cum au încăput acele monede în posesiunea consulului austriac Huber.

www.dacoromanica.ro

merse la Țigănești, unde se afla viitorul dumisale socru, dumnealui Logofătul și Cavaler Costachi Conachi, ca să facă vizită cuvenită atât dumisale cât și amabilei sale logodnice Madmuazela Catinca [4]). Pe această moșie se află o mașină de trierat și o fabrică de farfurii.

La *Bârlad* se află o școală foarte bună. Acest oraș a fost pe la 1159 Republică, a căreia domnire se întindea până la țărmurile Mărei Negre și până la gura Niprului.

După o călătorie de 52 de zile intrai iarăși în *Iași*, a căruia locuitori se mai desmeticiseră de nenorocirile în care îi aruncase furia focului de mai înainte, ce prefăcuse o parte din cvartalul Păcurarii și al Târgului de Sus în niște ruine întristătoare... Intr'o așa stare lăsasem Capitalia. Insă câtă bucurie sufletească am simțit întorcându-mă și văzând oarecum puțină mângâiere înviorind fețele nenorociților. Eu am binecuvântat pe Părintele Ceresc că nu și-au înturnat fața cu totul dela fii săi.

1) Cocuța Vogoridi, vestita căimăcăneasă, care în 1857 a luptat cu atâta vâjnicie împotriva soțului ei „Luminăția Sa Prințul N. Vogoridi" pentru înfăptuirea Unirei. In 1844 ea avea numa 15 ani (născută în 1829), iar nunta ei cu Vogoridi s'a făcut abia în 1846. (Despre viața și rolul ei politic am făcut o conferință la București în sala Dalles și am publicat un articol în „Realitatea Ilustrată" No. 451).

www.dacoromanica.ro

SUMAR

	Pagina
I. Introducerea	5— 30
II. (Manuscrisul No. 1545)	31— 60
III. (Manuscrisul No. 1546)	61— 76
IV. (Idem Călătoria prin Moldova)	77—117
Itinerarul Contelui d'Antraigues	120
Itinerarul Contelui d'Hauterive	123—129
Itinerarul Banului C. Caradja	131—132
Itinerarul Vornicului Iordache Râşcanu	133—135
Itinerarul lui Teodor Codrescu	137—141

Greutăţi de ordin tehnic au făcut publicarea textului francez al manuscriptelor lui d'Antraigues cu neputinţă.

www.dacoromanica.ro

TIPOGRAFIA
ZIARULUI
„UNIVERSUL"
BUCUREȘTI
Brezoianu, 23

c. 7569

www.dacoromanica.ro

Prețul Lei 600